МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МІЩЕНКО МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

УДК 342.7

ДИСЕРТАЦІЯ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

081 «Право»
08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____**М. В. Міщенко**

Науковий керівник: **Лук'янець-Шахова Валентина Станіславівна**, кандидат юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Міщенко М.В. Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячено комплексному аналізу конституційно-правових засад гендерної рівності, а також виявленню ефективних правових механізмів її забезпечення в Україні у порівнянні з досвідом країн Європейського Союзу. В умовах євроінтеграційного процесу України та зростання уваги до прав людини, зокрема гендерної рівності, постає необхідність переосмислення правової природи цього явища та підвищення ефективності його реалізації. Обґрунтовано, що гендерна рівність – це не лише формальна рівність у законодавстві, але й реальна здатність інститутів права забезпечувати рівний доступ жінок і чоловіків до прав і свобод, участі в державному управлінні, соціально-економічних і культурних процесах.

Проаналізовано теоретико-методологічні основи дослідження гендерної рівності як правової конструкції. Розкрито поняття гендерної рівності як складного соціально-правового феномена, що охоплює не лише рівні можливості для жінок і чоловіків, а й усунення структурної дискримінації та бар'єрів у доступі до прав. Акцентовано увагу на еволюції поглядів щодо гендерної рівності в теорії конституційного права, розмаїтті підходів до її правового аналізу, а також методологічному інструментарії, що використовується в українській та зарубіжній науці. У дисертації підкреслено значущість міждисциплінарного підходу, який дозволяє осмислювати феномен гендерної рівності не виключно в межах правового поля, а й у контексті соціологічних, політичних та гендерних досліджень. На основі вивчення теоретичних джерел у сфері гендерної проблематики, проаналізовано методологічні засади дослідження, концептуальні основи формування понятійного апарату, а також витоки, природу і чинники гендерної дискримінації. Особливу увагу приділено

аналізу організаційно-правового механізму реалізації гендерної рівності як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу, у світлі стандартів, встановлених міжнародними інституціями, зокрема Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи та інституціями ЄС. Такий підхід дозволив упорядкувати наукові уявлення щодо дефініцій «гендер», «стать», «гендерна рівність», «міжнародно-правові стандарти», «реалізація гендерної рівності» та інших суміжних понять. У роботі обґрунтовано, що ключовими бар'єрами у досягненні реальної гендерної рівності залишаються укорінені на культурно-психологічному рівні гендерні стереотипи, а також недосконаліть або повна відсутність ефективних засобів протидії дискримінаційним практикам. У зв'язку з цим акцентовано потребу у модернізації національного конституційно-правового механізму реалізації гендерної рівності.

Окрім класичного методологічного арсеналу, що охоплює філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання (зокрема аналіз, узагальнення, індукцію, дедукцію, історико-правовий, системний, діалектичний, аксіологічний, гносеологічний, антропологічний, герменевтичний, структурно-функціональний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, статистичний, синергетичний підхід, методи правової семіотики, моделювання, прогнозування та програмування), у роботі особливу увагу приділено застосуванню гендерно-чутливої методології. Такий підхід забезпечує глибше розуміння досліджуваної проблематики, дозволяє враховувати соціальні та культурні контексти гендерної нерівності, а також сприяє формуванню системного бачення правових механізмів реалізації рівності між жінками і чоловіками.

У межах дослідження систематизовано та проаналізовано низку авторських концепцій щодо трактування поняття гендерної рівності, які умовно поділяються на вузький і широкий підходи. У вузькому розумінні гендерна рівність розглядається як похідна від базового конституційного принципу рівності, що набуває нормативного втілення як у міжнародному, так і в національному правовому полі. Такий підхід акцентує на свободі особистості у визначенні

власної соціальної ролі в сім'ї, професійному житті й суспільстві загалом, а також передбачає справедливе, неупереджене ставлення до реалізації потенціалу кожної людини незалежно від її гендерної ідентичності чи уявлень про відповідні поведінкові ролі, обов'язки та риси. Зазначено, що між національним законодавчим розумінням гендерної рівності та її міжнародно-правовою інтерпретацією існують помітні відмінності. Міжнародні стандарти, зокрема, трактують гендер як соціально сконструйовану роль, не обмежуючи його біологічною статтю, що унеможливлює ототожнення понять «гендерна рівність» і «статева рівність». Таким чином, дискримінація за ознакою гендеру, що є прямим наслідком нерівного становища в суспільстві, порушує права як жінок, так і чоловіків, формуючи обмеження в реалізації їхніх основоположних свобод.

Реалізація гендерної рівності безпосередньо пов'язана з дотриманням державами взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. У цьому контексті в дисертації проаналізовано міжнародно-правові стандарти, які формують нормативне підґрунтя для реалізації гендерної рівності, а також охарактеризовано значення ключових міжнародних актів, що регламентують відповідні зобов'язання держав, наприклад, Статут ООН (1945), Загальна декларація прав людини (1948), Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) (1979) і Факультативний протокол до неї (1999), Європейська соціальна хартія (1996) та правові акти ЄС, Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (2000), Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція, 2011), Цілях Сталого розвитку (2015) тощо. Особливу увагу приділено аналізу механізмів імплементації цих стандартів у національні правові системи України та окремих країн ЄС. Проведено порівняльно-правовий аналіз конституційного закріплення гендерної рівності, виявляючи як спільні риси, так і специфіку правових традицій. Також розглянуто прецедентну практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка відіграє важливу роль у тлумаченні та практичній реалізації гендерної рівності, формуючи стандарти, обов'язкові до врахування державами. Унаслідок

цього зростає роль сучасних держав у реалізації гендерної рівності, що супроводжується розширенням функціонального навантаження органів публічної влади, їхніх посадових осіб та інших суб'єктів у політичній, соціально-економічній, культурній та суміжних сферах суспільного життя. У дисертації підкреслено, що імплементація міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності, як в Україні, так і в країнах ЄС, є ключовим вектором демократичних трансформацій, що стосується оновлення конституційно-правових засад функціонування правової системи та удосконалення інститутів публічного управління.

Зазначено, що Конституція України 1996 року, з урахуванням положень міжнародно-правових актів у сфері прав людини, заклала фундаментальні засади рівності, зокрема гендерної, у контексті реалізації прав, свобод та обов'язків, гарантованих Основним Законом. Ці принципи конкретизуються через розвиток як конституційного, так і галузевого законодавства. У роботі обґрунтовано, що ефективне впровадження гендерної рівності значною мірою залежить від узгоджених дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Їхня діяльність має бути спрямована на нормативне закріплення гендерно-чутливої політики та створення рівних правових умов для реалізації прав і свобод незалежно від статевої приналежності або гендерної ідентичності. Суб'єктами, що формують організаційну модель впровадження гендерної рівності в Україні, є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, місцеві органи виконавчої влади, а також інші інституції, наділені відповідними повноваженнями.

Висвітлено сучасні виклики реалізації гендерної рівності в Україні, серед яких – фрагментарність законодавства, недосконалість механізмів контролю за дотриманням рівності, а також соціальні стереотипи. Запропоновано шляхи подолання цих викликів, зокрема через удосконалення організаційно-правового механізму реалізації гендерної рівності. У фокусі дослідження і досвід ЄС щодо

впровадження Стратегії гендерної рівності, який розглядається як дороговказ для України у реформуванні відповідної сфери. Окремо проаналізовано проблеми реалізації конституційних прав громадян України, які через російську агресію проти України опинилися у вимушеній міграції до країн ЄС, з урахуванням гендерного виміру цих процесів.

У підсумку дисертаційного дослідження здійснено спробу сформулювати основні засади вдосконалення конституційно-правового регулювання реалізації гендерної рівності в Україні, орієнтуючись на європейські стандарти. Підкреслено, що ефективна реалізація гендерної рівності вимагає не лише правового регулювання, а й системного підходу, заснованого на демократичних цінностях, верховенстві права та дотриманні прав людини. Запропоновані рекомендації можуть стати основою для подальших законодавчих змін та вдосконалення правозастосовної практики.

Ключові слова: гендер, стать, гендерна рівність, заборона дискримінації, права людини, конституційно-правові засади, міжнародно-правові стандарти, імплементація, реалізація, конституція, вимушена міграція, держави-члени ЄС, гендерна стратегія, Європейський Союз, ООН, практика ЄСПЛ, гендерно зумовлене насильство, євроінтеграція.

ANNOTATION

Mishchenko M.V. Constitutional and legal foundations of gender equality in Ukraine and foreign countries. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the constitutional and legal foundations of gender equality and the identification of effective legal mechanisms for its implementation in Ukraine, compared with the experience of European Union member states. In the context of Ukraine’s European integration and

growing attention to human rights, especially gender equality, there is a need to reconsider the legal nature of this phenomenon and enhance the effectiveness of its realization. It is argued that gender equality is not only a formal legal norm but also the actual capacity of legal institutions to ensure equal access for women and men to rights and freedoms, as well as to public administration, economic, social, and cultural participation.

The dissertation analyses the theoretical and methodological foundations for studying gender equality as a legal construct. Gender equality is presented as a complex socio-legal phenomenon encompassing not only equal opportunities for men and women but also the elimination of structural discrimination and access barriers. The study highlights the evolution of approaches to gender equality within constitutional law theory, the diversity of doctrinal interpretations, and the methodological tools used in both Ukrainian and international legal scholarship. Emphasis is placed on the significance of an interdisciplinary approach, which enables a comprehensive understanding of gender equality beyond purely legal perspectives, incorporating insights from sociology, political science, and gender studies. Drawing on theoretical sources, the dissertation explores the methodological framework, conceptual underpinnings of key terms, and the origins and causes of gender-based discrimination. Special attention is given to the analysis of organizational and legal mechanisms for the realization of gender equality in Ukraine and the EU, through the prism of standards developed by international bodies such as the United Nations, the Council of Europe, and EU institutions. This approach facilitates the systematization of key terms such as "gender," "sex," "gender equality," "international legal standards," "implementation of gender equality," and related concepts.

The study demonstrates that deeply ingrained gender stereotypes at the cultural and psychological levels, as well as the lack or ineffectiveness of tools to counteract discriminatory practices, remain the primary barriers to achieving real gender equality. Consequently, the dissertation stresses the need to modernize Ukraine’s constitutional and legal mechanisms for ensuring gender equality.

In addition to traditional methodological tools, including philosophical, general scientific, and specialized legal methods (such as analysis, synthesis, induction, deduction, historical, systemic, dialectical, axiological, gnoseological, anthropological, hermeneutic, structural-functional, formal-legal, comparative legal, statistical, synergetic methods, legal semiotics, legal modelling, forecasting, and legal programming), the study applies a gender-sensitive methodology. This allows for a more nuanced understanding of gender inequality in its social and cultural contexts and supports the development of systemic legal frameworks to promote equality between women and men.

The research systematizes and analyses a range of scholarly approaches to the definition of gender equality, classifying them into narrow and broad interpretations. In the narrow sense, gender equality is seen as an extension of the fundamental constitutional principle of equality, reflected in national and international legal systems. This approach emphasizes personal freedom in defining one's social role in family, work, and public life, and promotes equitable, unbiased access to opportunities regardless of gender identity or traditional gender roles. It is noted that national legislative perspectives on gender equality often differ from international legal interpretations, which define gender as a social construct independent of biological sex, thus distinguishing gender equality from sex equality. As such, gender-based discrimination, stemming from societal inequality, violates the rights of both women and men, limiting their ability to fully exercise fundamental freedoms.

The realization of gender equality is closely linked to a state's fulfilment of international human rights obligations. Accordingly, the dissertation examines the international legal standards underpinning gender equality, as well as the significance of key global instruments such as the UN Charter (1945), the Universal Declaration of Human Rights (1948), the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW, 1979) and its Optional Protocol (1999), the European Social Charter (1996), the EU legal acts, the UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace and Security" (2000), the Council of Europe Convention on

preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention, 2011), and the Sustainable Development Goals (2015).

Special emphasis is placed on mechanisms for implementing these standards in the legal systems of Ukraine and selected the EU countries. A comparative legal analysis is conducted on the constitutional entrenchment of gender equality, identifying commonalities and divergences in legal traditions. The dissertation also reviews the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR), which plays a significant role in interpreting and enforcing gender equality standards that are binding for member states.

As a result, the function of modern states in ensuring gender equality is expanding, accompanied by the growing responsibilities of public authorities, officials, and relevant actors across political, economic, social, and cultural domains. The study underscores that the incorporation of international gender equality standards, both in Ukraine and across the EU, is a critical element of democratic transformation, constitutional reform, and the modernization of public governance structures.

The 1996 Constitution of Ukraine, informed by international human rights instruments, lays down core principles of equality, including gender equality, in the exercise of constitutionally guaranteed rights, freedoms, and obligations. These principles are further specified through constitutional and sectoral legislation. The dissertation argues that the effective implementation of gender equality is largely dependent on the coordinated actions of public authorities, local self-governance bodies, and civil society institutions. Their efforts must aim at legally institutionalizing gender-sensitive policies and creating equal legal conditions for the exercise of rights and freedoms, regardless of sex or gender identity. Ukraine’s gender equality implementation model involves a range of institutional actors, including the President, the Verkhovna Rada, the Cabinet of Ministers, the Parliamentary Commissioner for Human Rights, the Government Commissioner for Gender Policy, local executive bodies, and other entities empowered to act in this field.

The study also addresses current challenges to the implementation of gender equality in Ukraine, such as legislative fragmentation, weak enforcement mechanisms,

and prevailing gender stereotypes. It proposes strategies to overcome these barriers, primarily through the improvement of legal and institutional frameworks. The experience of the EU in adopting and implementing the Gender Equality Strategy is analysed as a potential model for Ukraine's domestic reforms in this area. Additionally, the dissertation explores the constitutional protection of the rights of Ukrainian citizens who have experienced forced migration to the EU due to the russian aggression, emphasizing the gender-specific aspects of these migration processes.

In conclusion, the dissertation seeks to develop foundational principles for enhancing the constitutional and legal regulation of gender equality in Ukraine in alignment with the European standards. It is emphasized that effective gender equality requires not only appropriate legal regulation but also a systemic, value-based approach rooted in democratic principles, the rule of law, and respect for human rights. The recommendations offered may serve as a basis for future legislative initiatives and improvements in legal practice.

Keywords: gender, sex, gender equality, non-discrimination, human rights, constitutional and legal framework, international legal standards, implementation, realization, constitution, forced migration, the EU member states, gender strategy, the European Union, the United Nations, the ECtHR case law, gender-based violence, the European integration.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації наукові фахові видання України:

1. Міщенко М. В. Міжнародні стандарти гендерної рівності: організаційно-правовий механізм. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». № 11 (25) 2023. С. 764–777. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-764-777 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/22643

2. Міщенко М. В. Стратегія гендерної рівності ЄС: досягнення та виклики для України. Наукові перспективи № 4 (34) 2023. С. 625–648. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-625-648 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/22644

3. Міщенко М. В. Роль та місце практики Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів гендерної рівності в Україні. Журнал «Наукові інновації та передові технології». Серія «Право». №3 (31) 2024. С. 1403–1432. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1403-1422 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/22642/22614

4. Міщенко М. В. Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та державах-членах ЄС. Економіка. Фінанси. Право. Щомісячний інформаційно-аналітичний журнал, № 4 2025. С. 78–84 https://doi.org/10.37634/efp. 2025.4.16 URL: http://efp.in.ua/uk/journal-item/377

зарубіжні наукові періодичні видання:

5. Mishchenko Maksym, Lukianets-Shakhova Valentyna. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. (Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та країнах світу). Revista Amazonia Investiga. Volume 11 (№ 49), 2022. P. 165–174. https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18 URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1887 (*Web of Science*)

6. Міщенко М. В. Parity democracy – ensuring equality of human rights and freedoms: gender accent. (Паритетна демократія – забезпечення рівності прав і свобод людини: гендерний акцент). Науковий журнал Paradigm of knowledge

(Зареєстрований в м. Франкфурт (Німеччина) № 2 (66), 2025. С. 5–25 https://doi.org/10.26886/2520-7474.2(66)2025.1 URL: https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2702/2632

7. Міщенко М. В. Гендерна рівність та заборона дискримінації в правовій науці України та зарубіжних країн: співвідношення понять. ГРААЛЬ НАУКИ: міжнар. наук. журнал. Відень – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. № 51. С. 503–513 https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.04.2025.065 URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/18.04.2025/39

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Міщенко М. В. Гендерні аспекти сучасної міграції з України до ЄС. Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти : матеріали науково-практичного круглого столу, Суми, 24 червня 2023 р. / ред. колегія: В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 38–42 URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97373/1/Migration_policy_2024.pdf

9. Міщенко М. В Характеристика основних положень Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу 2020 – 2025: значення для України. Матеріали круглого столу «Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО (26 червня 2023 року, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ. 2023. С. 70-76 URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/konst_ppl/2023/zbirnyk_26062023.pdf

10. Міщенко М. В. Положення щодо гендерної рівності в первинному законодавстві ЄС. Ґендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин: збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару (14 червня 2024 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 72–77.

11. Міщенко М.В «Участь жінок правоохоронець у постконфліктному врегулюванні відповідно до Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Матеріали всеукраїнського круглого столу «Гендерні студії: міждисциплінарні

дослідження актуальних проблем соціальних відносин» (26 березня 2025 року, Львів). Л.: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2025. С. 80-85 https://www.lvduvs.edu.ua/uk/new-ua/vseukrainskyi-kruhlyi-stil-henderni-studii-mizhdystsyplinarni-doslidzhennia-aktualnykh-problem-sotsialnykh-vidnosyn-28-bereznia-2025-roku.html

12. Міщенко М. В. До питання пріоритету права ЄС над конституційним правом держав-членів. Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 02 травня, 2025р./ Міжнародний центр наукових досліджень. – Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 131–135 URL: https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/02.05.2025/44

13. Міщенко М. В. Практика ЄСПЛ у сфері доступу до правосуддя та насильства щодо жінок. Матеріали науково-практичного круглого столу «Правові механізми загального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу» (30 квітня 2025, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ, 2025. С. 31-34.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 15

ВСТУП 16

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ПРАВОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ 28

1.1. Теоретичні основи гендерної рівності як правової категорії 28

1.2. Методологія дослідження гендерної рівності у національній та зарубіжній науці конституційного права 61

Висновки до розділу 1 69

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС 72

2.1. Міжнародні стандарти гендерної рівності – організаційно-правовий механізм 72

2.2. Конституційно-правове закріплення міжнародних стандартів гендерної рівності в Україні та країнах ЄС 83

2.3. Практика ЄСПЛ з питань гендерної рівності: огляд основних рішень 119

Висновки до розділу 2 136

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ 141

3.1. Організаційно-правовий механізм реалізації гендерної рівності в Україні: шляхи усунення прогалин 141

3.2 Стратегія гендерної рівності ЄС: орієнтир вдосконалення реалізації гендерної рівності для України 174

3.3. Гендерні аспекти вимушеної міграції з України до ЄС: проблеми захисту конституційних прав 199

Висновки до розділу 3 219

ВИСНОВКИ 224

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 228

ДОДАТКИ 256

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ВРУ – Верховна рада України

ВС – Верховний суд

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ЄС – Європейський союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Загальна декларація прав людини – Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р.

КК – Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р.

КМРЄ – Комітет Міністрів Ради Європи

КМУ – Кабінет Міністрів України

КСУ – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

Мін'юст – Міністерство юстиції України

Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики України

ОБСЄ/НБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі/ Нарада з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РЄ – Рада Європи

CEDAW – Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вибір теми дослідження зумовлений сукупністю теоретичних і практичних чинників, які визначають актуальність, новизну й значущість аналізу конституційно-правових засад гендерної рівності як в Україні, так і в зарубіжних країнах. У сучасному демократичному суспільстві гендерна рівність є не лише ознакою соціального прогресу, але й одним із ключових стандартів прав людини, закріплених у міжнародних договорах, конституціях держав і правових системах.

Зважаючи на євроінтеграційний курс України, імплементація європейських стандартів у сфері забезпечення гендерної рівності набуває особливої актуальності. Конституція України, а також інші нормативно-правові акти створюють певне підґрунтя для її реалізації. Водночас зберігаються суттєві виклики у сфері практичного забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, що вимагає системного аналізу й вдосконалення конституційно-правових механізмів.

Порівняльно-правове дослідження досвіду зарубіжних країн, зокрема країн Європейського Союзу, а також інших демократичних правових держав, дозволяє виявити ефективні моделі правового регулювання та інституційного забезпечення гендерної рівності, відповідні для впровадження в український правовий контекст. Такий підхід не лише сприяє глибшому теоретичному осмисленню проблематики, але й має прикладне значення для удосконалення національного законодавства та конституційної практики.

Загальноправові принципи, одним із яких є принцип рівності, є основоположними цінностями, основними правилами та стандартами, які забезпечують права і свободи людини й громадянина, а тому кожна розвинена країна намагається включити їх у конституційні положення. Відповідні принципи також закріплені в Конституції України.

У сучасному правовому просторі одним із ключових напрямів демократичного поступу визнається забезпечення рівних прав і можливостей незалежно від статі. Гендерна рівність розглядається як необхідна умова для

повноцінної реалізації основоположних прав людини, гарантованих Конституцією. Такий підхід відображає усталені міжнародні стандарти, що вимагають усунення дискримінації та сприяння рівній участі жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Лише суспільство, де реально діють механізми рівноправності, може бути визнане демократичним у повному сенсі цього поняття.

Останнім часом суспільство приділяє значну увагу забезпеченню основних прав і свобод особи та створенню міжнародних і національних механізмів захисту цих прав, а також гарантій їх реалізації. Існують численні міжнародні стандарти, які є універсальними та регіональними, зобов'язання, пов'язані з ними, покладаються на держави, які їх визнали, а також на інші специфічні суб'єкти. Насправді для багатьох із них концепція рівності, недискримінації та визнаних універсальних цінностей цивілізації є першочерговими. Гендерна рівність – це не лише одна з основоположних цінностей демократичної правової держави, але й ключовий чинник сталого розвитку, соціальної справедливості та ефективного функціонування демократичних інституцій. В умовах євроінтеграції та після ратифікації Україною Стамбульської конвенції у 2022 році питання реалізації гендерної рівності набуває особливої актуальності на рівні державної політики та національного законодавства.

У міжнародно-правовій площині базовими документами є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1979 р., Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) 2011 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 р., а також положення Загальної декларації прав людини 1948 р. Національне законодавство України також забезпечує правове підґрунтя для реалізації гендерної рівності: Конституція України 1996 року (ст. 24) гарантує рівність прав незалежно від статі; Закон України «Про забезпечення

рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) конкретизує механізми реалізації цієї норми; а Кримінальний кодекс України та інші галузеві закони містять норми, спрямовані на запобігання гендерно зумовленому насильству. Тому, дослідження правових механізмів у цій сфері є важливим для удосконалення державної політики, законодавства та правозастосовчої практики.

Ідея рівності людини й громадянина відіграє ключову роль у формуванні справедливого доступу до суспільних ресурсів і благ, а також у вибудовуванні гармонійних соціальних відносин. Соціальна рівність постає як передумова формування відкритої держави та дієвого громадянського суспільства. Однією з її форм є гендерна рівність, що означає надання жінкам і чоловікам однакових прав, можливостей і свобод у всіх сферах життя.

У сучасних умовах українського суспільства, як і в інших демократично орієнтованих країнах, утвердження гендерної рівності розглядається як одна з основних цілей державної та соціальної політики. Аналіз наукових джерел показує, що питання забезпечення гендерного паритету привертало увагу ще в минулому, однак системне осмислення проблематики й формування новітніх підходів до її розв'язання почали інтенсивно розвиватися лише з середини XX століття із урахуванням специфіки національних умов.

Теоретичним підґрунтям дослідження гендерної рівності, є роботи таких учених: І. Андрусяк, Н. Аніщук, О. Батанов, Дж. Батлер, Н. Бокало, О. Васильченко, Дж. Вікс, М. Віттінг, Дж. Волековіц, І. Грицай, Н. Грицяк, М. Гультай, О. Дашковська, Г. Журавльова, Б. Калиновський, М. Костицький, Л. Ковальчук, К. Левченко, В. Лемак, Т. Марценюк, Т. Мельник, Дж. Мітчелл, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, О. Пищуліна, І. Полховська, О. Руднєва, О. Суслова, А. Табанова, О. Уварова, О. Фрицький, Т. Фулей, Г. Юровська та ін. У свою чергу, специфіку правового регулювання і правозастосування гендерної рівності в Україні, у рамках ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, зарубіжних країн, певною мірою розглядають: М. Бурменський, О. Венгер, О. Власова, Ю. Гончарова, Н. Грицяк, В. Гришко, Б. Киричук І. Кресіна,

В. Кудря, В. Лук'янець-Шахова, А. Осауленко, О. Саєнко, К. Сьох, С. Халюк, І. Чичкало-Кондрацька, В. Чорна, та ін.

Слід зазначити, що в українській науковій доктрині різні аспекти гендерної рівності неодноразово розглядалися вченими з кінця 1980-х — початку 1990-х рр., а питання гендерного збалансування отримало новий вектор розвитку на вітчизняних просторах з урахуванням досягнень європейських та інших країн світу. Щодо більш сучасних досліджень в українському науковому середовищі питання гендерної рівності активно досліджуються на дисертаційному рівні. Зокрема, Ніколь Романова у дисертації на здобуття ступеня доктора філософії (право) на тему: «Забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони: імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України» 2024 року, проаналізувала міжнародно-правові механізми забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки та оборони. Пані Ірина Грицай свою роботу, докторську дисертацію з теорії права на тему: «Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект» у 2018 році присвятила особливостям правового регулювання гендерної політики в Україні, розглядаючи національні інституційні механізми виокремила принцип гендерної рівності в окремий, самостійний принцип права. Науковиця Ніна Аніщук ще у 2008 році зосередила увагу на феміністичній юридичній теорії та дослідженні правового статусу жінки в контексті трансформацій українського суспільства у своєму докторському дослідженні на тему: «Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз».

Відзначаючи особливий внесок зазначених наукових доробків, у межах нашого дослідження основна увага зосереджується на конституційно-правовому закріпленні гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах, з особливим акцентом на практику зарубіжних країн (країни ЄС) та відповідність національного законодавства міжнародним стандартам, зокрема Конвенції CEDAW та правовим позиціям Європейського суду з прав людини. Такий підхід дозволяє не лише систематизувати наявні нормативно-правові механізми, а й виявити перспективи їх удосконалення у контексті сучасних євроінтеграційних

процесів. Окремим аспектом нашого дослідження є аналіз Гендерної стратегії ЄС на 2020–2025 роки, яка визначає ключові напрямки політики у сфері рівності між жінками та чоловіками в європейському просторі.

Вищевикладене зумовлює актуальність і своєчасність даного дослідження, його теоретичне і практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає Указу Президента України від 24.03.2021 №119/2021 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини»; Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженим Указом Президента України 30.09.2019 р. №722/2019; Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24.03.2021 р. №119/2021; постановам Кабінету Міністрів України «Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики» від 7.06.2017 р. №390; «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22.08.2018 №658; розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року» від 10.10.2018 р. №728-р, «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності від 16.09.2020 р. №1128-р» та ін.

Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) й Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 30 листопада 2021 року (протокол № 22 від 30 листопада 2021 р).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у визначенні особливостей конституційно-правових засад реалізації гендерної рівності в

Україні та зарубіжних країн у контексті імплементації міжнародно-правових стандартів.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі **завдання:**

– дослідити теоретико-правові основи гендерної рівності та заборони дискримінації;

– проаналізувати сучасні методологічні підходи до дослідження гендерної рівності в національній та закордонній доктрині конституційного права;

– схарактеризувати міжнародно-правові стандарти (ООН, Рада Європи, ЄС) гендерної рівності, та виявити організаційно-правові механізми їх реалізації;

– проаналізувати конституційне закріплення гендерної рівності в Україні та особливості її реалізації у порівнянні з практиками країн Європейського Союзу;

– виокремити та дослідити правові позиції Європейського суду з прав людини щодо реалізації гендерної рівності в зарубіжних країнах та схарактеризувати їхній вплив на розвиток національного права України.

– визначити ключові проблеми та прогалини у функціонуванні організаційно-правового механізму реалізації гендерної рівності в Україні;

– оцінити значення Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу як орієнтиру для вдосконалення національного правового механізму реалізації гендерної рівності;

– виявити особливості захисту конституційних прав осіб, які зазнали гендерно зумовлених викликів у зв’язку з вимушеною міграцією до країн ЄС.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації гендерної рівності в конституційно-правовій площині. **Предметом дослідження** є засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах (ЄС) у контексті імплементації міжнародно-правових стандартів в законодавство України.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження ґрунтуються на комплексному застосуванні філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, а також відповідних

методологічних підходів і принципів. Їх вибір детерміновано метою, об'єктом, предметом і завданнями дисертаційного дослідження.

Так, використання діалектичного, формально-логічного, гносеологічного й герменевтичного методів, а також методу техніко-юридичного аналізу забезпечило глибоке теоретичне осмислення понятєвого апарату дослідження, сприяло уточненню та модернізації таких правових категорій, як «гендер», «стать», «рівність», «гендерна рівність», «недискримінація», «міжнародно-правові стандарти» тощо (розділи 1.1, 1.2, 2.1).

Особливу евристичну цінність для розкриття правової природи гендерної рівності мали антропологічний, аксіологічний і феноменологічний підходи, що дозволили проаналізувати цю категорію крізь призму її ціннісної, гуманістичної та правозахисної сутності, незалежно від статі чи гендерної (соціальної) ролі індивіда (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2).

Застосування порівняльно-правового методу та компаративістського підходу стало підґрунтям для дослідження міжнародного досвіду та порівняльного аналізу правозастосовної практики ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, а також окремих зарубіжних країн у сфері реалізації гендерної рівності та впровадження відповідних стандартів (розділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

Системно-структурний метод дозволив здійснити класифікацію міжнародно-правових стандартів у сфері гендерної рівності, окреслити структуру джерел їх правового регулювання як на міжнародному, так і на національному (конституційно-правовому) рівні України, визначити основні елементи організаційно-правового механізму реалізації гендерної рівності (розділи 2.1, 2.2, 3.1).

Зі свого боку, структурно-функціональний аналіз дав змогу розглянути функціональні повноваження суб’єктів, уповноважених реалізовувати політику гендерної рівності (розділи 3.1, 2.2), а методи синтезу, правового моделювання і прогнозування дозволили виокремити ключові проблемні зони у сфері реалізації рівності прав та можливостей чоловіків та жінок, а також запропонувати шляхи

вдосконалення національного законодавства з урахуванням євроінтеграційного курсу й потреби післявоєнного правового оновлення (розділи 3.2, 3.3).

Нормативну основу дослідження становлять положення Конституції України, акти чинного законодавства, міжнародно-правові документи, ухвалені під егідою ООН, Ради Європи, а також акти первинного й вторинного права Європейського Союзу у сфері забезпечення гендерної рівності.

Емпіричну та інформаційну базу склали аналітичні огляди, науково-дослідні звіти, енциклопедичні джерела, матеріали наукової періодики, а також публікації провідних українських і зарубіжних учених, експертів та правозахисних організацій.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертаційній роботі вперше комплексно проаналізовано особливості загальнотеоретичних і конституційно-правових засад реалізації гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах, з урахуванням євроінтеграційних процесів України та імплементації відповідних міжнародно-правових стандартів. На цій основі сформульовано висновки, рекомендації та пропозиції щодо удосконалення національного законодавства України у даній сфері. Основними з них, що виносяться на захист і містять елементи наукової новизни, є такі:

уперше:

–проведено комплексний порівняльно-правовий аналіз утвердження гендерної рівності в Україні та країнах Європейського Союзу, що дозволило виокремити пріоритетні напрями удосконалення положень національного законодавства з урахуванням міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду шляхом визнання принципу недискримінації за ознакою статі, гендеру, статевої ідентичності; визначення обов’язку держави забезпечувати рівні умови участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, соціальному житті; впровадження принципу гендерного мейнстримінгу як засадничого в політиці держави;

– на основі аналізу положень Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу визначено шляхи інтеграції її положень в українське законодавство,

зокрема: запровадження системи обов'язкової гендерної оцінки державної політики (gender impact assessment); уніфікація термінології відповідно до актів ЄС; розроблення національної стратегії гендерної рівності, структурно наближеної до європейської моделі;

– здійснено системне дослідження гендерного аспекту вимушеної міграції з України до Європейського Союзу та окреслено першочергові засоби охорони відповідних прав мігрантів шляхом: урахування потреб жінок із дітьми у сфері житла, освіти та охорони здоров'я; розробки програм економічної інтеграції з акцентом на рівний доступ до ринку праці; створення механізмів гендерно чутливого моніторингу міграційних процесів; підтримки психосоціальних програм, які враховують досвід травматизації.

удосконалено:

– класифікацію міжнародних стандартів гендерної рівності за критерієм формального визначення в універсальних та регіональних актах;

–науково-правовий підхід до аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини з питань гендерної рівності шляхом систематизації рішень за критеріями видів дискримінації, правового статусу заявників та впливу на національне законодавство;

– методологічні засади дослідження гендерної рівності шляхом обґрунтування доцільності використання міждисциплінарного підходу із залученням емпіричних, соціологічних та порівняльно-правових методів для аналізу ефективності практичної реалізації гендерної рівності;

дістали подальшого розвитку:

–положення про напрями вдосконалення механізму забезпечення гендерної рівності, зокрема: гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами; обов'язкова гендерно-правова експертиза; розвиток гендерної статистики; інституціоналізація гендерного підходу на всіх рівнях влади; розширення просвітницької роботи;

–наукові уявлення про співвідношення понять «гендерна рівність» та «заборона дискримінації», визначено їх змістовну автономність та водночас

взаємозалежність, що дозволяє більш точно формулювати правові норми й оцінювати порушення гендерних прав у практичному вимірі;

–положення щодо ролі міжнародних організацій (ООН, Європейського Союзу, Ради Європи) у формуванні й реалізації міжнародно-правових стандартів гендерної рівності, уточнено теоретико-правові підходи до оцінки їхнього впливу на національну політику України, зокрема шляхом аналізу нормативних документів, практичних рекомендацій, механізмів контролю та імплементації, вироблених цими організаціями;

–характеристика системи суб'єктів, що забезпечують реалізацію міжнародних зобов'язань України у сфері гендерної рівності, обґрунтовано роль таких інституцій, як Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, профільні комітети Верховної Ради України, а також неурядові організації, в процесі адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів;

– система наукових знань про те, що практика застосування статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стає все більш актуальною у контексті заборони дискримінації за ознакою статі.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дисертаційного дослідження мають широкі перспективи практичного застосування та наукового розвитку у низці ключових сфер:

– у науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для поглибленого вивчення проблематики гендерної рівності, зокрема в аспекті удосконалення національного правового механізму її реалізації, а також для подальшої імплементації міжнародних стандартів у цій сфері; (Акт впровадження № 72-НД від 19 травня 2025 р.)

– в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін публічно-правового циклу, зокрема «Конституційне право», «Теорія держави й права», а також спеціалізованих курсів на кшталт «Гендерна рівність та заборона дискримінації в Україні»; результати дослідження можуть слугувати основою для розробки навчальних і методичних посібників, підручників, програм курсів; (Акт впровадження № 71-ОП від 19 травня 2025 р.)

– у нормотворчій діяльності – для вдосконалення законодавчого регулювання у сфері реалізації гендерної рівності та недискримінації, зокрема формулювання нових правових норм і закріплення відповідних державних обов'язків із гарантування прав на гендерну рівність; (Акт впровадження, Blue Rivers, екологічний консалтинг від 24 квітня 2025 р.)

– у правозастосовній практиці – як інструмент підвищення ефективності діяльності суб'єктів повноважних забезпечувати реалізацію гендерної рівності в Україні, інституцій на кшталт Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, правоохоронні та правозахисні органи а також інших органів та інституцій, що реалізують політику рівності та правового захисту; (Акт впровадження, Адвокатське об'єднання «Ультимум» від 21 квітня 2025 р.)

– у правозахисній та правопросвітницькій сфері – для фахівців громадських організацій, зокрема правозахисного спрямування, у розробці та впровадженні навчальних заходів: тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних тренінгів із питань запобігання дискримінації та реалізації гендерної рівності.

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації та виносяться на захист, розроблені автором особисто, робота відображає власне бачення проблематики досліджуваної теми, власні висновки та пропозиції, сформовані за результатами особистого та самостійного дослідження відповідної законодавчої, емпіричної та доктринальної бази.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертації оприлюднювалися у доповідях на міжнародній і всеукраїнських конференціях: «Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід» (м. Київ, 08 грудня 2022 р.), «Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти» (м. Суми, 24 червня 2023 р.), «Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО» (м. Київ, 26 червня

2023 р.), «Ґендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин: збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару» (м. Львів, 14 червня 2024 р.), «Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин» (м. Львів, 26 березня 2025 р.), «Правові механізми загального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу» (м. Київ, 30 квітня 2025 р.), «Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід»(м. Івано-Франківськ, 02 травня, 2025 р.),

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у семи наукових працях, серед яких чотири наукові статті, які опубліковані в фахових виданнях України з юридичних наук, затверджених МОН України, три статті − в іноземних наукових періодичних виданнях, шість тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 279 сторінок, з них основного тексту – 227 сторінок, список використаних джерел (230 найменувань) – 28 сторінок, додаток – 24 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ПРАВОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ

1.1. Теоретичні основи гендерної рівності як правової категорії

У XXI столітті одним із визначальних критеріїв демократичного поступу суспільства виступає усунення усіх форм дискримінації, зокрема подолання гендерної нерівності. Водночас навіть ті держави, що задекларували прихильність до демократичних цінностей, зокрема й Україна, продовжують стикатися з проявами гендерного дисбалансу у різних сферах суспільного життя. Нерівноправне становище осіб за гендерною ознакою зумовлює низку негативних соціальних наслідків, уповільнює сталий розвиток та ускладнює досягнення суспільного добробуту. Осмислення сутності та змісту гендерної рівності потребує поглибленого вивчення її теоретичних засад і системного аналізу відповідних понять. У сучасному українському правознавстві актуальним є науковий пошук щодо визначення змісту таких категорій, як «гендер», «гендерна рівність», «рівність за гендерною ознакою», «гендерна дискримінація», «паритетна демократія» та інших суміжних термінів.

У цьому контексті ґрунтовне дослідження змістового наповнення поняття «гендерної рівності» набуває особливої ваги як у теоретичному, так і у прикладному вимірі, з огляду на виклики, що постають перед Україною в умовах трансформації суспільно-правових інститутів. Окремі проблеми теорії гендерної рівності, недискримінації, різних форм гендерно зумовленого насильства, методології, зокрема термінологічні аспекти, досліджували: І. Андрусяк, Н. Аніщук, Н. Бокало, Ю. Гончарова, І. Грицай, Н. Грицяк, О. Дашковська, І. Кресіна, К. Левченко, Г. Марценюк, Т. Мельник, Л. Наливайко, А. Олійник, Н. Оніщенко, О. Пищуліна, О. Руднєва, О. Суслова, К. Сьох, А. Табанова, О. Уварова, С. Халюк, В. Чорна, З. Шевченко, Г. Юровська.

Процес європейської інтеграції України є комплексним і системним явищем, що передбачає не лише адаптацію національного законодавства до acquis communautaire[1], а й відповідність демократичним цінностям та стандартам, визначеним Європейським Союзом. Одним із фундаментальних орієнтирів у цьому процесі є Копенгагенські критерії, ухвалені Європейською Радою 1993 року, які встановлюють вимоги до країн-кандидатів щодо стабільності інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до меншин.

У цьому контексті питання гендерної рівності набуває особливої актуальності. Гендерна рівність визнається Європейським Союзом як ключовий елемент прав людини та необхідна умова для функціонування демократії. Таким чином, виконання Копенгагенських критеріїв передбачає не лише формальну, але й реальну імплементацію принципів гендерної рівності в усі сфери державної політики.

Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні, зокрема статті 24 та 51 Конституції України, закріплюють рівність прав жінок і чоловіків, заборону дискримінації за ознакою статі та гарантії рівних можливостей у суспільному житті. Крім того, прийняття низки спеціальних законодавчих актів, таких як Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», засвідчує прагнення нашої держави до правового унормування гендерної політики відповідно до європейських стандартів.

У цьому контексті вивчення стандартів ЄС у сфері забезпечення гендерної рівності, а також практик держав-членів Європейського Союзу, є надзвичайно важливим для України. Це дозволяє не лише орієнтуватися на найкращі європейські практики у формуванні державної гендерної політики, але й сприяє адаптації внутрішньої нормативної бази до вимог європейського права. Зокрема, досвід таких країн, як Швеція, Нідерланди або Франція, які мають багаторічну

[1] «надбання спільноти»(фр.) — правова система Європейського Союзу, яка охоплює акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейських Спільнот (ЄС), Спільної зовнішньої політики та політики безпеки та Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ.

практику реалізації ґендерно чутливої політики, може стати цінним дороговказом для запровадження ефективних механізмів забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні. Вивчення та інтеграція цих стандартів також зміцнює інституційну спроможність України реалізовувати цілі Стратегії гендерної рівності ЄС та підтверджує її прагнення до глибшої інтеграції у європейський політико-правовий простір.

Отже, взаємозв'язок між євроінтеграцією, Копенгагенськими критеріями та конституційно-правовими засадами гендерної рівності в Україні полягає в тому, що останні виступають індикатором спроможності держави дотримуватися ключових європейських цінностей. Успішна реалізація гендерної рівності на практиці свідчитиме про глибину демократичних перетворень в Україні та її готовність до членства в ЄС.

Копенгагенські критерії становлять комплекс умов, сформульованих Європейською Радою у 1993 році в місті Копенгаген, які має виконати держава, що претендує на членство в Європейському Союзі. Ці умови охоплюють три ключові напрями:

Політичний компонент, що передбачає наявність стабільної інституційної системи, яка гарантує дотримання демократичних принципів, верховенства права, поваги до прав людини та забезпечення прав національних меншин.

Економічний критерій, який визначає здатність країни функціонувати як повноцінна ринкова економіка, а також витримувати конкурентний тиск у межах внутрішнього ринку ЄС.

Інституційна спроможність, тобто готовність країни до виконання зобов'язань, пов'язаних із членством, включаючи дотримання принципів ЄС у політичній, економічній та монетарній сферах, а також імплементацію acquis communautaire.

У рамках політичного критерію гендерна рівність є невіддільною частиною системи фундаментальних прав, гарантованих Європейською хартією основних прав. Дотримання цього принципу є обов'язковою умовою для країн-кандидатів

і постійно оцінюється Європейською комісією як індикатор демократичної зрілості держави.

Інтеграція гендерного підходу в політику та управління засвідчує прагнення України до відповідності європейським стандартам і цінностям. Забезпечення рівного доступу до прийняття рішень, освіти, медицини та зайнятості сприяє формуванню ефективних та інклюзивних соціальних інституцій. Щобільше, впровадження гендерної рівності позитивно впливає на економіку: стимулює зростання ВВП, інноваційність і продуктивність на ринку праці.

Крім того, дотримання прав людини, зокрема захист прав жінок, нині розглядається як важливий критерій для міжнародних інвесторів. Саме тому реалізація гендерної рівності не лише задовольняє вимоги Копенгагенських критеріїв, але також є стратегічною інвестицією в майбутнє України як демократичної, правової та економічно привабливої держави.

У сучасних умовах, коли Україна чітко задекларувала стратегічний курс на європейську інтеграцію, питання рівності та забезпечення рівних прав і можливостей громадян набуває особливого значення. Імплементація принципів недискримінації та дотримання прав людини, зокрема у сфері гендерної рівності, розглядається не лише як внутрішньополітичне зобов’язання, а й як ключовий орієнтир на шляху до членства в Європейському Союзі.

Подання заявки на вступ до ЄС 28 лютого 2022 року в умовах широкомасштабної російської агресії стало історичним кроком України, який засвідчив її прагнення остаточно закріпитися у спільноті європейських демократичних держав. У надзвичайно стислі строки українська влада здійснила перші необхідні кроки: вже 17 квітня 2022 року завершено опрацювання першої частини офіційного опитувальника, а 9 травня і другої. Ці дії засвідчили не лише політичну волю, а й адміністративну здатність держави відповідати на виклики інтеграційного процесу.

У 2025 році Україна перебуває серед дев’яти держав-кандидатів, поряд з Албанією, Боснією і Герцеговиною, Грузією, Молдовою, Сербією, Північною Македонією, Чорногорією та Туреччиною. Попри відсутність швидкої

процедури приєднання, заяви керівництва Європейської комісії, зокрема президентки Урсули фон дер Ляєн, підтверджують — Україна розглядається як невіддільна частина європейської політичної та ціннісної спільноти.

У цьому контексті реалізація гендерної рівності є показником зрілості демократичних інституцій та доказом готовності до глибшої інтеграції в європейське правове середовище. Вона також є частиною ширшої стратегії поступового входження України до єдиного ринку ЄС і виконання зобов'язань, пов'язаних із Копенгагенськими критеріями.

17 червня 2022 року Європейська комісія офіційно рекомендувала надати Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, окресливши водночас перелік із семи ключових реформ, необхідних для подальшого просування по євроінтеграційному шляху. Ці вимоги мають визначальне значення, адже в разі невиконання структурних змін статус кандидата міг бути переглянутий або навіть відкликаний. 23 червня 2022 року Європейський парламент ухвалив резолюцію на підтримку надання Україні цього статусу, а того ж дня Європейська рада офіційно його надала. Пізніше, 14 грудня 2023 року, було ухвалено історичне рішення про початок переговорів щодо членства України в ЄС.

На цьому тлі актуалізується потреба у всебічному осмисленні базових засад прав людини, включно з принципами рівності та недискримінації. Дослідження гендерної рівності як правової категорії вимагає міждисциплінарного підходу, що об'єднує методологію низки суспільних наук, від права, філософії та політології до соціології, економіки й державного управління. Гендерна проблематика вже давно перестала бути вузькопрофільним об'єктом дослідження, сьогодні вона є предметом активних наукових дискусій у межах кожної фундаментальної юридичної галузі, включно з теорією держави та права, міжнародним правом та філософією права. Такий комплексний підхід дозволяє глибше розкрити природу гендерної рівності як правового явища, що водночас є соціальною цінністю та політичним імперативом.

Варто підкреслити, що базовими категоріями у контексті дослідження гендерної проблематики є поняття «гендер» і «рівність». Попри те, що ці терміни вже стали об’єктами численних наукових інтерпретацій у межах різних дисциплін, єдиної уніфікованої концепції щодо їх змісту досі не сформовано. Це свідчить про складність і багатовимірність явищ, які ці категорії охоплюють.

Поняття рівності займає центральне місце у філософській, етичній, політико-правовій та економічній думці людства. Навіть якщо деякі мислителі не акцентували свою увагу безпосередньо на аналізі цієї категорії, її ідеї завжди опосередковано впливали на їхні погляди та теорії. Особливого значення концепція рівності набула в епоху буржуазних революцій, коли вона стала символом боротьби за новий суспільний порядок. Ці принципи знайшли своє відображення в таких ключових історичних документах, як Декларація незалежності США та Декларація прав людини і громадянина у Франції. [105, с. 550–553]. Паралельно з ідеєю загальної рівності зростала суспільна увага до гендерного виміру цієї проблематики. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у соціальному просторі трансформувалося з другорядного питання у пріоритетне завдання державної політики та громадянського розвитку. На сучасному етапі дана проблема набуває особливої ваги завдяки своєму політико-правовому потенціалу, який прямо пов’язаний із процесами демократизації, дотриманням прав людини та європейською інтеграцією.

Щодо розуміння «рівності», необхідно зазначити, що, по-перше, сенс цього терміна провокує низку дискусійних моментів, по-друге, ще більш полемічним є його взаємозв'язок з терміном «рівноправність». У цьому ключі важливо представити наукові погляди вчених з різних наукових течій та сфер знань. Наприклад, Н. Бокало приходить до висновку, що в ході історичного процесу сформувалися декілька трактувань поняття «рівність»: перше базується на постулаті «Бог створив людей рівними, отже, всі мають отримувати однакове» і виражає первинне уявлення про рівність без врахування індивідуальності кожної особи та зводить ідею рівності до рівності потреб; другий підхід передбачає, що кожна людина має рівні початкові можливості та, використовуючи свої

інтелектуальні здібності, може досягти відповідного життєвого рівня; згідно з третім підходом – ліберальним (у філософії права розглядається як найбільш обґрунтований) – люди є рівними лише у своїх правах та рівними перед законом [73, с.419–428]. Отже, рівність формувалась та зазнавала смислової трансформації протягом всієї еволюції людських взаємин. На сьогодні рівність є досить абстрактним поняттям і водночас виступає регулятором суспільних відносин.

Стосовно третього підходу, котрий дійсно є найбільш відповідним для сучасного демократичного суспільства, варто підкреслити його виключно юридичний характер, що потребує додаткового роз'яснення. Наведемо для прикладу позицію О. Руднєвої, яка трактує рівність людей як фактичну, реальну ідентичність їхніх соціальних можливостей не лише у реалізації своїх прав та свобод, але й у виконанні суспільних обов’язків. Враховуючи об’єктивно зумовлену, закономірну неоднаковість індивідуальних рис, якостей, особливостей, здібностей, можливостей кожної людини та специфічність, унікальність індивідуальних умов її існування, соціальну нерівність, як неминучий наслідок і вияв такої неоднаковості, можливо частково пом'якшити за допомогою спеціальних заходів з боку держави та інших учасників суспільства, зазначає дослідниця [199, с. 17–22]. Тому нерівність, як диференціація, є об’єктивним явищем, тоді як несправедлива нерівність – явище суб’єктивне та інституційне [79, с. 12]. У цьому контексті мова йде про необхідність іноді створювати передумови для реалізації позитивної дискримінації, як тимчасових заходів. Підтримуючи підхід О. Руднєвої щодо визначення поняття «рівність», акцентуємо, що люди не є рівними за своїми фізичними та психічними здібностями, рівнем життя, іншими параметрами. Права можуть відрізнятися для різних категорій населення, наприклад, обмеження для іноземців або привілеї для молоді, проте вони повинні бути однаковими всередині групи для кожного її члена. Рівність прав, за версією дослідниці, передбачає наявність у кожної особи тих самих юридичних

можливостей, необхідних для її життєдіяльності та розвитку в певних історичних рамках, які об’єктивно обумовлені досягнутим людством рівнем прогресу.

Рівність усіх осіб перед законом, що гарантується Конституцією України щодо їхніх прав і свобод, передбачає створення для них однакових можливостей, як у матеріальній, так і у процесуальній площинах, щоб вони могли реалізувати свої права та свободи в однакових обсягах та зі схожим змістом. За словами І. Полховської, саме конституційне право та праві норми загалом можуть забезпечити саме правову рівність, а отже – однакові права, свободи та обов’язки, а також рівність усіх перед правосуддям [172, с. 64].

Отже, рівність – це формування однакових умов, можливостей та перспектив для всіх. Рівність – це не статичне, а еволюційне суспільне явище, яке бере до уваги специфіку суспільного поступу, його потреби та прагнення. Рівність в першу чергу має соціальне значення й виступає масштабнішою категорією, аніж рівноправність. Рівність впроваджується поступово, а рівноправність є її складовою, яка працює в правовому полі, знаходячи відображення у чинному законодавстві. З огляду на вищесказане, у сучасній правничій термінології доцільніше вживати термін "ґендерна рівність", який однозначно володіє всебічним міждисциплінарним наповненням і не обмежується лише однією наукою. Використовувати термін "ґендерна рівноправність" та подібні за значенням поняття варто виключно тоді, коли дослідник хоче акцентувати увагу саме на його вживанні в юридичному контексті.

Натомість концепція гендеру (від латинського «genus» – «походження», «носій генетичної інформації», «той, що народжує»; з англійської (gender) – граматичний рід (чоловічий, жіночий, середній)) стала загальновизнаним здобутком західного феміністичного руху 1960-1970-х років. Цей рух трансформував розуміння демократії, змусивши розгледіти багатогранність соціального середовища. В наукових колах побутує думка, що термін «гендер» виник у Великій Британії і спочатку застосовувався для позначення граматичного роду (чоловічого, жіночого, середнього). У 1968 році

американський психолог Р. Столер використав це поняття для розмежування «маскулінності» та «фемінності» як соціокультурних рис чоловіків та жінок [94, с.8–11]. Автор описував гендер як термін, що позначає психологічні, соціальні, культурні особливості статі, відносно незалежні від біологічної статі. Таким чином було започатковано розмежування понять «маскулінність» і «фемінність», які не пов'язані напряму з біологічною статтю, а відображають суб'єктивно-психологічну та соціально-рольову самоідентифікацію [97, с. 13-16].

Втім, існують й інші погляди щодо пріоритету введення цього терміна в науковий простір, а саме: термін "ґендер" було запозичено з граматики та вперше застосовано в науковій сфері сексопатологом Дж. Мані. Йому, в ході дослідження гермафродитизму та транссексуалізму, було потрібно розрізняти загальностатеві характеристики [45, с. 222–234]. До соціальних наук термін "гендер" впровадила Енн Оклі у 70-х роках. [199, с. 17-22].

Таким чином, як можна бачити, навіть питання першості введення терміна "гендер" в науковий обіг в світі є предметом дискусій. Стосовно України, варто відзначити, що вітчизняні науковці почали використовувати цей термін у різних дисциплінах, юриспруденція, політологія, соціологія та ін. на початку 90-х років, і на сьогодні це поняття зустрічається практично у всіх сферах життя, хоча його значення не завжди є однозначним.

Розрізняючи терміни «стать» і «гендер», науковці сходяться на думці, що на відміну від «статі», гендер описує не біологічні особливості, які розрізняють чоловіків та жінок, а соціально сконструйовані моделі поведінки та соціальну рольову ідентичність представників біологічної статі. Інакше кажучи, якщо стать асоціюється з фізичними відмінностями в будові тіла, то гендер визначає психологічні, соціальні та культурні відмінності між чоловіками й жінками. Отже, поняття «стать» включає сукупність репродуктивних, поведінкових, тілесних та соціальних характеристик, які визначають людину як чоловіка чи жінку [71, с. 23]. Як підкреслює Н. Оніщенко, якщо стать – це природна характеристика, то гендер формується під впливом соціокультурних факторів та

залежить від домінуючих у суспільстві усталених уявлень про те, якою має бути жінка та яким має бути чоловік [163, с. 22–26].

Т. Мельник зосереджується на гендері у трьох аспектах: гендер як соціально обумовлене тлумачення властивостей особистості та манер поведінки чоловіків та жінок, яке відрізняється від біологічного; гендер як процес соціалізації індивідів, які з'явилися на світ у біологічних категоріях жіночої або чоловічої статі; гендер як політика рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок, а також зусилля зі створення інструментів для її втілення [150, с. 17–18]. Гендер – це складна частина соціального середовища, що містить у собі безліч складових, як фізичних, так і духовних, культурних та психологічних.

Як підкреслюють науковиці Л. Наливайко та І. Грицай, гендер тлумачиться як усталена структура соціальних взаємин між жінками та чоловіками, котра не просто описує їх взаємодію та спілкування в родині, але й формує їх соціальні взаємини в ключових громадських інституціях [165, с. 34–37]. Гендер – це система переконань, ролей, ознак та зв'язків, які притаманні чоловікам і жінкам, сформовані ними як особистостями під час взаємодії, що визначається суспільно-політичним та соціально-економічним тлом їхнього існування. Відтак, поняття «гендер», яке тривалий час використовувалось як синонім терміна «стать», тепер має широке застосування як у дослідницькій діяльності, так і в державній та громадській сферах. Термін «стать» є біологічним аспектом людського буття, а термін «гендер» має соціальне забарвлення, яке визначає певну поведінку, очікувану від жінок та чоловіків у конкретному суспільстві. Стосовно взаємодії, ці явища доцільно сприймати як взаємодоповнювальні. Разом вони демонструють специфіку конкретного суспільства, враховуючи взаємопов'язані рівні прояву кожної особи.

Переходячи до суті терміну "гендерна рівність", важливо почати з його визначення, яке подано законодавством України в Законі "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 8 вересня 2005 року. Відповідно до цього Закону, гендерна рівність – це рівнозначний правовий статус жінок і чоловіків, а також надання їм однакових можливостей для його

реалізації, що забезпечує особам обох статей рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [175]. Це визначення видається стислим та охоплює ключові аспекти досліджуваного явища. Розділивши його на три складові: 1) однаковий правовий статус; 2) рівні можливості; 3) рівноправна участь у всіх сферах життя суспільства, найбільше питань викликає третя частина, зокрема, щодо практичної доцільності "рівної участі" та ймовірності її неоднозначного трактування. З огляду на те, що кожна людина від народження наділена унікальними фізичними та розумовими здібностями і, відповідно, здатна робити різний внесок у розвиток суспільства та держави, більш коректним видається акцентувати на рівноправній участі жінок та чоловіків у різних сферах суспільного життя.

Існують також авторські інтерпретації гендерної рівності, що базуються на рівності прав та можливостей для обох статей в усіх сферах суспільного життя. В контексті майбутнього аналізу, варто підкреслити, що українські та міжнародні дослідники дещо детальніше розкривають поняття «гендерна рівність» порівняно з юридичним визначенням цього терміну та іншими авторськими підходами. На переконання Т. Мельник, під рівністю між жінками та чоловіками мається на увазі їхнє однакове положення в суспільстві, а також спільна участь у всіх областях суспільного, державного та особистого буття, виходячи з усвідомлення власних потреб і прагнень. Це передбачає відмову від ієрархічного розподілу, коли історично чоловіки вважалися вищими за жінок, а їхні дії та досягнення цінувалися вище, ніж здобутки жінок. Таке трактування гендерної рівності, згідно з міжнародними угодами, наголошує авторка, охоплює: рівність у правах, свободах, обов’язках, відповідальності, можливостях та досягненнях [156, с. 70]. Зі слів Н. Оніщенко, у випадку визначення гендерної рівності як ідеалу соціально-політичного прогресу, це може включати: а) формальну рівність (юридичну рівність, підтверджену законодавчо); б) рівність шансів (забезпечення певних переваг, встановлених законом, конкретній соціально-демографічній групі для створення рівних умов з іншими групами); в)

рівність у підсумку якоїсь діяльності (цілеспрямоване усунення бар'єрів для конкуруючих сторін, спричинених попередньою дискримінацією) [163, с. 23].

Рівність наслідків – це умова, згідно з якою індивіди мають перебувати в однакових обставинах після процесу розподілу [202]. Рівність результатів – концепція, яка передбачає, що суспільство та держава мають забезпечувати рівність людей через перерозподіл суспільних благ або впровадження так званої позитивної дискримінації. Такий вид рівності може бути досягнутий тільки через обмеження вільної конкуренції, яка є основою рівності можливостей [110, с. 113]. Проте, реалізуючи рівність результатів, суспільство, з одного боку, нібито надає додаткові гарантії для втілення гендерної рівності, а з іншого – згладжує відмінності між окремими особами, що обумовлені їхніми інтелектуальними, фізичними та іншими здібностями.

На підтримку такої точки зору варто навести роздуми О. Дашковської, яка висловлює переконання, що через неоднаковість матеріальних і розумових здібностей людей, а також умов та обставин їхнього розвитку, результати їхньої діяльності апріорі не можуть бути ідентичними. Право лише визначає єдину для всіх міру поведінки. Водночас спроби влади нівелювати індивідуальність людини здатні призвести до тотальної рівності, проте не рівності свободи, а рівності рабства [109, с. 8–10].

У галузі науки, щоб глибше дослідити гендерну рівність, дослідники намагаються виділити її компоненти (параметри та інше). Наприклад, О. Руднєва виокремила чотири складові гендерної рівності: 1) права людини, як загальноприйнятий стандарт політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав та свобод для представників обох статей; 2) права людини з точки зору прав жінки; 3) права, свободи, обов'язки, відповідальність, які є ключовими елементами правового статусу особи в суспільстві (їх сукупність є показником стандарту рівності у Конституції України та чинних законах); 4) рівні можливості, як ключовий компонент гендерної рівності (відображає відповідність, ступінь реалізації та гарантованості стандарту

рівності, закріпленого в Конституції України та національному законодавстві) [199, с. 18].

Натомість, на наш погляд, такий авторський метод може розцінюватися як певне упередження проти чоловіків. Адже, як свідчить досвід, як у жінок, так і у чоловіків існують свої унікальні потреби. Відтак, гендерно рівне суспільство повинно брати до уваги запити та пріоритети обох статей, замість того, щоб виділяти інтереси виключно жінок, як це часто практикується багатьма дослідниками. Це нерідко аргументується репродуктивною функцією жінок та материнством, але сьогодні дедалі поширюється практика активної участі чоловіків у догляді за дітьми з раннього віку, або навіть самостійного виховання. Тому кожну ситуацію слід розглядати окремо, уникаючи загальних схем і враховуючи конкретні обставини.

Гендерна рівність – це поступ до неупередженого ставлення як до жінок, так і до чоловіків. Щоб домогтися справедливості, нерідко виникає потреба коригувати історичні та соціальні бар'єри, що перешкоджають рівним можливостям для обох статей [82, с. 68–70]. Жінки та чоловіки мусять мати однакове становище в суспільстві, аналогічні умови для здійснення всіх прав людини, рівні можливості долучатися до політичного, економічного та суспільного розвитку країни, а також порівну користуватися плодами цього розвитку [106, с. 7–14]. У цьому контексті мова про справедливість, на кшталт конкретного внеску жінок та чоловіків у суспільне зростання, і відповідні здобутки, чи щось інше у винагороду. Гендерна справедливість – це спосіб справедливо ставитися до жінок та чоловіків, ключовим аспектом якого є дотримання соціальної справедливості з урахуванням гендерних відмінностей. Щоб реалізувати справедливість, нерідко необхідні специфічні дії для виправлення історичних та суспільних обмежень, які перешкоджають жінкам та чоловікам бути на рівних позиціях. Гендерна справедливість призводить до рівності [87, с. 10–15]. Це означає, що жінки й чоловіки мають ідентичний статус у соціумі та державі.

Отже, гендерну рівність дозволено розглядати як правничу категорію Таким чином, гендерну рівність можна трактувати як правову категорію. Під цим поняттям слід розуміти юридичну рівність жінок і чоловіків, що охоплює тотожність їхніх прав, свобод та обов'язків. Водночас воно передбачає створення необхідних умов для повної реалізації особистісного потенціалу кожної людини, незалежно від статі, у приватному, соціальному й публічно-державному вимірах життєдіяльності.

Однією з ключових прикладних проблем сучасного суспільного розвитку виступає насильство в усіх його проявах, зокрема гендерно зумовлене. Аналіз цього явища потребує комплексного підходу, який передбачає врахування не лише правових аспектів, але й широкого спектра політичних, соціальних та економічних чинників, що формують відповідний контекст. Хоч проблема гендерного насильства має давнє історичне підґрунтя, інтенсивне обговорення шляхів її подолання розпочалося лише з початку 1990-х років, переважно завдяки активній діяльності правозахисних організацій громадського сектору.

Вагомий теоретичний внесок у дослідження гендерно зумовленого насильства зробила Н. Аніщук. На її обґрунтовану думку, цей тип насильства функціонує як один із провідних соціальних інструментів, що сприяють утвердженню і підтриманню підпорядкованого становища жінок порівняно з чоловіками. Гендерне насильство, за висновками дослідниці, є найпоширенішою формою дискримінації за статевою ознакою на глобальному рівні [72]. Водночас варто наголосити, що попри статистичне переважання жінок серед потерпілих, чоловіки також можуть зазнавати подібних форм агресії, хоч і менш систематично. Аналізуючи ситуацію в Україні щодо протидії домашньому насильству, слід не лише вказувати на наявні труднощі, а й відзначати позитивні зрушення. Зокрема, з 2001 року Україна активно долучається до щорічної міжнародної акції «16 днів проти насильства», яка з плином часу набуває дедалі ширшого розголосу та об'єднує учасників різного віку, соціального походження та професійної зайнятості.

Суттєва роль у боротьбі з гендерно зумовленим насильством належить правоохоронним органам, які є ключовою ланкою в механізмі захисту постраждалих та реалізації превентивних заходів. Розширення участі жінок у сферах економіки, освіти, політики відкриває нові горизонти для сталого суспільного розвитку, а їх активна присутність у «традиційно чоловічих» галузях, зокрема в силових структурах і миротворчих місіях, сприяє трансформації відповідних інституцій. Залучення жінок до правоохоронної діяльності не лише посилює ефективність реагування на конфлікти та насильство, але й є чинником посилення прозорості, зменшення рівня корупції та зміцнення довіри з боку громадськості до органів правопорядку. Яскравим прикладом позитивного впливу жінок у правоохоронній системі є їх вища стійкість до корупційних практик. Так, за даними Національного центру США у справах жінок та поліцейської діяльності, представниці жіночої статі становили лише 5 % серед осіб, щодо яких було подано скарги на надмірне застосування сили, і лише 2 % серед доведених випадків перевищення повноважень – при тому, що загальна частка жінок у правоохоронному апараті складає 13 %. Ці показники свідчать про вищий рівень етичної поведінки жінок-поліцейських у порівнянні з їхніми колегами чоловіками. У міжнародному контексті прикметною була ситуація в Афганістані після 2001 року, коли після формального падіння режиму Талібан головною метою міжнародної допомоги стало реформування правоохоронної системи. Через високий рівень насильства, з яким регулярно стикалися афганські жінки й дівчата, вони часто уникали спілкування з чоловіками-поліцейськими, побоюючись осуду чи ігнорування. Саме жінки-поліцейські у таких умовах були здатні забезпечити елементарне відчуття безпеки, надати підтримку та гарантувати захист потерпілим від гендерного насильства [226, с. 523–526].

У контексті забезпечення гендерної рівності в діяльності правоохоронних органів дослідниця В. Кудря підкреслює, що глибинні трансформації у структурі та функціонуванні поліції зумовлюють потребу в новому осмисленні цієї проблематики крізь призму сучасної правової реальності. Гендерна рівність

розглядається не лише як вияв соціальної справедливості, а й як один із визначальних чинників ефективного державного управління та підтримання громадського порядку. У демократичному суспільстві, де права людини становлять наріжний камінь інституційного розвитку, забезпечення рівних можливостей для осіб обох статей набуває статусу стратегічного пріоритету в реалізації політики сталого розвитку. Особливої значущості питання забезпечення гендерної рівності набуває в контексті діяльності органів державної влади та правоохоронних структур, які мають слугувати зразком у дотриманні принципів рівноправ'я та недискримінації [136, с. 13]. Емпіричні дослідження засвідчують, що колективи зі збалансованим гендерним представництвом мають тенденцію до формування більш виважених і комплексних рішень, оскільки в процесі їх ухвалення враховується ширший спектр суспільних потреб та інтересів. Залучення жінок до процесів управління також сприяє розширенню політичного дискурсу шляхом акцентування уваги на питаннях соціального захисту, охорони здоров'я, розвитку освіти, а також захисту прав уразливих верств населення.

Таким чином, у контексті діяльності правоохоронних органів проблема гендерної рівності постає як одна з ключових у забезпеченні ефективного та справедливого функціонування інституцій безпеки. Попри те, що ці структури історично асоціюються з «чоловічою» професійною сферою, сучасні суспільно-правові реалії вимагають докорінного переосмислення таких уявлень. Жінки, які обіймають посади в поліції, Службі безпеки України, органах прокуратури чи збройних силах, не лише демонструють професіоналізм, що не поступається чоловікам, а й часто виявляють високий рівень емоційного інтелекту, здатність до ефективної комунікації та мирного врегулювання конфліктів. Як підкреслює О. Суслова, саме ці навички є критично важливими в роботі з населенням та сприяють зміцненню довіри до інституцій державної влади [206].

Окрім того, утвердження гендерної рівності в правоохоронних структурах є важливою передумовою для формування суспільної довіри до інституцій влади. У випадках, коли жінки стикаються з дискримінаційними практиками або

обмеженням доступу до керівних посад, підривається не лише внутрішня легітимність самих структур, а й віра громадян у принципи справедливості та відкритості державного управління. Натомість забезпечення рівноправної участі жінок у системі правоохоронної служби сприяє зміцненню громадянського суспільства, утвердженню демократичних цінностей та формуванню позитивного іміджу держави на міжнародній арені [207]. У цьому контексті важко не погодитися з обґрунтованою позицією дослідниці.

Згідно з результатами дослідження, здійсненого Українським Жіночим Фондом, переважна більшість громадян України – 91 %, переконані, що забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків становить неодмінну частину системи цінностей та стандартів прав людини, притаманних Європейському Союзу. Утім, попри наявність подібного суспільного консенсусу, жінки в Україні продовжують зіштовхуватися з численними бар’єрами при входженні на ринок праці та підтриманні безперервної професійної кар’єри. Так, у 2021 році рівень зайнятості жінок становив лише 42,9 %, тоді як серед чоловіків – 56,9 %. У сфері правоохоронної діяльності гендерні диспропорції також залишаються відчутними: із приблизно 13 тисяч патрульних поліцейських лише 2,5 тисячі – жінки. Варто зазначити, що значна частина з них не виконує суто адміністративних функцій, а безпосередньо залучена до патрулювання вулиць разом із чоловіками [123]. Цей факт свідчить про поступове зростання жіночої присутності в силовому секторі, хоча до подолання гендерної нерівності ще залишається чималий шлях.

Численні міжнародні інституції, зокрема Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз та Рада Європи, всебічно сприяють політиці гендерної рівності. Скажімо, Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" заохочує до активної участі жінок у процесах розбудови миру та гарантування безпеки. Європейський Союз, зі свого боку, реалізує гендерну політику через стратегії та програми, націлені на забезпечення однакових можливостей для жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності [119]. Україна, як країна, що прагне до європейської інтеграції, активно впроваджує політику гендерної

рівності. Однак, згідно з наявними даними, жінки в Україні заробляють в середньому на 18 % менше, ніж чоловіки. Найбільш значні розбіжності відзначаються в таких галузях, як інформаційні технології, фінанси та сільське господарство. До того ж, рівень зайнятості серед жінок віком 15 – 70 років складає 51,4 %, тоді як серед чоловіків цей показник дорівнює 60,4 % [123].

У МВС України жінки складають близько 25 % від загальної кількості співробітників. Вони обіймають різноманітні посади, включно з такими посадами як командири рот і батальйонів, а також отримують генеральські звання. У ДБР, зокрема, 88 % працівників переконані, що не існує жодних обмежень за ознакою статі у службовому зростанні [32].

У країнах ЄС теж зауважується поступове збільшення числа жінок у структурах правопорядку. ЄС всебічно проводить політику гендерної рівності. Індекс гендерної рівності в країнах ЄС у 2021 році досяг 68 балів зі 100 можливих, що тільки на 0,6 бала більше, ніж у попередньому році [35; 32]. Темпи зростання справді не надто швидкі – у 2015-му індекс становив 64.4, а роком раніше – 67.4. Якщо такий темп зростатиме й надалі, для досягнення повної гендерної рівності у країнах ЄС знадобиться майже три покоління. У сфері державної служби окремі країни ЄС запускають спеціальні програми гендерного навчання для державних службовців та працівників правоохоронних органів, підсилюють гендерну чутливість в нормативно-правовому регулюванні, а також відкритість до громадського контролю [49, с. 155–174].

Гендерна рівність – це значно ширше поняття, ніж просто питання прав чоловіків чи жінок. Йдеться про створення ефективного, демократичного суспільства, де панує людяність. Визнання реалізації цієї цінності першочерговим завданням у роботі державних органів та правоохоронних структур має вирішальне значення. Воно є основою для сталого розвитку України, сприяє досягненню соціальної гармонії та зміцнює верховенство права в країні.

На сучасному етапі надзвичайно важливим є коректне усвідомлення суті та місця гендерної рівності серед осіб, що представляють різні гілки державної

влади та громадські об'єднання, особливо серед суддів та адвокатів. Ця проблематика є порівняно новою для професійного середовища суддів та адвокатів. Так, у дослідженні Т. Фулей представлено результати вивчення гендерної дискримінації серед юристів та суддів, здійсненого у 2015 році учасниками та учасницями оглядових семінарів з імплементації практики ЄСПЛ. Проводиться аналіз нормативно-правової бази з акцентом на важливих аспектах міжнародних правових документів та українських законів про гарантування гендерної рівності та недискримінації; вивчаються види статистичних даних щодо наявності інформації, поділеної за ознакою статі; розглядається національна судова практика у справах, що стосуються гендерної дискримінації, а також відповідна практика ЄСПЛ; надаються рекомендації для суддів та адвокатів щодо впровадження гендерної рівності у їхній професійній діяльності [219]. Такі публікації є одиничними в Україні та мають стати об'єктом глибшого дослідження.

Дослідженням питань доступу жінок до правосуддя займалася, серед інших дослідників, О. Уварова. За підсумками здійсненого авторкою анкетування суддів стало відомо, що абсолютна більшість представників суддівського корпусу, за винятком тих, хто має спеціальний інтерес до теми дискримінації, дотримуються переконання про відсутність дискримінації в Україні за будь-якою ознакою (статевою, матеріальною, соціальною, національною, етнічною та іншими). Водночас дослідниця здійснила аналіз законодавчих актів та практики їх втілення, що виявило певні дискримінаційні аспекти. Найбільш поширений приклад: в Україні обмежено залучення жінок до нічної праці. Опитування показує, що судді переважно підтримують правомірність такої заборони. Авторка акцентувала увагу на недостатній здатності правників, зокрема суддів, розпізнавати випадки, коли утиск прав та законних інтересів жінок є результатом дії дискримінаційних законодавчих положень чи гендерно нейтральних актів, що на практиці спричиняють дискримінацію або гендерні стереотипи, що панують у суспільстві. Корисним виявився також висновок щодо сприйняття суспільством, включно з правниками та державними органами, текстів

міжнародних договорів щодо гендерної рівності. Ці документи сприймаються як абстрактні побудови, що не дають конкретних рішень для практичних проблем; як наслідок, у судових вердиктах дуже мало посилань на відповідні міжнародні акти [213]. Ці авторські висновки викликають певне занепокоєння стосовно майбутнього розвитку механізму реалізації гендерної рівності в Україні. Тож, лише активні дії з боку державних органів та інституцій громадянського суспільства здатні прискорити процес створення умов для рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в нашій країні. Важливу роль, незважаючи на відсутність владних повноважень, відіграють громадські організації.

У рамках нашого дослідження надзвичайно важливо глибше розглянути явище дискримінації, яке тісно пов’язане з гендерною рівністю. Дискримінація постає як суспільно небезпечний протиправний акт (дія чи бездіяльність), що виявляється через різницю, виключення, обмеження, неприйняття або надання переваги. Цей акт зумовлений різноманітними чинниками та має на меті дискредитувати державу в очах громадян, порушити права та свободи людини, а також невиконання міжнародних зобов'язань, Конституції та відповідного законодавства. Це призводить до моральних та фізичних страждань потерпілого та може бути вчинене посадовою особою або групою осіб. Дискримінація здійснюється з будь-яким ступенем формальності та призводить до порушення рівності прав або можливостей, вони потім обмежуються. Терміни «нерівність» і «дискримінація» асоціюються один з одним. Відсутність дискримінації пов’язана з рівністю, а рівність також пов’язана з відсутністю дискримінації. Так вважає О. Руднєва [199, с. 19]. Як наслідок, демократія не має перешкод для дискримінації в будь-якій сфері.

Дискримінація завжди є порушенням рівності, проте не всі відхилення від неї є дискримінацією. Конституційний принцип рівності людини й громадянина не виключає спеціальних прав, пільг та переваг для певних категорій осіб. Як підкреслює дослідниця К. Сьох, це стосується насамперед дітей, молоді, багатодітних матерів, пенсіонерів, ветеранів, осіб з інвалідністю, хворих та інших. Метою існування та реалізації пільг та переваг є: а) зменшення наявної

фактичної нерівності; б) забезпечення гідних умов життя для груп громадян з віковими, фізіологічними та іншими особливими потребами [42, с. 401–419]. Встановлення таких винятків не порушує рівності, а навпаки, є проявом соціальної природи держави [76, с. 24]. Дискримінація, отже, постає оберненою стороною відмови від рівності. Відтак, дозволяється дійти висновку, що дискримінація — це фундамент, свого роду прискорювач для виникнення нерівності, зокрема й гендерної.

Дотримання гендерної рівності невіддільно пов'язане з питанням гендерної нерівності та принципом заборони дискримінації. Це проявляється, коли через гендерну ідентичність до особи чи групи людей ставляться гірше, ніж до інших в аналогічній ситуації, або коли з цієї причини особам чи групам завдають шкоди. Оскільки створення вичерпного опису дискримінації та нерівності в одному дослідженні виглядає нереальним, ми виконаємо загальний огляд ключових форм гендерної дискримінації та нерівності, а також типових проявів дискримінації, з якими стикаються різні категорії осіб з різною гендерною ідентичністю.

Поняття "дискримінація" від лат. "discriminatio" – "розрізнення". Вона передбачає обмеження або позбавлення прав для певних груп громадян на основі різних критеріїв [202]. Дискримінація є антиподом рівності, явищем, що становить загрозу для суспільства, перешкоджає втіленню принципів демократичної, правової та соціальної держави, а також невиконанню міжнародних зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Дискримінація може виявлятися як у вигляді бездіяльності, так і через активні дії у процесах правотворення та правозастосування, використовуючи методи виключень, обмежень або надання переваг.

У науковому дискурсі, зокрема в працях Г. Журавльової, поняття дискримінації трактується як процес порушення принципу юридичної рівності суб’єктів правовідносин шляхом трансформації структури їхніх прав та обов’язків. Така трансформація може охоплювати зміну обсягу прав, рівня їхньої забезпеченості або сфер реалізації з метою встановлення, а іноді й перегляду,

параметрів справедливості та свободи в межах соціального середовища – як на основі об'єктивних передумов, так і під впливом суб'єктивних мотивів [120]. Дискримінацію також характеризують як виключення, обмеження або створення переваг, що у підсумку призводять до порушення рівноправного визнання, використання чи реалізації прав і основоположних свобод людини. Іншим формулюванням є надання необґрунтованих переваг окремій соціальній групі, виокремленій зі спільноти осіб, які мають аналогічні права на такі привілеї. Крім того, дискримінація може виявлятися у свідомому звуженні або позбавленні прав фізичних чи юридичних осіб через ухвалення відповідних нормативно-правових актів, що мають прямий або прихований характер впливу [120, с. 22].

Як підкреслює О. Суслова у своєму дослідженні державної політики на предмет виявлення дискримінаційних практик, дискримінація може набувати як прямого, так і непрямого характеру, бути відкритою або прихованою [209, с. 18]. Пряма дискримінація передбачає навмисне обмеження особи в правах, що відбувається безпосередньо на підставі певної соціальної ознаки. У юридичному дискурсі цей тип дискримінації часто визначають як «легальну» або «нормативно закріплену», оскільки вона виникає внаслідок прямого застосування норм, правил або адміністративної практики, що свідомо встановлюють нерівність у ставленні до осіб за окремою ознакою. Натомість непряма дискримінація зазвичай є менш очевидною. Вона проявляється в нормах чи діях, що формально є нейтральними, однак фактично спричиняють нерівні умови або невигідне становище для певних соціальних груп [209, с. 42]. Прихована дискримінація часто маскується під правомірні або загальноприйняті підстави, але у своїй суті вона також спрямована на обмеження реалізації прав конкретних осіб або категорій населення.

Із впровадженням прогресивної антидискримінаційної політики та удосконаленням законодавчих норм у сфері забезпечення рівності прав все ширше набувають поширення терміни «множинна дискримінація» та «дискримінація за асоціацією». Згідно з аналізом практик у сфері правосуддя, який здійснила О. Уварова, поняття множинної дискримінації застосовується у

випадках, коли особа зазнає утисків одразу за кількома ознаками, що підлягають захисту від дискримінації. Ці ознаки можуть взаємодіяти між собою або ж функціонувати автономно, створюючи сукупний, тобто кумулятивний, ефект обмеження прав і свобод людини [213, с. 12]. Такий тип дискримінації ускладнює виявлення її джерел і вимагає комплексного підходу в аналізі та протидії. Яскравим прикладом множинної дискримінації є ситуація, коли особа піддається дискримінаційному ставленню одночасно за кількома ознаками. Так, наприклад, темношкіра жінка з інвалідністю може зазнавати упередженого ставлення через свою расову належність, гендерну ідентичність та фізичні обмеження. Італійська дослідниця Паола Учелларі звертає увагу на те, що аналіз цього явища має принципове значення для формування ефективного законодавства у сфері рівності, оскільки він ґрунтується на визнанні багатовимірної природи людської ідентичності. Учелларі стверджує, що особистість є множинною за своєю суттю: людина водночас має стать, вік, сексуальну орієнтацію, національність, соціальний статус тощо, і жодна з цих характеристик не є абсолютною або домінантною щодо інших. Таким чином, будь-яка з ознак або їх поєднання можуть слугувати підставою для дискримінації. Незважаючи на очевидність цього підходу, як наголошує дослідниця, більшість сучасних моделей антидискримінаційного законодавства й досі опираються на роздільне трактування кожної ознаки, що істотно звужує їхню ефективність у вирішенні комплексних дискримінаційних ситуацій [83, с. 38–45].

Питання множинної дискримінації отримує дедалі ширше визнання на міжнародному рівні. Зокрема, Комітет ООН з прав людини наголошує, що дискримінація, якої зазнають жінки, часто не є одновимірним явищем, а поєднується з іншими формами упередженого ставлення, зокрема на підставі расової чи етнічної належності, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, матеріального становища, стану здоров’я чи іншого статусу [130]. Подібну позицію поділяє і Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW), який послідовно акцентує на феномені перехресної дискримінації як у своїх Загальних

рекомендаціях, так і в Прикінцевих зауваженнях до періодичних національних звітів. Такий підхід свідчить про усвідомлення багатошарової природи дискримінаційних практик, а також про необхідність розробки комплексної правової відповіді, здатної враховувати перетин кількох вразливих ознак. Застосування підходу, що враховує перехресну дискримінацію, знайшло відображення в низці Загальних рекомендацій органів ООН. Зокрема, у документах, присвячених правам жінок з інвалідністю, особлива увага приділяється умовам їх утримання під вартою чи відбування покарання, де ці жінки можуть зазнавати подвійної або навіть множинної дискримінації на перетині ознак статі, інвалідності та позбавлення волі [226, с. 523–526]. Аналогічний підхід простежується в рекомендаціях, що стосуються охорони здоров’я жінок: підкреслюється необхідність чутливого ставлення до медичних потреб тих представниць жіночої статі, які належать до соціально вразливих або маргіналізованих груп. Як зауважує дослідниця Г. Юровська, повага до прав і медичних потреб таких жінок є не лише питанням політики, а й проявом визнання їхньої людської гідності, яка має бути засадничим принципом у всіх аспектах правозахисної діяльності [230, с. 106–119].

Поняття дискримінації за асоціацією (англ. discrimination by association) охоплює ситуації, у яких особа зазнає менш сприятливого ставлення не через наявність у неї певної захищеної ознаки, а через зв’язок або асоціацію з особами, які таку ознаку мають. Як зазначає К. Сьох, йдеться про випадки, коли індивід стає об'єктом дискримінаційного ставлення внаслідок його особистих або соціальних зв’язків з людьми, що належать до певних захищених груп [42, с. 407]. Наприклад, працівник може зазнати утисків чи ворожого ставлення з боку колективу лише через те, що перебуває у шлюбі з особою, яка сповідує певну релігію або має політичні переконання, що є об’єктом упереджень. Таким чином, дискримінація вчиняється не щодо самого індивіда на підставі його власних характеристик, а на ґрунті його зв’язку з іншою особою, котра володіє захищеною ознакою.

Певні ідеологічні установки значно посилюють ризики виникнення дискримінаційних практик у суспільстві. Однією з таких ідеологій є сексизм (sexism, від лат. sexus – стать), який проявляється як систематичне знецінення, упереджене ставлення або дискримінація осіб на підставі їхньої статі чи гендерної ідентичності [202]. Джерелом таких упереджень найчастіше є усталені гендерні стереотипи, які передбачають фіксовані уявлення про "природний" поділ ролей, здібностей і соціальних функцій між чоловіками та жінками.

У науковому дискурсі гендерні стереотипи тлумачаться як: «схематизовані, узагальнені уявлення про маскулінність і фемінність» [15]; «конструкції, що пронизують повсякденне мислення, самоідентифікацію особи та характер її взаємодії з соціальним оточенням»; а також як «сформовані через культурну практику емоційно насичені, спрощені й стійкі образи поведінки, риси характеру та очікувані ролі, які асоціюються з чоловіками й жінками» [202]. Усе це створює підґрунтя для легітимації нерівного ставлення, яке згодом може набувати форм структурної дискримінації.

У сучасному світі значна частина людей стикається з дискримінацією через свою фактичну або приписувану їм гендерну ідентичність, що позбавляє їх можливості у повній мірі реалізовувати гарантовані загальні права людини. Як підкреслює дослідник А. Осауленко у своїх працях, присвячених аналізу практики Європейського суду з прав людини у контексті захисту освітніх прав, поняття гендерної ідентичності трактується судом як самостійне, невід'ємне право особи. Зокрема, вона визнається «фундаментальним аспектом права на повагу до приватного життя», що охоплює право людини на самовизначення у статевій сфері [164, с.76–80].

Це право нерозривно пов’язане з ідеєю автономії особистості та є одним з основоположних елементів гідності людини. Таким чином, гендерна ідентичність не лише формує індивідуальну самосвідомість, а й становить критично важливу складову загального правового простору особистих свобод. Універсальність права на повагу до гендерної ідентичності вказує на те, що будь-

яке обмеження цього права може розглядатися як втручання у приватне життя особи та, відповідно, порушення міжнародно визнаних стандартів прав людини.

Дотримання принципів рівного і неупередженого ставлення до осіб незалежно від їхньої гендерної ідентичності розглядається нині як один із базових індикаторів демократизації суспільства та його руху в напрямку сталого розвитку. Незважаючи на те, що дискримінація за гендерною ознакою, або гендерна дискримінація, охоплює всі форми нерівного ставлення до осіб з різними гендерними ідентичностями, домінуючий дискурс зосереджений передусім на порушенні прав жінок. Це пов’язано з тим, що жінки історично були об’єктами соціального захисту як представниці вразливої категорії населення, права та можливості яких систематично обмежувалися внаслідок дії гендерних стереотипів, усталених патріархальних уявлень і традиційного устрою соціальних відносин [164, с.76–80].

У ході еволюції суспільства та трансформації соціальних відносин зазнає змін і соціальний статус жінки. Від пасивного об'єкта суспільних процесів жінки дедалі активніше переходять до ролі самостійних суб’єктів соціальної дії, поступово утверджуючи власну присутність у ключових сферах суспільного життя. Зростаюча орієнтація жінок на професійну діяльність зумовлюється не лише прагненням покращити матеріальні умови, а й потребою у самореалізації, здобутті економічної незалежності, суспільному визнанні та внутрішньому самоствердженні. Однак, попри нормативно закріплену рівноправність, фактична рівність, передусім у доступі до можливостей, залишається проблемною. Як зазначає І. Грицай, ключовим викликом для сучасного суспільства є саме подолання цієї розбіжності між юридичним проголошенням рівності та її реальним втіленням у практиці, зокрема в контексті участі жінок у всіх сферах суспільної взаємодії [81, с.46–49].

Попри певні позитивні тенденції у формуванні соціальної ідентичності та залученні жінок до різних сфер суспільного життя, вони й надалі нерідко зіштовхуються з дискримінацією, маргіналізацією та соціальною ізоляцією. У цьому контексті влучною є характеристика, запропонована Комісаром Ради

Європи з прав людини, згідно з якою жінки залишаються в позиції «недовикористаного ресурсу» людського потенціалу [8, с.108–127]. На думку О. Суслової, існує суттєвий розрив між офіційним демократичним наративом, який декларує відданість засадам гендерної рівності й рівного доступу жінок до публічної сфери, та фактичним станом справ. У дійсності, за її словами, спостерігається регресивна політика, яка намагається повернути жінок до традиційних ролей минулого, застосовуючи механізми подвійних стандартів. У результаті жінкам гарантується формальне право на участь у прийнятті суспільно значущих рішень, але не забезпечується реальна можливість впливу на соціальні трансформації [208, с.48–50].

Попри формальні гарантії рівності, жінки й досі зіштовхуються з дискримінаційними практиками у різноманітних сферах суспільного життя. Ознака статі нерідко виступає визначальним чинником при розподілі влади, ресурсів, доступі до політичної участі, культурного впливу та оплачуваної праці. Особливо виразно прояви нерівності помітні на ринку праці, де гендерна дискримінація виникає не лише у процесі трудових відносин, але й ще до їхнього формального оформлення. Зокрема, дискримінаційний характер можуть мати оголошення про вакансії, в яких упереджено надається перевага чоловікам, навіть за відсутності об’єктивної потреби у фізичних якостях, традиційно приписуваних саме чоловікам. Часто роботодавці нехтують принципами рівності, віддаючи перевагу чоловікам з нижчою кваліфікацією, оминаючи більш компетентних кандидаток лише на підставі їхньої статі.

Існує й міжнародне визнання, що саме жінки найбільше страждають від дискримінації на основі гендерної ідентичності. Відтак світова спільнота встановила універсальні міжнародні стандарти у сфері прав людини, вживаючи заходів для забезпечення гендерної рівності та усунення дискримінації щодо жінок. Наприклад, стаття 1 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [130] містить визначення дискримінації жінок: «Для цілей цієї Конвенції поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення

нанівець визнання, користування чи здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі». На відміну від положень Міжнародного білля про права людини [122; 158; 159], де дискримінація за ознакою статі згадується радше у загальному ключі, як «розрізнення» або «обмеження», стаття 1 [130] конкретизує це поняття стосовно саме жінок. Вона дає чітке визначення дискримінації щодо жінок як будь-якого відмінного ставлення за ознакою статі, яке, незалежно від наміру, має наслідком знецінення або обмеження прав і свобод жінок. Таке розрізнення може мати як прямий, так і опосередкований характер, порушуючи можливість жінок реалізовувати свої права як у приватному, так і в публічному житті. Наслідком цього є не лише утиск окремих осіб, а й перешкода на шляху загальносуспільного визнання рівності прав жінок.

У Загальних рекомендаціях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок наголошується, що хоча Конвенція спрямована на подолання дискримінації за ознакою статі, її положення, зокрема стаття 1 у взаємозв'язку зі статтями 2 (f) та 5 (a), тлумачаться як такі, що охоплюють також дискримінацію за ознакою гендерної приналежності. Під терміном «стать» розуміються біологічні відмінності між чоловіками і жінками, тоді як «гендерна приналежність» стосується соціально сконструйованих характеристик, ролей і очікувань, які суспільство приписує жінкам і чоловікам. Це культурне наділення певними якостями спричиняє створення небажаних ієрархій у відносинах між статями, закріплюючи привілейовану позицію чоловіків і водночас структурну нерівність жінок. Як зазначає дослідниця К. Левченко, гендерне позиціонування індивідів формується під впливом цілого спектра чинників – політичних, економічних, соціальних, культурних, релігійних, ідеологічних та навіть екологічних. Проте потенціал до трансформації цих відносин прихований у самій тканині культури, суспільства та громади [138, с.102–105].

Згідно з нормами Конвенції [130], необхідно забезпечити жінкам рівні можливості на старті та розширити їхні права, створивши сприятливе

середовище для досягнення рівних результатів. Щоб це стало можливим, замало просто гарантувати жінкам таке ж ставлення, як і чоловікам, адже слід враховувати біологічні, соціальні та культурні відмінності між ними. Іноді, для усунення цих відмінностей, може знадобитися неоднакове ставлення до жінок та чоловіків. Стосовно термінології, що визначає цей підхід, на сьогоднішній день використовуються різні варіанти: "встановлення квот", "позитивні дії", "позитивні заходи", "зворотна дискримінація", або ж "позитивна дискримінація". У Рекомендації № 25 Комітету з питань ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, яка інтерпретує п. 1 ст. 4 Конвенції, використовується термін "тимчасові спеціальні заходи". Ці заходи повинні мати обмежений термін дії, а тривалість їх застосування слід визначати, виходячи з досягнутого функціонального результату, а не заздалегідь визначеного часового проміжку. Як слушно зауважує В. Чорна, аналізуючи історико-правові основи становлення гендерної рівності й обмеження дискримінації, ці кроки варто припинити, коли очікувані наслідки реалізовані, і їх виходить зберігати тривалий період [227, с. 207–211].

Окремо варто зупинитися на аналізі одного з найбільш кричущих виявів дискримінації – гендерно зумовленому насильству, від якого страждають представники усіх гендерних категорій. Згідно з влучним спостереженням Н. Аніщук, гендерне насильство постає гострою проблемою, що зумовлює необхідність інтеграції гендерної рівності в усі аспекти суспільного буття. За численними спробами окреслити суть згаданого феномену, фахівці підкреслюють, що насильство – це застосування різноманітних методів примусу однією особою або групою осіб щодо іншої з метою отримання або утримання певного ресурсу, якого бракує для задоволення потреб обох суб'єктів [72, с.67–70]. Гендерно зумовлене насильство проявляється у фізичних, сексуальних, економічних формах, а також у психологічному тиску, що реалізується через експлуатацію, дискримінацію, залякування та каральні дії [69, с.22], як зазначає Н. Аніщук.

До видів фізичного гендерного насильства, на переконання Верховного комісара з прав людини ООН, можливо зарахувати, не виключно, вбивства,

зґвалтування та фізичні напади, тортури. Що ж до психологічного впливу, то сюди входять погрози, залякування, свавільні затримання та інші прояви. Як підкреслює С. Халюк у науковій праці про гендерно зумовлене насильство, насильство цього типу є однією з форм гендерного насильства, спричиненого бажанням покарати тих, кого вважають такими, що порушують гендерні стандарти. Поряд із «вуличним» насильством та іншими видами раптових нападів у публічних місцях, особи, яких сприймають як «інакших» за гендерною ідентичністю, можуть бути об’єктом більш спланованого зловживання, в тому числі з боку релігійних екстремістів, воєнізованих угруповань, неонацистів та радикальних націоналістів [220, с. 800–811].

Крім того, люди, яких вважають такими, що порушують суспільні правила, наражаються на небезпеку насильства з боку родини та соціуму. Часом ці особи стають жертвами так званих убивств з міркувань «честі», які вчиняють члени сім'ї чи громади. Жертвами стають ті, хто, на їхню думку, накликали ганьбу чи безчестя на родину. Часто такі вбивства пов'язані з порушенням гендерних стандартів або відхиленнями у сексуальній поведінці. Зокрема, йдеться про фактичні або ймовірні статеві стосунки з особами тієї ж статі, зауважують В. Гришко та Б. Киричук, досліджуючи важливість впровадження Стамбульської конвенції [108, с. 284–289].

Попри те, що насильство може торкнутися будь-кого, сумний пріоритет, як і раніше, належить жінкам. Згідно з дослідженнями, висвітленими в літературі, на одного чоловіка, який постраждав від насильства, припадає дев’ять постраждалих жінок [4, с.45–66]. Відповідно до Декларації ООН про ліквідацію насильства щодо жінок, насильство щодо жінок, як «будь-який акт насильства, вчинений на підставі статевої ознаки, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної, психологічної шкоди або страждань жінкам, а також погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, як у суспільному, так і в приватному житті», залишається однією з найбільших перешкод на шляху до досягнення рівності, розвитку та миру [226, с.523–526].

Автори аналітичної доповіді Світового банку «Запобігання та реагування на гендерно зумовлене насильство в країнах із середнім та низьким рівнем доходу» наголошують на такому: «Декларація ООН 1993 року звертається до насильства за ознакою статі, акцентуючи увагу на зв'язку між насильством щодо жінок і їх підлеглим становищем. Дослідження, проведені на міжнародному рівні, переконливо свідчать, що насильство проти жінок виникає з гендерної нерівності, та, буває, терпимо ставиться, а іноді й виправдовується законодавством, різними інституціями та суспільними нормами, які дискримінують жінок та дівчат. Отож, гендерно зумовлене насильство не тільки є виявом нерівності за статтю, а й часто сприяє її посиленню [161, с. 67–69].

Визнання насильства щодо жінок як порушення прав людини є важливим концептуальним кроком. Воно означає визнання того, що жінки зазнають насильства не випадково й не з причин вродженої вразливості. Насильство є результатом структурної й глибоко укоріненої дискримінації, з якою держава зобов’язана боротися. Попередження і боротьба з насильством щодо жінок, таким чином, не є актом благодійності. Це юридичне та моральне зобов’язання, що вимагає прийняття законодавчих, адміністративних й інституційних заходів і реформ [161, с.71].

У своїх дослідженнях Н. Аніщук розглядає витоки гендерно зумовленого насильства та його вплив на сучасні соціальні процеси крізь призму гендерно-правового аналізу. Авторка підкреслює, що протягом століть панування патріархальних норм, релігійна легітимація чоловічої зверхності й одночасне знецінення ролі жінки як у родині, так і в суспільному житті, стали підґрунтям для формування системної гендерної нерівності. Внаслідок цього явище гендерного насильства стало сприйматися як природна, майже звична частина соціального устрою, не пов’язана з глобальними трансформаціями чи кризами. Саме такий історично зумовлений підхід сприяв тому, що гендерне насильство набуло поширення у світовому масштабі, залишаючись водночас однією з найменш визнаних форм порушення прав жінок, яка проявляється у всіх типах соціального, економічного, культурного та релігійного середовища [72].

У Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок визначено три основні форми гендерно зумовленого насильства залежно від його просторового прояву та характеру взаємин між кривдником і постраждалою особою. До них віднесено: насильство, що відбувається в межах родини; насильство в межах суспільної взаємодії (громади); а також насильство, скоєне з боку державних органів або за їх мовчазного схвалення. Найбільшу загрозу становить домашнє насильство, також відоме як насильство в партнерських або інтимних стосунках, яке здебільшого залишається латентним, хоча є однією з найпоширеніших форм порушення прав жінок. Протягом тривалого часу ця тема залишалася маргіналізованою в суспільному дискурсі: прояви насильства у приватній сфері часто ігнорувалися або зводилися до «особистих справ» родини. Проте впродовж останнього десятиліття, з активним розвитком медіа та цифрових комунікацій, увага до проблеми значно зросла. ЗМІ почали активно висвітлювати випадки насильства у партнерських стосунках, збільшилася кількість наукових досліджень з правових і соціологічних аспектів цієї проблеми, з'явилися спеціалізовані видання, присвячені тематиці гендерно зумовленого насильства. Така інформаційна відкритість сприяла зростанню рівня обізнаності суспільства, формуванню нетерпимості до домашнього насильства та розвитку політик його запобігання. Це, у свою чергу, стало передумовою змін у законодавстві, покращення взаємодії правоохоронних органів із потерпілими, розширення мережі притулків і кризових центрів, а також зростання готовності постраждалих осіб звертатися по допомогу [121, с. 77].

Зазначені в Декларації ООН форми насильства не охоплюють усіх його проявів. У контексті стрімкого розвитку цифрових технологій постають нові типи насильницьких дій, зокрема переслідування за допомогою електронних засобів комунікації, таких як електронна пошта, соціальні мережі чи месенджери. Цей феномен отримав назву «кібернасильство» щодо жінок, і він дедалі частіше фіксується як загроза правам людини в сучасному інформаційному середовищі [170, с. 51].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) підкреслює тісний зв’язок між утвердженням гендерної рівності, подоланням насильства щодо жінок та досягненням справжньої демократизації й сталого розвитку суспільства. Толерантне ставлення до проявів насильства над жінками сприяє збереженню дискримінаційних структур і, як наслідок, підриває соціальну стабільність, поглиблює нерівність і перешкоджає всебічному поступу держави. Крім того, гендерне насильство має масштабні негативні наслідки як для постраждалих, так і для соціуму загалом — воно знижує соціальну активність і економічну продуктивність жінок, спричиняючи відчутні втрати на макроекономічному рівні.

Проблематика насильства, спрямованого проти чоловіків, у сучасному дискурсі поки що не набула належного висвітлення ні в науковому, ні в державному, ні в громадському вимірах. Її часто розцінюють як другорядну або таку, що не відповідає актуальним суспільним запитам. Як наслідок, це питання залишається маловідомим, недопрацьованим на нормативному рівні, а також недостатньо представленим у публічному обговоренні як у національному, так і в міжнародному контексті. Разом з тим, гендерно зумовлене насильство щодо чоловіків — реальне, хоча й значною мірою приховане явище. Гендерні стереотипи, які нав'язують чоловікам певні моделі поведінки, зокрема образ "сили", "контролю" чи "емоційної витримки", можуть спричиняти стигматизацію жертв-чоловіків та перешкоджати зверненню за допомогою. У країнах Європейського Союзу, так само як і в Україні, це питання поки що залишається на периферії наукових досліджень і правозастосовної практики, що свідчить про нагальну потребу в його системному вивченні та актуалізації [12]. У 2023 році в Україні було зафіксовано приблизно 244 тисячі звернень, пов’язаних із випадками домашнього насильства. При цьому близько 20% з них надійшли від чоловіків, що свідчить про наявність значного прошарку постраждалих серед осіб чоловічої статі. Попри це, на шляху до отримання допомоги чоловіки нерідко стикаються з психологічними бар’єрами, зумовленими глибоко вкоріненими гендерними стереотипами та страхом осуду з боку суспільства.

Подібна ситуація спостерігається і в країнах Європейського Союзу. Зокрема, навіть у Швеції — одній із держав, що вважається еталоном гендерної рівності, — чоловіки рідко повідомляють про насильство, побоюючись, що їхнє звернення не буде сприйняте серйозно або викличе соціальне осудження.

Серед ключових чинників, які стримують чоловіків від звернення по допомогу у випадках насильства, варто виокремити домінантні у суспільстві уявлення, що асоціюють чоловічу ідентичність із відсутністю вразливості та здатністю самостійно долати труднощі. Такі стереотипи формують соціальний тиск, що перешкоджає публічному визнанню статусу жертви серед чоловіків. Крім того, бракує інституційної підтримки: у більшості країн, включно з Україною, не створено достатньо спеціалізованих служб, орієнтованих на надання допомоги саме чоловікам, які постраждали від гендерно зумовленого насильства. Ще однією перешкодою виступає законодавчий перекіс у бік захисту жінок, що, хоча й є виправданим з огляду на масштаб проблеми, водночас ускладнює доступ чоловіків до адекватної правової, психологічної та соціальної підтримки.

Насильство, зумовлене гендерними чинниками, що спрямоване проти чоловіків, становить об’єктивну суспільну проблему, яка потребує системного визнання. Її вирішення передбачає розробку державної політики, що базується на принципі інклюзивності, та впровадження відповідних програм підтримки, незалежно від статі постраждалих. Тільки шляхом забезпечення рівного захисту для всіх категорій громадян можливо досягти справжньої гендерної рівності та побудови безпечного і справедливого суспільства.

1.2. Методологія дослідження гендерної рівності у національній та зарубіжній науці конституційного права

Методологія посідає фундаментальне місце серед вихідних компонентів будь-якого наукового дослідження. У контексті аналізу досягнень та недоліків юридичної доктрини, що стосуються формування та розвитку гендерної рівності,

постає об’єктивна потреба звернення до інструментарію наукового пізнання. Значущість методологічного підходу у вивченні гендерної проблематики складно переоцінити, оскільки саме він забезпечує комплексне, цілісне й неупереджене осмислення досліджуваного явища. Звернення до методологічного виміру дозволяє не лише глибше розкрити сутність гендерної рівності як правового феномена, а й забезпечити підґрунтя для послідовного вдосконалення та систематизації правового механізму її реалізації.

Аналіз наукових джерел, присвячених дослідженню гендерної рівності, свідчить про відсутність у науковій літературі усталеного, загальноприйнятого визначення методології такого дослідження, як і чіткої систематизації суміжних понять. Така ситуація ускладнює процес теоретичного осмислення цього правового явища. У зв’язку з цим доцільним є застосування компаративного методу, що передбачає порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних праць, як у сфері загальної методології науки, так і в контексті спеціальної методології, орієнтованої на вивчення гендерної рівності. Залучення такого підходу дозволить вибудувати цілісне уявлення про концептуальні та прикладні аспекти методології дослідження гендерної проблематики, що, у свою чергу, сприятиме глибшому засвоєнню знань у цій галузі, формуванню науково обґрунтованих висновків і практичних рекомендацій, здатних позитивно вплинути на вдосконалення механізмів реалізації гендерної рівності в Україні.

Дослідниця І. Грицай пропонує визначення, з яким у межах даного дослідження варто погодитися: поняття «методологія дослідження гендерної рівності» слід розуміти як цілісну, логічно впорядковану систему наукових принципів, методів, підходів і парадигм, які спільно спрямовані на досягнення науково обґрунтованих результатів щодо вивчення принципу гендерної рівності та правових механізмів його реалізації [102, с. 6–10].

У науковому дискурсі цілком обґрунтовано наголошується на тому, що методологія правового дослідження повинна включати два базові рівні: концептуальний, що охоплює загальнонаукові парадигми, принципи, підходи та концепції, які забезпечують теоретико-філософське осмислення правової

дійсності; та інструментальний – представлений конкретними методами, поняттями й категоріями, адаптованими до предмета дослідження і спрямованими на вирішення прикладних завдань [124, с. 292–295]. Виходячи з цього, методологія дослідження гендерної рівності постає як двокомпонентна структура, у якій концептуальна та інструментальна складові перебувають у взаємозв'язку, доповнюючи та посилюючи ефективність одна одної в межах цілісного пізнавального процесу.

Вибір відповідних методологічних підходів, принципів і методів дослідження безпосередньо детермінується специфікою його об'єкта та предмета. У випадку аналізу гендерної рівності йдеться, з одного боку, про систему загальних і спеціалізованих правових норм та пов'язані з ними суспільні відносини, а з іншого – про наукові розробки, напрацьовані як українськими, так і зарубіжними дослідниками, а також про соціокультурні традиції, які формувалися впродовж тривалого історичного періоду і значною мірою впливають на трансформацію гендерної політики. Сукупність цих чинників створює складну й динамічну правову реальність, що вимагає системного наукового осмислення за допомогою методологічного інструментарію, здатного забезпечити повноцінне, цілісне й ефективне її пізнання.

Основні види методів і рівні методології досліджень формувалися еволюційно, у процесі історичного становлення юридичної думки, де на кожному періоді переважали конкретні методологічні підходи (а також їх комбінації) і методичні засоби [124, с.292–295]. На теперішній час методологія вивчення гендерної рівності, беручи до уваги загальний поступ методології та методології правознавства, характеризується складною внутрішньою структурою, котра включає загальнофілософські підходи, загальнонаукові (міжпредметні), спеціальні та безпосередньо юридичні методи. Системне застосування вказаних категорій методів у сукупності сприятиме всебічності, повноті та достовірності результатів і рекомендацій. Саме інтегрований підхід до методологічного інструментарію здатен гарантувати успішне вирішення визначеної наукової проблеми [171].

Як слушно відзначають фахівці, філософські підходи застосовуються не розрізнено, а у взаємодії, висвітлюючи то той, то інший аспект, властивість, характеристику досліджуваного об'єкта, а в сукупності його цілісність як в генетичному, історичному, так і в сутнісному, смисловому, функціональному плані [73, с.419–428]. Значно потужніший ефект постає, коли філософські підходи перетинаються з науковими, що належать до інших методологічних шарів і тісно взаємодіють. Варто підкреслити, хоч розмежування рівнів у методології й корисне для досліджень, воно все ж має умовний характер, слугуючи переважно дидактичним цілям.

Вагомий методологічний вплив на становлення гендерної рівності зумовлює діалектичний підхід. Через діалектику висвітлюється суть гендерної рівності та гендерної нерівності як теоретико-правових понять, що перебувають у перманентному розвитку. Діалектичний метод сприймається як категорія, що об’єднує ключові елементи діалектичної теорії та, як наслідок, світогляду, а також діалектичної логіки. Доречно підтримати тезу про те, що суспільний прогрес підпорядковується загальновідомим законам діалектики (конфлікт та взаємодія протилежностей, трансформація кількісних змін у якісні, заперечення та ін.) [7, с.135]. Наголошуючи на ключовій ролі діалектики при дослідженні будь-якого питання, важливо зауважити: неможливо визначити, чи були порушені права людини з огляду на гендер, якщо немає розуміння прав людини в цілому. Тільки це може слугувати відправною точкою, скажімо, для розгляду справи судовими органами стосовно того, чи було порушення прав жінки або чоловіка.

З позицій діалектичного осмислення гендерної рівності, яке передбачає її поступовий розвиток, важливо підкреслити необхідність збереження й зміцнення вже досягнутих результатів у цій сфері українським суспільством. Обґрунтованою видається також потреба у подальшому вдосконаленні інституційних та правових засад, що сприятимуть поглибленню принципів гендерного паритету. Комплексний аналіз взаємодії суспільства та держави у цьому контексті свідчить про актуальність формування узгодженої,

інтегративної моделі, яка враховуватиме сучасне соціальне різноманіття й відповідатиме реаліям сьогодення.

Концептуальною основою сучасної філософії виступає синергетичний підхід. Він дає поштовх змінам у методах концептуалізації наукових знань, сприяючи розширенню категоріального апарату у царині гендерної рівності. Відповідно до синергетичного підходу, соціум може бути зображений як нерівноважна система особливого типу, стабільність якої досягається штучним посередництвом зовнішніх (з природним середовищем) і внутрішніх взаємин. Такий підхід підтверджує тезу, що соціальна система характеризується специфікою: самоорганізація в ній співіснує з організацією, оскільки в суспільстві діють люди, що володіють певним рівнем свідомості та формують власні цілі разом із способами їх досягнення. Синергетичне бачення забезпечення гендерної рівності полягає в необхідності мудрого розширення прав та можливостей для втілення суспільних ініціатив з метою забезпечення гендерного паритету та активізації громадського потенціалу у цій царині. З позицій синергетичного підходу стає очевидним, що в умовах становлення демократичної держави зростає актуальність залучення членів суспільства до процесу прийняття державних рішень. Саме такий підхід сприятиме покращенню комунікації між владою та громадянським суспільством та вирішенню такого важливого питання, як підвищення рівня гендерної рівності.

В рамках синергетики гендерна рівність розгортається як комплексна, але здатна до самотворення система. Синергетичний підхід дає змогу виявити та показати поточні закономірності, що поєднують складники механізму реалізації гендерної рівності.

Окремий пізнавальний потенціал щодо дослідження проблематики гендерної рівності зосереджено в комунікативному підході. Цей підхід націлений на гармонізацію суспільних та особистих інтересів і запитів жінок і чоловіків. Здатність та прагнення вибудовувати діалог між різними учасниками правовідносин, включаючи жінок і чоловіків як окремі соціальні групи, є

фундаментом розвитку сучасного соціуму. Комунікативний підхід обумовлює якісні зміни в системі реалізації гендерної рівності.

Інтенсивний поступ філософії в XIX столітті, а надто в XX столітті, сприяв виникненню великої кількості нових напрямків та переосмисленню вже відомих. Одним з них стала філософська герменевтика (hermeneutikos – розуміння, тлумачення). Герменевтика – загальнонаукове явище, яке об'єднує собою набір засад, способів та методик пізнання, розроблених наукою, у тому числі юридичною, що використовуються в процесі наукового дослідження особливостей правової діяльності, її еволюції та практичної трансформації [229, с. 183–189]. Застосування герменевтики відкриває шлях до максимально коректного й неупередженого тлумачення вітчизняних та зарубіжних правових норм, що стосуються гендерної рівності. Отже, використання герменевтичного підходу дало змогу встановити, що нормативно-правова складова механізму реалізації гендерної рівності – це не просто зібрання законів, а складна багатошарова структура; як єдине ціле, нормативно-правовий компонент механізму реалізації гендерної рівності постає системою взаємоузгоджених матеріальних та процесуальних норм права, й інших елементів.

Застосування системного підходу дозволило впорядкувати та об’єднати наявні у науковому світі погляди стосовно гендерної рівності. Системний підхід виступає ключовим інструментом дослідження, що передбачає розгляд певного явища як багатокомпонентного, складного цілого, яке формується взаємодією елементів, котрі створюють відносно стабільну структуру та гарантують цілісність [68, с. 30]. Перевагою такого підходу до дослідження гендерної рівності є його здатність зберігати цілісність та взаємопов'язаність під час аналізу теми; дає можливість визначити ключові зовнішні характеристики гендерної рівності.

Системний метод дає змогу сприймати ролі жінок та чоловіків як взаємозалежні компоненти цілісної системи. С. Вишновецька вказує, що гендерна рівність – багатогранне явище, котре, у свою чергу, постає окремим складовим ширших правових категорій та процесів. Додатково підкреслено, що

гендерна рівність є одним з основоположних засад поступу громадянського суспільства та правової держави. Наголошено, що гендерна рівність відносно самостійне соціальне та політико-правове явище, проте неодмінним є виявлення його взаємозв'язків з іншими елементами правової дійсності, зокрема принципом верховенства права, принципом законності, принципом справедливості та ін. [77, с.29–35].

Оскільки структура вітчизняного законодавства демонструє багаторівневість та багатоелементність, і кожен з цих рівнів досліджувався окремо, системний підхід дозволив виявити дисбаланс в системі нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію гендерної рівності. Було визначено динаміку змін у цій галузі та запропоновано можливі способи вирішення проблем. Дослідження окремих складових гендерної рівності передбачає аналіз їх цілей та задач, що на початковому етапі розгляду мають бути узгоджені із загальною метою функціонування всієї системи забезпечення гендерної рівності.

Зрозуміння глибини підходів як важливої частини методології юриспруденції, а також окреслення значення аксіологічного підходу в цій структурі, дасть змогу не лише розкрити зміни у світоглядних орієнтирах сучасності, віднайти нові аспекти правового пізнання, а й вирішити цілу низку важливих теоретичних та практичних питань, що постають перед сучасною юриспруденцією [217, с. 8]. Аксіологічний підхід став інструментом окреслення позиції та значення гендерної рівності в контексті розбудови демократичної держави та громадянського суспільства. Вивчення гендерної рівності крізь призму аксіологічного аналізу вирізняється значущістю як для суспільно-політичного життя, так і для наукових досліджень. Гарантування гендерного балансу, що розглядається як соціально-правова цінність, покликане слугувати основою для формування вітчизняної політико-правової думки.

Реалізація гендерної рівності, без сумніву, слугує надійною запорукою сталого та прогнозованого поступу суспільства. Інституційний підхід дозволяє визначити правові підвалини публічних владних інституцій у сприянні гендерній рівності, передбачаючи, що існування державних органів та органів місцевого

самоврядування, які виконують функції у зазначеній сфері, є об'єктивною необхідністю, спрямованою на становлення та забезпечення стабільності в цій галузі. Відтак, функціонування владних органів повинно неодмінно виходити з урахування суспільних настроїв, взаємодії компетентних органів влади з громадськістю. Саме це сприятиме створенню дієвої інституційної системи, котра гарантуватиме гендерну рівність.

Фактично, історичний метод знаходить застосування у будь-якому дослідженні, незалежно від його тематики. Не менш важливим виявляється гносеологічний аспект при розгляді питань гендерної рівності. Він дозволяє нам тлумачити ключові терміни, такі як «рівність», «рівноправність», «гендерна політика», «державна гендерна політика». Це досягається шляхом: по-перше, історіографічного аналізу етапів еволюції цих понять; по-друге, гносеологічної інтерпретації їхнього місця у системі наукового знання. Історичний метод постає ключовим інструментом у здобутті фактографії гендерної рівності, дозволяючи ствердити, що остання пережила еволюційну трансформацію – сутнісну, змістовну та формальну. Цей підхід виражає собою комплекс положень, зумовлених конкретним етапом суспільного розвитку, котрі об'єктивують правові цінності, спрямовані на досягнення гендерної справедливості в усіх аспектах буття, сприяючи формуванню правової держави та громадянського суспільства.

Прогностичний підхід посприяв обґрунтуванню ймовірних напрямків трансформацій у різних областях життєдіяльності суспільства, керуючись засадами гендерної рівності.

Метод аналізу та синтезу представляє цінну науково-практичну важливість для опрацювання проблематики гендерної рівності. Таким чином, виявивши ключові виклики у механізмі забезпечення гендерної рівності, вдається висвітлити передумови конкретного рівня гендерної рівності в Україні.

Метод узагальнення застосовано у кожному розділі та у загальному контексті для підготовки висновків проведеного дослідження [168].

Останні два способи тісно пов'язані з юриспруденцією і, як підкреслюють окремі науковці, є власне методами правової науки: догматичний (нормативно-догматичний, юридико-технічний) та порівняльно-правовий (компаративний) методи. Наприклад, догматичний метод було застосовано майже в кожному розділі роботи, часто виникала потреба в тлумаченні різноманітних нормативно-правових актів щодо відповідності сучасним критеріям гендерної рівності.

Порівняльний підхід дозволив зіставити специфіку реалізації гендерної рівності в Україні та інших країнах. Використовуючи евристичний потенціал порівняльно-правового методу, було проаналізовано зміни в представництві жінок у законодавчих органах, органах місцевого самоврядування, правоохоронних структурах та інших сферах. Це визначено як ключові фактори для формування та втілення гендерного паритету в Україні. [88, с.7–11].

Отже, застосування окреслених у дослідженні методологічних стратегій та технік гарантує всебічне й неупереджене вивчення проблем гендерної рівності та способу її досягнення. Окреслена система засобів гендерної рівності має динамічний характер і потребує подальшого дослідження задля адаптації в майбутньому.

Висновки до розділу 1

1. З моменту відновлення державного суверенітету та обрання європейського вектора розвитку Україна зіткнулася з необхідністю вирішення нових викликів, серед яких і забезпечення рівних умов реалізації прав жінок і чоловіків. Це питання привернуло широку увагу наукової спільноти, стимулювало розвиток міждисциплінарних досліджень і стало вагомим внеском у становлення сучасної правової та соціальної доктрини держави.

2. Дослідження конституційно-правового регулювання гендерної рівності та механізмів її практичного впровадження засвідчують їх вплив на різноманітні аспекти суспільного життя. У науковій літературі можна виокремити два ключові напрями досліджень: перший, пов’язаний з розробленням загальних

правових засад гендерної рівності, та другий, із вивченням практичних механізмів її реалізації.

3. Протягом історичного поступу зміст та форма гендерної рівності зазнавали трансформацій. Сьогодні її слід тлумачити як сукупність ідей та норм, зумовлених соціально-історичними умовами, які виражають правові орієнтири забезпечення гендерної справедливості в різних сферах життя та підтримують розвиток правової держави.

4. Гендерна рівність постає не лише як ціль правової політики, але й як один із дієвих інструментів утвердження прав людини. Її змістовний аналіз дозволяє виявити тісний зв'язок із базовими принципами права, зокрема принципами верховенства права й законності. Лише комплексне впровадження цих принципів дає змогу усунути правовий дисбаланс між жінками й чоловіками.

5. У сфері нормативного регулювання гендерна рівність передбачає рівний доступ до правових механізмів для всіх учасників суспільних відносин. В окремих випадках вона допускає використання заходів позитивної дискримінації та забезпечення процесуальних гарантій для обох статей у реалізації їхніх прав та обов'язків.

6. Гендерна проблематика має стратегічне значення для соціально-політичного розвитку. Наявність нерівності, особливо у сферах державного управління та політики, свідчить про потребу в системних змінах. Поновлення наукового інтересу до цієї теми сприяє розширенню підходів і формулюванню нових рішень на перетині правової теорії й практики.

7. Методологічна база дослідження гендерної рівності має міждисциплінарний характер. Вона складається з логічно структурованих принципів, методів і наукових парадигм, що у взаємодії формують цілісну концепцію вивчення механізмів реалізації гендерного паритету.

8. Термін «гендерна рівність» у сучасному науковому дискурсі має багатовимірний зміст і охоплює правовий, соціальний, політичний, економічний та культурний аспекти. Ця категорія виступає складовою ширшого поняття соціальної рівності та має інтегративну природу. Вона охоплює як юридичне

закріплення рівного статусу жінок і чоловіків, так і створення умов для повноцінного розвитку їхніх можливостей у всіх сферах суспільного життя..

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

2.1. Міжнародні стандарти гендерної рівності – організаційно-правовий механізм

Гендерна проблематика посідає ключове місце у стратегічному баченні провідних міжнародних інституцій, які визнають її одним із визначальних чинників глобального поступу. У сучасному дискурсі питання реалізації рівних прав жінок і чоловіків набуває особливої ваги як фундаментальний аспект сталого розвитку, соціальної стабільності та миру. Міжнародні організації розглядають гендерну рівність не лише крізь призму етичної справедливості, а й як потужний драйвер соціально-економічного зростання, що сприяє інституціоналізації відповідної політики. У цьому контексті міжнародно-правове регулювання виступає еталоном, до якого повинні орієнтуватися національні правові системи.

Під поняттям міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності маються на увазі конкретні нормативні положення, закріплені в міжнародних правових актах. Ці стандарти умовно поділяються на дві основні категорії: гарантії прав і свобод людини та правомірні обмеження. Найвагомішу частину становлять саме права і свободи особи. Іще після завершення Першої світової війни міжнародна спільнота усвідомила необхідність закладення основ сталого розвитку, визнавши гендерну рівність одним з ключових чинників глобальної стабільності. Саме з того часу Організація Об’єднаних Націй ініціювала ухвалення низки важливих документів, спрямованих на реалізацію рівноправ’я чоловіків і жінок у всіх сферах життя.

На момент утворення Організації Об’єднаних Націй у 1945 році процес міжнародного утвердження гендерної рівності перебував лише на початковій

стадії. Із 51-ї держави-засновниці лише у 30-ти жінки мали офіційно закріплені рівні права з чоловіками, включно з можливістю обіймати посади у системі державного управління. Україна, попри перебування у складі СРСР, увійшла до числа держав-засновниць ООН, що підкреслює її участь у процесі міжнародного формування гендерно-орієнтованої правової політики. При розробці Статуту ООН вперше було прямо закріплено принцип рівних прав чоловіків і жінок, що стало важливим кроком до визнання прав жінок як фундаментальної складової прав людини. До цього моменту жоден міжнародний акт не розглядав стать як самостійну підставу для захисту від дискримінації.

Одним із найзначущіших етапів у цьому напрямі стало ухвалення у 1979 році Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яка на сьогодні є одним із основних міжнародно-правових документів у сфері захисту прав жінок. Цей документ ратифікували 165 країн, він передбачає обов'язок регулярного подання звітів про стан виконання взятих зобов'язань.

Подальшим кроком стали Найробійські стратегічні орієнтири до 2000 року, що були прийняті представниками 157-ми країн. У документі визначено ключові напрями політики щодо становища жінок: удосконалення законодавства, забезпечення рівної участі у соціальних програмах та залучення жінок до процесів ухвалення політичних рішень.

Особливе значення мала Четверта світова конференція з питань жінок, що відбулася у Пекіні. Її результатом стали два важливі документи, це – Декларація та Платформа дій, які закріпили стратегічне бачення утвердження прав жінок як невід'ємної частини загального комплексу прав людини. Платформа дій не лише визначила основні завдання держав і громадських інституцій у сфері гендерної рівності, але й уперше на офіційному рівні закріпила саме поняття «гендерна рівність». Документ охоплював 12 ключових сфер: боротьбу з бідністю серед жінок, освіту, охорону здоров'я, подолання насильства, забезпечення участі в економіці та політичному житті, захист прав жінок у збройних конфліктах, медіа, екології, інформаційному середовищі та інші.

У 2000 році під час Саміту тисячоліття держави-члени ООН схвалили Декларацію тисячоліття, де гендерна тематика вперше стала складовою Цілей розвитку тисячоліття. Для України ці цілі були конкретизовані, зокрема у: Цілі 3 досягнення гендерної рівності, Цілі 4 зниження дитячої смертності та Цілі 5 покращення стану здоров'я матерів. У 2015 році, в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку, відбувся Саміт з прийняття нового глобального Порядку денного сталого розвитку. Нові орієнтири охопили період до 2030 року та передбачали системну інтеграцію питань рівності у всі політики. Україна приєдналася до цього процесу, ініціювавши встановлення національних цілей та показників для моніторингу ефективності впровадження Сталих цілей розвитку у період 2016–2030 років.

У 2010 році в межах системи ООН була заснована нова структура – ООН-Жінки (UN Women), офіційно відома як Організація Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Її утворення стало результатом об'єднання ресурсів і функцій чотирьох попередніх підрозділів ООН, які займалися питаннями становища жінок та гендерної політики: Відділу з покращення становища жінок; Міжнародного інституту з навчання й досліджень у сфері прав жінок; Канцелярії Спеціального радника з гендерної політики; Фонду розвитку для жінок. Основною метою новоствореної інституції є сприяння зміцненню державних структур, що відповідають за реалізацію гендерної політики, а також координація заходів щодо забезпечення гендерної рівності на глобальному рівні.

Особливе значення у формуванні глобальних підходів до гендерної рівності у сфері праці мають конвенції Міжнародної організації праці (МОП). Кожен з цих документів має статус міжнародно-правового інструменту, що після ратифікації вимагає від держав приведення національного законодавства у відповідність до його положень. Окрім цього, країни зобов'язані періодично звітувати перед МОП щодо виконання взятих на себе зобов'язань. Конвенції МОП, які стосуються рівних трудових прав чоловіків і жінок, є основоположними актами, що формують правову основу діяльності організації

у сфері просування гендерного паритету на ринку праці. Завдяки їм забезпечується правовий захист жінок у сфері зайнятості, зменшення дискримінації за ознакою статі та розвиток інклюзивної трудової політики. У нашому дослідженні ми детально не аналізуємо конвенції МОП, адже це дещо виходить за межі об'єкту та предмету, але наголошуємо на їх важливості та особливому внеску МОП у реалізацію гендерної рівності на практиці.

З 01 січня 2016 року набув чинності глобальний Порядок денний у сфері сталого розвитку, ухвалений на Саміті ООН у вересні 2015 року за участі 193-х держав-членів. Цей документ став закликом до країн світу спільно працювати над досягненням 17-ти взаємопов'язаних цілей, які покликані забезпечити всебічний розвиток людства у соціальному, економічному та екологічному вимірах із дотриманням принципів справедливості, миру та прав людини.

Цілі сталого розвитку враховують потреби як розвинених країн, так і тих, що розвиваються, передбачаючи щорічний моніторинг виконання 169-ти конкретизованих завдань за допомогою системи глобальних індикаторів. Результати оцінювання публікуються в аналітичних доповідях, які слугують підґрунтям для формування національних політик.

Особливу увагу в межах нового Порядку денного приділено Цілі 5 утвердженню гендерної рівності та розширенню прав і можливостей жінок і дівчат у всьому світі. Ця мета є наскрізною для всіх напрямів сталого розвитку, оскільки справжній поступ неможливий без рівного залучення жінок до всіх сфер життя. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), зокрема, визначає участь своїх клієнтів у досягненні гендерного паритету як пріоритетну сферу відповідального інвестування особливо щодо реалізації завдань 5.5, 5.a та 5.c.

Ключові завдання Цілі 5 передбачають:

5.1–5.3: повну ліквідацію дискримінації, насильства, шкідливих практик (зокрема, примусових шлюбів та операцій на жіночих статевих органах);

5.4: визнання неоплачуваної праці з догляду за домогосподарством і впровадження підтримки з боку держави;

5.5: гарантування жінкам реальної участі у прийнятті політичних та економічних рішень;

5.6: забезпечення доступу до послуг у сфері репродуктивного здоров'я;

5.a: законодавче закріплення рівного права жінок на власність, ресурси та фінансові послуги;

5.b: розширення використання цифрових технологій для посилення ролі жінок;

5.c: удосконалення стратегій і правових механізмів, спрямованих на утвердження гендерної рівності на всіх рівнях влади й управління.

Розвиток гендерної політики в межах Європейського Союзу був невіддільним від процесів європейської інтеграції, що набули динаміки після Другої світової війни. Початково зосереджена на економічній сфері, інтеграція згодом охопила й інші важливі напрями – соціальну політику, регулювання зайнятості, безпеку, а також права людини. [149, с. 235–243] З перших кроків свого існування ЄС визначив рівність між жінками та чоловіками як ключовий принцип, який пронизує всі рівні політики й регулювання Союзу.

Цей підхід закріплено у первинному праві ЄС, яке охоплює засновницькі договори, включно з положеннями про заборону дискримінації за ознакою статі, а також у вторинному законодавстві, таких правових актах, як регламенти, директиви, рішення та рекомендації органів та інституцій ЄС. Зокрема, Амстердамська угода 1997 року [11] істотно посилила правову основу для реалізації гендерної рівності, зобов'язавши держави-члени імплементувати відповідні норми у свої правові системи.

Крім того, ЄС розвинув цілісну систему норм щодо гендерного паритету, яка має безпосередній вплив як на нормативну діяльність, так і на інституційну структуру самого Союзу. Гендерна рівність стала інтегрованим елементом стратегічного планування й управління в межах основних інституцій ЄС, тож далі ми розглянемо ключові принципи, що становлять концептуальне підґрунтя сучасної гендерної політики Європейського Союзу.

Інтеграція гендерної рівності в договірну базу Європейського Союзу є результатом еволюційного розвитку європейської правової системи та політичного курсу на утвердження рівних прав для всіх громадян. Формування гендерної політики відбувалося паралельно з поглибленням євроінтеграційних процесів, що базуються на демократичних засадах [74, с. 191–194]. Однією з фундаментальних цінностей, на яких ґрунтується ЄС, є принцип рівності, зокрема у контексті гендерної справедливості.

Важливою віхою стало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції 1967 року щодо викорінення дискримінації проти жінок, а згодом вже згадуваної нами Конвенції 1979 року про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [130]. Ці міжнародні акти спонукали європейські держави переглянути підхід до трактування прав людини, акцентуючи на рівноправному становищі жінок [10]. У тому ж 1979 році Рада Європи закріпила рівність як один із ключових принципів своєї міжурядової діяльності [92, с. 67–70].

У системі права Європейського Союзу принцип недискримінації набуває статусу основоположного. Згідно з п. 2 ст. 2 Договору про ЄС, діяльність Спільноти має бути спрямована на подолання гендерної нерівності та сприяння рівноправ'ю між чоловіками і жінками. Статті 12 і 13 Договору про заснування Європейської Спільноти деталізують механізми боротьби з дискримінацією за різними ознаками, включаючи стать, расу, національність, вік, релігію та інші [11]. Зокрема, ст. 2 визначає стратегічні завдання Спільноти, серед яких забезпечення гармонійного та стабільного економічного розвитку, підтримка високого рівня зайнятості, соціального захисту та, що особливо важливо у цьому контексті, утвердження гендерної рівності. Водночас ст. 12 забороняє дискримінацію за ознакою національної приналежності, а ст. 13 надає Раді ЄС повноваження впроваджувати заходи щодо протидії дискримінації за широким спектром ознак, включно з гендерною [210, с. 27–32]. У базових документах ЄС підкреслюється необхідність забезпечення чоловікам і жінкам рівних можливостей. Через систему законодавства ЄС прагне стимулювати соціальних партнерів до реалізації державної політики, спрямованої на втілення в життя

гендерної рівності у трудових відносинах. Так, ст. 2 Договору про заснування Європейської Спільноти наводить перелік завдань, що ставить перед собою Євросоюз, серед яких досягнення високого рівня зайнятості та соціального захисту і забезпечення рівності чоловіків та жінок [46]. Відповідно до ст. 13 згаданого Договору, Європейська Комісія має право застосовувати певні дії для боротьби з дискримінацією [11].

Принцип рівності чоловіків і жінок також було закріплено в Хартії основних прав Європейського Союзу [222], зокрема у ст. 21, яка забороняє дискримінацію за ознакою статі, та ст. 23, яка гарантує забезпечення рівності між чоловіками та жінками в усіх галузях, у т.ч. в галузі працевлаштування, роботи та винагороди за працю. Неприпустимість дискримінації є важливішим принципом основних прав особистості згідно ст. 21 Хартії Європейського Союзу, яка передбачає недопущення дискримінації. Забороняється дискримінація будь-якого роду, зокрема, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, релігій або переконань, політичних або інших поглядів, належності до національних меншин, майнового стану, походження, обмеженої працездатності, віку або сексуальної орієнтації [118]. У сфері застосування Договору про заснування Європейської Спільноти і Договору про Європейський Союз і без шкоди для особливих положень вказаних договорів будь-яка дискримінація за ознакою громадянства заборонена.

У Консолідованих редакціях Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування ЄС гендерна рівності набуває особливого значення як одна із фундаментальних цінностей Союзу. У ст. 2 прямо зазначається, що ЄС ґрунтується на таких засадах, як повага до гідності людини, свободи, демократії, рівності, верховенства права та прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. У переліку цінностей також підкреслено важливість плюралізму, недискримінації, толерантності, справедливості, солідарності та гендерної рівності. Важливо, що рівність між жінками й чоловіками в цьому контексті розглядається не лише як аспект недискримінації, а як самостійна

цінність, що перебуває на одному рівні з іншими основоположними принципами Союзу.

Таким чином, хоча усунення нерівності між статями залишається складовою ширшого антидискримінаційного підходу, гендерна рівність набуває автономного статусу в структурі європейських цінностей і політик.

У межах ст. 13 Договору про функціонування ЄС Союз уповноважений вживати заходів щодо запобігання дискримінації з різних підстав, включно зі статтю. Це заклало правове підґрунтя для активного втручання Співтовариства у сферу гендерної політики. Європейська інтеграція гендерного виміру пройшла етап еволюції: від формального закріплення рівності прав до реалізації стратегії позитивних дій, яка передбачає створення умов для реального забезпечення рівності результатів, а не лише можливостей.

Ця стратегія покликана зменшити структурні бар'єри, які перешкоджають досягненню фактичної рівності. Відповідно, ключовим стало завдання створити такі соціальні умови, які б сприяли рівному доступу жінок і чоловіків до ресурсів, влади та можливостей [21].

Європейська Комісія визначила важливість інтегрування гендерної рівності в усі напрями політики, як ті, що прямо впливають на становище жінок і чоловіків, так і ті, де вплив опосередкований. Саме з цією метою у 1996 році було започатковано підхід gender mainstreaming, комплексну методику включення гендерної перспективи на всіх етапах політичного процесу [41]. Подальшим кроком у цьому напрямі стало заснування у 2006 році Європейського інституту з гендерної рівності, який став ключовим інституційним інструментом для моніторингу, дослідження та підтримки впровадження гендерного підходу в політику ЄС і держав-членів. Нині в країнах Європейського Союзу практика дотримання гендерного паритету розглядається як один із пріоритетів державного управління та важливий елемент сталого громадянського суспільства.

Термін «позитивні дії» залишається предметом жвавих дискусій у наукових, політичних і громадських колах. Його тлумачення не є однозначним, оскільки

підходи до розуміння та реалізації цього явища суттєво різняться залежно від історичного, правового та культурного контексту. Вперше поняття, що відповідало сутності позитивних дій, з’явилося у правовій системі США у 1935 році, де ним позначали заходи, спрямовані на гарантування рівного ставлення до працівників незалежно від раси, кольору шкіри, національного походження чи релігійних переконань. Примітно, що ознака статі була включена до цього переліку лише в 1968 році, що стало результатом активної боротьби жіночого руху за розширення прав жінок. У правовій традиції Сполучених Штатів для позначення цього явища вживається термін "affirmative actions", тоді як у країнах Європи більш поширеним є вираз "positive actions". Інколи в теоретичному дискурсі як синонім також використовується поняття "позитивна дискримінація" (positive discrimination), хоча воно має дещо суперечливий зміст і не є усталеним у нормативному полі [57].

Міжнародні правові документи, попри часте згадування дискримінації, не надають уніфікованого її визначення. У зв’язку з цим на практиці часто застосовуються соціологічні чи міждисциплінарні інтерпретації цього терміна. Так, у Конвенції ООН Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [130] подається операційне визначення дискримінації за статевою ознакою. Відповідно до цього документа, дискримінація щодо жінок розуміється як будь-яка форма відмінності, виключення чи обмеження за ознакою статі, метою або наслідком яких є зменшення або унеможливлення жінками реалізації на рівних засадах із чоловіками своїх прав і свобод у політичному, економічному, соціальному, культурному чи іншому суспільному житті, незалежно від їхнього сімейного стану. Словники з гендерної тематики надають таке визначення позитивній дискримінації – політика чи принцип, що означає надання переваг при працевлаштуванні, просуванні по службі, отриманні освіти, а також при висуванні до виборних органів влади представникам груп, що традиційно дискримінуються за ознакою статі, раси, національності [202]. Позитивна дискримінація є засобом ліквідації дискримінації негативної. Позитивна дискримінація в гендерному аспекті – це встановлена державою система пільг,

заохочень, заборон і компенсацій, спрямована на підвищення соціального статусу жіноцтва. Серед офіційних документів, наприклад, ст. 4 Конвенції Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок надає таке визначення позитивним діям: “Вжиття державами-сторонами тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками, не вважається, як це визначено цією Конвенцією, дискримінаційним, проте воно ні в якому разі не повинно тягнути за собою збереження нерівноправних або диференційованих стандартів; ці заходи повинні бути скасовані, коли будуть досягнуті цілі рівних можливостей і рівноправних відносин. Вжиття державами-сторонами спеціальних заходів, спрямованих на охорону материнства, включаючи заходи, що містяться в цій Конвенції, не вважається дискримінаційним” [130].

Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” у ст. 1 надає наступне визначення: “Позитивні дії – спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України” [175]. Отже, такі заходи, як позитивні дії, спрямовані на досягнення гендерної рівності на практиці, не повинні розглядатись як порушення правового принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок.

Започаткована у 2012р. Трансверсальна (наскрізна) програма гендерної рівності спрямована на реалізацію стандартів гендерної рівності, втілення їх державами-членами за допомогою різних заходів, включаючи стратегії досягнення гендерної рівності. В межах Трансверсальної програми було прийнято низку Стратегій РЄ, чинною є “Стратегія гендерної рівності 2024–2029” [33], яка у сфері прав людини та гендерної рівності сприяє розробці узгодженої правової та політичної схеми, яка значною мірою сприяє реалізації прав жінок та надає державам-членам Ради Європи можливість наблизитись де-факто до гендерної рівності. Основу цієї Стратегії складає нормативно-правова база РЄ стосовно гендерної рівності. Стратегія наголошує на цілях і пріоритетах Програми Ради Європи з питань гендерної рівності, визначає методи роботи та

головних партнерів і зокрема заходи, необхідні для досягнення кращих результатів. Загальною метою Стратегії є досягнення підвищення повноважень для жінок шляхом підтримки існуючих стандартів.

Мета Стратегії здійснюється шляхом досягнення п’яти стратегічних цілей: 1. Боротьба з гендерними стереотипами та гендерної дискримінацією 2. Запобігання і боротьба з насильством стосовно жінок; 3. Забезпечення рівного доступу до правосуддя; 4. Досягнення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті політичних і суспільних рішень; 5. Реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в політиці і всіх заходах [33].

Трансверсальна програма гендерної рівності передбачає, що всі керівні, консультативні та моніторингові органи Ради Європи повинні підтримувати і сприяти досягненню стратегічних цілей Стратегії, зокрема заохочувати їх, брати ініціативу відповідно до мандата, враховуючи свій статус і ресурси [33]..

Для ефективнішого просування гендерної рівності в межах діяльності Ради Європи була створена розгалужена інституційна система, що охоплює декілька рівнів управління. До її складу входять: Комісія з питань рівноправності чоловіків і жінок, яка діє як міжурядова експертна платформа із залученням 16-ти делегованих представників; Тематичний координатор Комітету міністрів, відповідальний за напрямки гендерної політики та протидії торгівлі людьми; Національні контактні особи, що працюють на рівні держав-членів; Спеціальні доповідачі з гендерних питань; а також внутрішня команда Ради Європи з гендерної рівності, яка координує виконання відповідних програм.

Окрему роль у формуванні нормативного бачення політики розвитку з урахуванням гендерної складової відіграє Європейський консенсус з розвитку. Цей стратегічний документ визначає фундаментальні цінності, цілі та підходи, яких дотримуються інституції ЄС та держави-члени в сфері міжнародного розвитку. Консенсус є спільною декларацією країн ЄС, Європейської Комісії, Парламенту та Ради, яка фокусується на координації зусиль, ефективності допомоги та її гармонізації. У межах цієї концепції досягнення гендерної рівності виокремлено як самостійну мету, пов’язану з трьома ключовими складовими

співробітництва ЄС: подоланням бідності, дотриманням демократичних стандартів і підтримкою національного розвитку. Зокрема, у пункті 11 документ наголошує, що зміцнення правового та соціального статусу жінок є ключовим фактором сталого розвитку, і тому гендерна рівність має стати наскрізною складовою усіх стратегічних програм ЄС. Пункт 13 закріплює гендерну рівність як універсальну цінність, що має бути інтегрована у зовнішню політику ЄС через діалог і партнерство з третіми країнами. Пункт 19 підкреслює, що підтримка гендерної рівності розглядається не лише як цільова дія, але як фундаментальне право людини і невід'ємна складова соціальної справедливості. У цьому контексті акцент робиться на її вирішальному значенні для реалізації Цілей розвитку тисячоліття та зобов'язань Пекінської платформи дій [168]. Крім того, у пункті 92 гендерна нерівність прямо ідентифікується як одна з першопричин глибоких соціальних конфліктів. Цей аспект отримує подальший розвиток у пунктах 93–96, присвячених людському капіталу, п. 97 соціальній згуртованості й зайнятості, та п. 101, який акцентує на необхідності комплексної інтеграції гендерного підходу в усі політичні напрями ЄС. Нарешті, пункт 104 спеціально виділяє гендерну рівність як обов'язкову умову боротьби з бідністю, наголошуючи на важливості залучення представників обох статей до процесів соціального розвитку [86, с. 22-24]. Тут також вказується, що вирішення гендерних питань має відбуватись у тісному зв'язку з економічним зростанням і розширенням можливостей для кожного громадянина.

2.2. Конституційно-правове закріплення міжнародних стандартів гендерної рівності в Україні та країнах ЄС

Проблематика гендерної рівності та її нормативного забезпечення активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Значний внесок у розробку конституційно-правових засад забезпечення гендерної рівності зробили такі українські вчені, як І. Андрусяк Н. Аніщук, Ю. Гончарова, І. Грицай, Н. Грицяк, О. Дашковська, Л. Жданкіна, Г. Журавльова, О. Саєнко,

О Скакун, Б. Калиновський, К. Левченко, Т. Мельник, А. Олійник Н. Оніщенко, О. Пархоменко, О. Петришин, І. Романюк, К. Сьох, І. Усенко, О. Фрицький, В. Чорна К. Шкарупа, Г. Юровська та інші.

Міжнародно-правове забезпечення гендерної рівності досліджували В. Бурменський, І. Заворотько, О. Кисельова, М. Корюкалов, Н. Кушнір, В. Лук'янець-Шахова, Т. Марценюк, А. Осауленко, О. Суслова, С. Халюк, К. Чижмарь та ін.

У їхніх працях розглядаються загальні принципи прав людини, недискримінації, конституційного закріплення рівності прав. Окрему увагу приділено міжнародно-правовим стандартам та аналізу впливу Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [130], Європейської соціальної хартії [118] та інших документів на національне законодавство. Окрема увага приділена науковцями поняттю та формам гендерно зумовленого насильства, сексуальному насильству пов'язаному з конфліктом, практиці ЄСПЛ та ЄС щодо формування стандартів гендерної рівності. Неабияка увага приділяється впливу євроінтеграційних процесів на рівень забезпечення гендерної рівності в Україні.

Водночас, попри наявність значної кількості досліджень, недостатньо вивченими залишаються практичні аспекти реалізації конституційних засад гендерної рівності в контексті українських реалій, зокрема в умовах трансформаційних процесів, воєнного стану та євроінтеграційних прагнень. Це свідчить про актуальність подальшого наукового аналізу з метою вироблення ефективних механізмів правового забезпечення гендерної рівності в Україні.

Суттєвою характеристикою Конституції України є визнання верховенства прав людини, а також принципу рівності, зокрема чоловіків та жінок, який визнано на міжнародному рівні та є однією з ключових засад правового статусу особи та громадянина [132]. Цей принцип є універсальною формою забезпечення правової рівноваги, яка поєднує інтереси різних індивідів, соціальних верств і груп населення. Попри формальне закріплення гендерної рівності в Конституції України та низці міжнародно-правових актів, що ратифіковані державою, на

практиці спостерігається істотна розбіжність між задекларованими нормами та їх реалізацією. Як зазначає А. Табанова, гендерна дискримінація проявляється у сфері праці, політичному представництві, доступі до керівних посад, а також у повсякденному житті [211, с. 101–106]. Водночас у законодавчому полі залишаються нечітко визначені або недостатньо ефективні механізми забезпечення гендерної рівності, що зумовлює потребу в глибокому науковому осмисленні цієї проблематики. Виникає необхідність з'ясувати, наскільки дієвим є існуюче конституційно-правове регулювання у цій сфері, а також виробити рекомендації щодо його удосконалення з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних викликів українського суспільства.

Забезпечення рівних прав чоловіків і жінок в умовах посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації та регіоналізації є одним із важливих аспектів правотворчої діяльності держави, а також показником ефективного функціонування суспільства. Сучасний стан соціально-економічного розвитку свідчить про особливу важливість цієї проблеми для України, оскільки суспільство ще не до кінця усвідомлює її існування. Незважаючи на те, що Конституція України [132] регулює демократичні засади розвитку держави, гарантує свободу особистості, загальні політико-правові засади гендерної рівності, реалії життя свідчать про наявність проблеми гендерної нерівності та її особливу гостроту як у суспільстві, так і в різних інституціях.

Ми погоджуємось з С. Халюком, який стверджує, що прагнення до інтеграції у світовий економічний, правовий простір та обраний курс побудови європейських демократичних інституцій підтверджує необхідність утвердження цінності гендерної рівності та справедливості [44, с. 474–498], запобігання гендерній дискримінації та забезпечення рівних прав жінок і чоловіків на участь у прийнятті рішень, реалізації можливостей та поєднанні сімейних і професійних обов'язків [221, с.1004–1013]. Тому проблема дослідження конституційно-правових засад і державних механізмів забезпечення гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах є надзвичайно актуальною.

У цій часині нашого дослідження ми проведемо порівняльний аналіз конституційно-правових засад гендерної рівності в Україні та державах-членах ЄС, а також вивчення впливу конституційних та законодавчих положень на Глобальний індекс гендерного розриву [36]. Спробуємо виявити прогалини і суперечності у чинному законодавстві України, а також сформулювати науково обґрунтовані пропозицій щодо вдосконалення правових механізмів забезпечення гендерної рівності, які, з урахуванням міжнародного досвіду та актуальних соціально-правових тенденцій, які будуть більш детально розглянуті у третьому розділі нашого дослідження.

Відповідно, застосовано такі методи – аналізу, синтезу при дослідженні теоретико-методологічних основ конкретної проблеми; метод порівняння при аналізі та оцінці показників; кластерний аналіз у групуванні держав-членів ЄС та України за показником глобального індексу гендерного розриву; метод узагальнення та систематизації при формуванні гіпотез і висновків. Для проведення дослідження було обрано Україну та держави-члени ЄС. Інформаційна база дослідження цього питання базується на звітах за 2017-2024 рр.: The Global Gender Gap Report щодо індикаторів Global Gender Gap Index та його субіндексів. [34; 35;36]

Проголошення рівності всіх людей перед законом на основі демократії, надання жінкам рівність прав і можливостей для самореалізації на рівні з чоловіками в процесі становлення соціального суспільства визначається гендерною рівністю. Демократичні зміни, що відбулися в Європі, не змогли зупинити поширення дискримінації за ознакою статі. Досить тривалий час національна та міжнародна правотворча практика була спрямована на створення нових документів, нормативно-правове забезпечення яких було спрямоване на захист прав людини і громадянина. Однак, коли йдеться про гендерну рівність, проблема не обмежується правами жінок. У цьому контексті основна увага приділяється рівності чоловіків і жінок у їх власному житті та суспільстві.

У цьому світлі, починаючи з 2014 року, Стратегії гендерної рівності Ради Європи стали важливим механізмом для просування та зміцнення принципів

рівності між жінками і чоловіками у державах-членах [33]. Ці документи є не лише політичними орієнтирами, але й практичними дороговказами для урядів, громадських організацій та освітніх закладів, які прагнуть до гендерної справедливості. Кожна з прийнятих стратегій – на 2014–2017, 2018–2023 та чинна на 2024–2029 роки, визначає ключові напрями діяльності: попередження насильства щодо жінок, забезпечення рівного доступу до правосуддя, участь жінок у політиці та прийнятті рішень, гендерна освіта, а також подолання стереотипів [33]. Їхня сила полягає у поєднанні правових, освітніх і соціальних заходів, які втілюються як на загальноєвропейському рівні, так і в рамках національних політик.

Для України участь у реалізації цих стратегій є не лише зобов'язанням у межах міжнародного права, а й шансом для якісного реформування внутрішньої гендерної політики. Як зазначають у своїй науковій статті про шляхи України до євроінтеграції науковиці В. Лук'янець-Шахова та К. Сьох, Україна, адаптуючи європейські підходи, формує сучасну модель державного управління, де права жінок і чоловіків розглядаються як рівнозначні, а не вторинні [48].

Таким чином, Стратегії Ради Європи є потужним інструментом впливу на формування нового суспільного договору, в основі якого – повага, рівність і справедливість. Ухвалюючи такі стратегії гендерної рівності Рада Європи спробувала стандартизувати європейське законодавство про права людини та верховенство права на основі запровадження прав і можливостей для чоловіків і жінок. Згідно з цим нормативно-правовим актом гендерна рівність передбачає рівні права, однакову значимість, можливості, обов'язки чоловіків, жінок, хлопців і дівчат, а також їхню рівноправну участь у всіх сферах суспільного та приватного життя, рівний доступ до ресурсів і прав.

Слід зазначити, що проблема гендерної рівності в Україні не втрачає актуальності, а її вирішення, як слушно наголошує І .Грицай, спрямоване на досягнення паритету жінок і чоловіків у всіх сферах політичного, соціально-економічного життя суспільства та застосування спеціальних заходів для усунення дисбалансу можливостей [104, с. 44–50]. Закон України 2005 року «Про

забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» регулює основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, визначає механізм забезпечення рівних прав і можливостей, а також встановлює правові основи запобігання та протидії ґендерно зумовленому насильству та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері [175]. Крім того, закон визначає перелік державних органів, уповноважених виконувати функції з реалізації гендерної політики.

Нормативно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні знаходиться на достатньо високому рівні, про що свідчать окремі законодавчі та нормативно-правові акти, положення яких, загалом, узгоджено з нормами міжнародного права. Крім того, Конституція України [132] встановлює рівний правовий статус чоловіків і жінок, визначає рівні можливості для його реалізації на основі рівної участі у суспільному житті. Зокрема, стаття 21 захищає рівність усіх людей у їх гідності та правах, невідчужуваних і непорушних. Стаття 24 закріплює рівність прав жінок і чоловіків перед законом, забезпечує надання їм рівних конституційних прав, свобод і можливостей у суспільно-політичній і культурній діяльності, освіті та професійній підготовці, виборі місця роботи та рівність у оплаті праці, встановленні пенсійного забезпечення, а також створює умови, за яких жінки можуть поєднувати роботу з материнством. Слід зазначити, що положень про можливість поєднувати роботу з батьківством, мається на увазі права та законні інтереси батька дитини, в статті 24, як і у змісті решти положень Конституції не міститься. На жаль, це свідчить про дискримінацію працюючих чоловіків-батьків, порівняно з працюючими жінками-матерями.

З метою запобігання та протидії дискримінації прийнято Закон України 2012 року «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [176], визначено організаційно-правовий механізм запобігання та протидії дискримінації, зокрема за ознакою статі та передбачено адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність за порушення вимог цього закону, а насильство в сім'ї визнано кримінальним правопорушенням. Фрицький та Романюк вважають, що насильство щодо жінок є однією з невирішених проблем,

які потребують негайного правового втручання з боку держави, а відповідальність за вчинення таких злочинів, згідно з Кримінальним кодексом України 2001 року, є надто ліберальною [218, с. 146-148].

У ретроспективі дослідження, слід зазначити, що у свій час Концепцією Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [181] (нині ще є чинною) серед основних перешкод для досягнення гендерної рівності в Україні було визначено дискримінацію та наявність значних структурних бар'єрів у багатьох сферах, які обмежують можливість жінок користуватися своїми основними правами. Зокрема, прогрес у політичній участі жінок, доступі до правосуддя та усунення гендерних стереотипів і сексизму є надто повільним. Крім того, насильство над жінками та економічна залежність від чоловіків – не єдина важлива проблема на даному етапі. Результати ретроспективного аналізу гендерної рівності, як зазначає Чандра Талпаде Моханті, свідчать про те, що до XX століття законодавство більшості країн підпорядкувало жінок чоловікам, а присутність жінок у суспільному житті була виключена [53, с. 61–68]. На цьому етапі чоловіки були найбільшою перешкодою для просування жінок у політиці та економіці, зазначають науковиці Шахра Разаві та Керол Міллер [56]. При цьому будь-яка фінансова незалежність жінок і їх право розпоряджатися майном не передбачалась взагалі. Лише наприкінці XX століття в Європі починає популяризуватися концепція гендерного розвитку суспільства, і жінки почали набувати рівних прав з чоловіками. У цей період ідея гендерної рівності була задокументована в програмі ООН, яка проголошувала здатність жінок робити внесок в економічний розвиток світової спільноти [57].

У країнах Європейського Союзу правові системи враховували гендерні відмінності, надаючи жінкам і чоловікам рівний соціальний статус. Розвиток правотворчості в таких країнах відбувається за принципом гендерно розвинутого законодавства. Основним недоліком досліджень конституційно-правових засад гендерної рівності в країнах Європейського Союзу є відсутність їх комплексності та спрямування на окремі напрями. Проте позитивний досвід гендерної рівності

для України є цікавим і корисним, оскільки порівняння норм Конституції України [132] з міжнародними актами свідчить про їх достатню узгодженість, а в окремих випадках фактично повторює їхній зміст.

Оскільки гендерна нерівність є одним із проявів соціально-економічної деформації населення, важливого значення набуває її емпірична оцінка. Міжнародні організації спільно з регіональними інституціями щорічно розраховують Глобальний індекс гендерного розриву, який відстежує досягнення гендерної рівності за такими показниками, як:

(1) економічна участь та можливості;

(2) рівень освіти;

(3) доступ до медичної допомоги; та

(4) розширення політичних можливостей.

За результатами цих досліджень можна комплексно схарактеризувати стан гендерної рівності в конкретній країні. Використовуючи дані Global Gender Gap Report за період 2017-2022 рр., розрахуємо динаміку Global Gender Gap Index в Україні, який оцінює здатність країни розподіляти свої ресурси та можливості між чоловіками та жінками [34; 35]. А використовуючи Global Gender Gap Report за період 2022-2024 з’ясуємо якою є динаміка [36.

За результатами аналізу та значеннями індикаторів, найбільш сприятлива ситуація щодо гендерної рівності була у 2019 році (її значення 0,721) [52, с. 165-174]. Стабільних тенденцій протягом аналізованого періоду не було, а коливання показника свідчать про наявність гендерної нерівності в країні.

Для більш детального дослідження пропонуємо поглибити розрахунки та простежити зміну субіндексів Глобального індексу гендерного розриву в Україні за той же період. Отримані дані свідчать про те, що протягом розглянутого періоду ситуація була однозначно стабільною за такими показниками, як рівень освіти та доступ до системи охорони здоров'я. Не було однозначної позитивної тенденції щодо економічної участі та можливостей, а значення індикатора коливалося від 0,736 у 2016 році до 0,747 у 2017 році та знизилося до 0,732 між 2019 та 2020 роками. У той же час значення субіндексу розширення прав і

можливостей політики становило 0,107 у 2016 та 2017 роках і значно зросло на 0,064 у 2019 році. Однак протягом 2020 року цей індекс знизився до позначки 0,147 [52, с. 165-174].

Загалом можна стверджувати, що найбільш оптимальними є показники доступу до освіти для жінок і чоловіків, про що свідчить значення відповідного субіндексу – 1. Рівні прав і можливостей, які отримують обидві статі в Україні щодо отримання доступу до системи охорони здоров'я та прав на медичну допомогу.

Що стосується участі жінок в економіці та можливостей фінансової незалежності, то існують відчутні викривлення, що підтверджує тенденцію до зниження.

Найкритичніша ситуація – щодо розширення прав і можливостей жінок у політиці. Отримані результати свідчать про те, що конституційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності в цій сфері є недосконалим і не захищає права жінок на участь у політичному житті, що обмежує їх доступ до політичної участі.

Незважаючи на досить вагомі досягнення у сфері законодавчого та нормативно-правового забезпечення гендерної рівності в Україні, постійну популяризацію боротьби з насильством щодо жінок, використання міжнародного досвіду боротьби з гендерною нерівністю, бажаного ефекту поки що не досягнуто. Формування гендерної політики відбувається в рамках процесу євроінтеграційного розвитку [170, с.8].

Що стосується конституційно-правових засад гендерної рівності в країнах Європейського Союзу, то їх формування починається зі створення ЄС і є одним із його пріоритетів. Аналізуючи основні документи Європейського Союзу, було встановлено, що кожен із них містить статті про недискримінацію, забезпечення рівності прав чоловіків і жінок, а стандарти рівності щодо чоловіків і жінок є частиною не лише первинного законодавства, а й актів, виданих інституціями Європейського Союзу. Принцип гендерної рівності закріплено в Директивах ЄС,

а недискримінація вважається основним принципом особистих прав і закріплено в Хартії основних прав Європейського Союзу [11].

Крім того, Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями [14] передбачають рівність чоловіків і жінок та повагу до їхніх прав і свобод. Серед основних особливостей європейського законодавства у сфері боротьби з гендерною дискримінацією та утвердження гендерної рівності є:

(1) розробка спеціальних заходів для досягнення рівності між чоловіками та жінками, які спрямовані на заборону прямої та непрямої дискримінації;

(2) заборона віктимізації, переслідування та вчинення дій, що містять ознаки сексуальних домагань;

(3) призначення компенсацій і санкцій за порушення закону;

(4) прийняття спеціального законодавства та нормативних актів щодо гендерної рівності;

(5) запровадження інститутів захисту встановлених прав [225, с. 41-46].

Оцінюючи конституційно-правові основи гендерної рівності в зарубіжних країнах, слід звернути увагу на те, що аналіз глобального індексу гендерного розриву в Європейському Союзі не має стійкої тенденції до зростання. Окремим країнам, зокрема Австрії, Бельгії, Болгарії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литві, Мальті, Нідерландам, Німеччині, Португалії, Угорщині, Фінляндії, Франції, Чехії, не вдалося досягти збільшення значення цього показника, у Люксембурзі, Словенії та Швеції залишився майже незмінним, а в Греції, Данії, Естонії, Іспанії, Латвії, Польщі, Румунії, Словаччини та Хорватії, навпаки, суттєво знизився порівняно з попереднім роком. Така ситуація свідчить про наявність значних проблем у забезпеченні рівності прав, свобод і можливостей чоловіків і жінок.

Водночас міжнародна та національна система охорони здоров’я, яка зазнала безпрецедентного впливу пандемії COVID-2019, більше вразила жінок, ніж чоловіків. За оцінками Global Gender Gap Report 2021, 5% усіх працюючих жінок і 3,9% чоловіків втратили роботу, що поглиблює гендерний розрив у сферах, де паритет уже досягнуто [35].

Вважаємо за доцільне порівняти конституційно-правову базу України та країн ЄС. Крім того, ми припускаємо, що законодавство України частково імплементувало норми міжнародного права в цій сфері, а наявність гендерної нерівності більшою чи меншою мірою існує в усіх країнах.

Очевидно, що суспільство пострадянського країни не усвідомлюють проблеми гендерної нерівності та сприймають її як штучно виведену із західного суспільства. Для деталізації дослідження та підтвердження гіпотези ми зробимо кластеризацію країн ЄС та України відповідно до Global Gender Gap Index. Країни Європейського Союзу згруповані в окремі кластери. Кожен кластер має індивідуальні характеристики та особливості соціально-економічного та політичного розвитку. Про це свідчать результати проведених оцінок на основі одного з методів багатовимірного статистичного аналізу (кластерного аналізу), що дозволяє визначити зв'язок між субіндексами Глобального індексу гендерного розриву. Результати цього дослідження дозволяють виділити кілька груп країн ЄС, які мають як спільні, так і відмінні риси гендерної рівності.

Група 1. Високорозвинені країни, де гендерний розрив мінімальний (Фінляндія – 0,861; Швеція – 0,823; Німеччина – 0,796; Іспанія – 0,788; Франція – 0,784). У таких країнах високий рівень конституційно-правового забезпечення гендерної рівності, досить високий рівень доступу жінок до участі в політичному, економічному та громадському житті [52, с. 171].

Група 2. Країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку, де гендерний розрив має тенденцію до зростання (Латвія – 0,778; Бельгія – 0,777; Португалія – 0,775; Нідерланди – 0,762). Проте правозахисна система цієї групи країн не може достатньою мірою забезпечити гендерну рівність та пом'якшити проблеми дискримінації, сексизму та обмеження прав жінок на участь у суспільно-політичному та економічному житті [52, с. 171].

Група 3. Країни із середнім рівнем соціально-економічного розвитку, де гендерний розрив значно нижчий (Угорщина – 0,688; Греція – 0,689; Румунія – 0,700; Мальта – 0,703; Кіпр – 0,707; Чехія – 0,7 – 0; 0,726 та Україна – 0,714) [52, с. 171]. Конституційно-правова база таких країн сформувалася під впливом

залишків Радянського Союзу, є ще незавершеною та потребує гармонізації та стандартизації. Для цієї групи країн характерне незнання проблема гендерної нерівності в суспільстві, існування гендерних стереотипів, часті прояви насильства щодо жінок, суттєві обмеження прав жінок на участь у політиці та економічному житті. Гендерна система в суспільствах цих країн часто позиціонується як дихотомічна та ієрархічна, а поглиблення гендерної нерівності спричинене емпірично обґрунтованими та соціально сконструйованими соціальними відмінностями.

Зазначимо, що за умовами 2019 року Україна входила до 3 кластерів з такими країнами ЄС, як Болгарія, Греція, Італія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Румунія, Словаччина, Угорщина, Хорватія та Чехія. У 2020 році ситуація дещо змінилася, і Україна за результатами значень аналізованого показника потрапила в один кластер із Грецією, Естонією, Кіпром, Люксембургом, Мальтою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією, Угорщиною та Чехією, де спостерігається дуже повільний прогрес [34]. На основі отриманих даних можна констатувати, що Україна займає стійке місце серед пострадянських країн зі схожими ментальними, соціально-економічними та геополітичними особливостями. Конституційні та правові рамки гендерної рівності в цій групі країн є схожими.

Щодо дослідження країн ЄС в інших кластерах, то слід зазначити, що досить високе значення показника мають Ірландія (0,800), Німеччина (0,796), Іспанія (0,788). Слід зазначити, що найбільш гендерно рівноправними в сучасному світі вважаються Швеція (0,823) і Фінляндія (0,861) [52, с. 171].

Звернемо увагу на особливості гендерної рівності в Данії, де Global Gender Gap Index у 2020 році порівняно з 2019 роком значно знизився на 0,014 пункту з 0,782 до 0,768 [52, с. 172]. Данія вважається країною з досить високим рівнем участі жінок у політичному житті та їх представництвом у парламенті, який становить 37,4% [70, 312–316]. Для порівняння, в Україні цей показник у 2019 році становив 20,5% [40], у 2021 році – 20,8%, а в країнах із гендерними квотами в середньому 26,2% [35], тобто вдвічі менше. Водночас законодавство Данії не

передбачає спеціальних положень щодо надання жінкам конкретної кількості виборчих місць, тобто відсутні гендерні квоти. В Україні Конституція стаття 71 визначає, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними та проводяться шляхом таємного і рівного голосування, а також загальних і прямих виборчих прав [132].

Однак слід зазначити, що найбільші асиметрії в країнах Європейського Союзу і Україна спостерігаються за індикатором доступу жінок до участі в політичному та економічному житті. Водночас спостерігається позитивна тенденція зрівняння прав і можливостей у доступі до освіти та охорони здоров'я, що свідчить про подолання гендерного розриву в цих сферах та зрівняння прав чоловіків і жінок. Зокрема, у 2019 році найбільш суттєвий розрив за рівнем політичної участі був у країнах, що входять до третього кластеру, включно з Україною, а у 2020 році він торкнувся країн другого кластеру [34]. Водночас у країнах третього кластеру цей розрив значно скоротився.

Незважаючи на те, що в Україні розроблена відповідна програма гендерного аудиту в органах влади [148], адже гендерно орієнтоване врядування – це не лише про права для жінок, а загалом про дотримання рівних прав і недопущення дискримінації в будь-яких чутливих питаннях, шляхів для розвитку ще є багато.

Фахівці, які досліджують проблематику гендерної рівності у сфері права, зазвичай виокремлюють два взаємопов'язані, але відмінні за підходом напрями реалізації цього принципу в юридичному вимірі. Перший орієнтований на впровадження політики рівних можливостей, що реалізується через інтеграцію гендерного компонента (gender mainstreaming) у всі галузі законодавства, адміністративного управління та суспільної практики. Другий підхід передбачає цілеспрямовану нормативну підтримку прав жінок, включаючи ухвалення спеціальних правових гарантій і підтримку ініціатив, спрямованих на подолання існуючих форм гендерної нерівності.

Нагадаємо, норми, що встановлюють стандарти рівного ставлення до жінок і чоловіків, інтегровані в законодавчу систему Європейського Союзу. Їхнє правове закріплення бере початок, зокрема, зі статей Амстердамського договору

1997 року, який суттєво розширив зобов'язання держав-членів у сфері гендерної рівності. Крім того, ці стандарти деталізуються в численних директивах ЄС, що регламентують питання недискримінації у сфері праці, соціального забезпечення, доступу до товарів і послуг тощо. Згідно з вимогами європейського права, усі держави-члени зобов'язані інтегрувати зазначені положення у своє національне законодавство, забезпечуючи їх ефективне застосування на практиці.

Доречним є у цій частині дослідження ознайомитися з досвідом декількох держав-членів ЄС у частині реалізації стандартів гендерної рівності ЄС.

Литовська Республіка. Литва послідовно імплементує рекомендації Європейського Союзу у сфері гендерної політики, адаптуючи національне законодавство до європейських стандартів. Значним кроком у цьому напрямі стало ухвалення Закону про рівні можливості жінок і чоловіків, що набув чинності 01 березня 1999 року. Основною метою цього нормативного акту є забезпечення реалізації конституційно гарантованих засад гендерної рівності для всіх громадян Литовської Республіки. З метою ефективного втілення положень закону вже 20 квітня того ж року було створено Службу контролера з питань рівних можливостей жінок і чоловіків, діяльність якої регламентується затвердженим положенням та процедурними інструкціями. Контролер наділений повноваженнями розглядати скарги щодо порушення принципу рівного ставлення, право на подання таких скарг мають як фізичні, так і юридичні особи. Окрім цього, Закон встановлює заборону дискримінації в оплаті праці. На жаль, це інколи важко контролювати, оскільки роботодавець може по різному називати посади з приблизно однаковими функціями.

Франція. Гендерна політика Франції базується на принципах гендерної рівності та містить різні заходи для підтримки та підвищення участі жінок у державному управлінні. Наразі Франції є понад 5 000 державних службовців вищої ланки в центральній адміністрації, з них лише 16% жінки. Тож як у Франції працюють над забезпеченням гендерного балансу у державному управлінні:

Квотування: Франція використовує систему обов'язкових квот для забезпечення представництва жінок у вищих посадах державного управління та громадському житті. Закон передбачає, щоб принаймні 40% кандидатів на виборчих списках були жінками.

Стратегії підтримки: Франція розробляє та впроваджує різні стратегії та програми для підтримки кар'єрного росту жінок у державному управлінні. Ці програми можуть включати в себе навчання, менторство, розвиток лідерських навичок та інші ініціативи.

Гендерний аналіз політик: Франція активно проводить гендерний аналіз різних аспектів державного управління та політик, щоб визначити можливі нерівності та розробити стратегії їх вирішення.

Законодавство проти дискримінації: Франція має законодавство, яке забороняє дискримінацію на робочому місці. Це законодавство сприяє створенню сприятливих умов для жінок, що працюють у державних установах.

Фінляндія. Гендерна рівність у Фінляндії, як і в інших північноєвропейських країнах, нерозривно пов’язана з формуванням скандинавської моделі соціальної держави загального добробуту (welfare state) [70, с. 312–316]. Одним із ключових концептів у цьому контексті є так званий "гендерний контракт" між державою і жінкою, який у науковій літературі часто окреслюється як модель “працюючої матері”. Ця модель передбачає, що державна політика має на меті створення умов, за яких жінки можуть одночасно виконувати професійні обов’язки та реалізовувати материнську функцію. Такий контракт є двосторонньо обумовленим: з одного боку, соціальні інституції забезпечують жінкам доступ до сфери зайнятості через розвинуту інфраструктуру підтримки (дитячі садки, гнучкі графіки роботи, допомоги), а з іншого самі жінки, як активні учасниці ринку праці, фінансово підтримують функціонування цієї системи шляхом сплати податків.

Фінляндія була піонером у запровадженні політики сімейного партнерства: саме тут у 1978 році вперше в Європі було офіційно затверджено право батька на відпустку з догляду за дитиною. Крім того, держава надає можливість обом

батькам із малими дітьми скорочувати робочий час до завершення першого навчального семестру дитини, що дозволяє гармонізувати трудову та сімейну сфери [85, с. 52–55].

На відміну від більшості європейських країн, жінки у Фінляндії переважно зайняті на повну ставку, що свідчить про високу адаптивність ринку праці до потреб гендерної рівності. На рівні політичного представництва ситуація є доволі прогресивною: жінки становлять 37 % складу національного парламенту та 34 % у муніципальних радах. У виконавчій владі жінки займають 7 із 18 міністерських посад, що підкреслює прагнення до гендерного балансу в системі державного управління. Кроки Фінляндії в сфері гендерно орієнтованого врядування:

Гендерний баланс: Фінляндія ставить перед собою завдання забезпечити рівний доступ до вакансій і рівну участь чоловіків і жінок у державному управлінні. Вони прагнуть досягти рівноваги у статевому складі співробітників на всіх рівнях уряду.

Гендерні квоти: у Фінляндії діють гендерні квоти для представництва у державних органах та комітетах. Це сприяє більшому представництву жінок в урядових структурах.

Політика рівності: Уряд Фінляндії приймає різні закони і стратегії, спрямовані на забезпечення гендерної рівності на робочому місці та управлінні. Це включає заходи проти гендерної дискримінації і стимулювання рівних можливостей для всіх.

Сприяння кар'єрному росту: Фінляндія надає підтримку жінкам і чоловікам у розвитку кар'єри на державній службі. Гендерна освіта: важливою частиною гендерної рівності є освіта та підвищення гендерної свідомості серед державних службовців. ЄС зробив внесок у розвиток гендерного підходу у Фінляндії через фінансування проєктів, що дозволило центральному агентству з гендерної рівності та міністерствам створювати матеріали, розробляти та надавати навчальні модулі, а також створювати ефективні структури.

Вважаємо, що досвід цих держав-членів ЄС може бути корисним для України. І вже є певні позитивні зрушення. Так, слід зазначити, що затвердження Концепції комунікації у сфері гендерної рівності від 2020 року розширило доступ жінок до понад 450 професій і посад, а також усунуло дискримінаційні норми, зокрема у сфері безпеки і оборони, оскільки доведено зростання ролі жінок у миротворчій діяльності та запобіганні конфліктам [183]. Цей нормативно-правовий акт дещо послабив суспільно прийнятні стереотипи щодо ролі, місця та становища жінки на ринку праці, оскільки гендерний розподіл праці є досить відчутним. Існує помилкова думка, що жінки є більш вимогливими до умов праці та менш гнучкими для понаднормової роботи. Крім того, дослідження доводять, що Німеччина є найбільш розвиненою країною в Європейському Союзі щодо участі жінок у секторі безпеки та оборони. У 2005 році був прийнятий закон, який гарантує однакові права для військовослужбовців обох статей, а разом з ним були здійснені численні заходи для суміщення професійних і сімейних обов'язків. Зараз у Бундесвері кількість жінок у погонах складає приблизно 12% від загальної чисельності військовослужбовців. А серед цивільного контингенту, який працює в німецькій армії, – майже 40%. До речі, служба або робота в Бундесвері дає жінкам гарні кар'єрні перспективи та можливості у подальшому. І на сьогодні майже кожна п'ята заява на військову службу надходить саме від жінок [162].

Необхідно привернути увагу до питання гендерної рівності для запобігання та протидії гендерній нерівності. Пріоритетом у цьому контексті є інформування жінок про їхні права, свободи та можливості. Друге не менш важливе завдання – кинути виклик стереотипам щодо ролі жінки у суспільстві, економіці та політиці [7, с. 130-140] і необхідність приховувати порушення прав жінок на гендерну рівність. Тому що Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок проголошує обов'язок забезпечувати рівні права чоловіків і жінок на користування соціально-економічними, культурними, соціальними та політичними правами та визнає будь-яке насильство щодо них злочином.

Інтерес викликає і поточний стан забезпечення гендерної вірності в Україні, та чи змінився Індекс гендерної рівності з 2022 року, враховуючи наведені нами показники раніше. Так, 4 березня 2025 року було презентовано повне оцінювання стану гендерної рівності за європейськими стандартами [212]. За сукупним показником Індексу гендерної рівності Україна демонструє результати, наближені до середньоєвропейських стандартів, зокрема у таких сферах, як «здоров'я», «фінанси» та «час». У контексті використання часу рівень гендерної рівності визначається співвідношенням оплачуваної та неоплачуваної праці серед жінок і чоловіків, а також структурою розподілу часу між роботою та дозвіллям. Згідно з наявними дослідженнями, показник України у сфері «час» навіть перевищує середньоєвропейський рівень, що пояснюється високою активністю обох статей у благодійній та волонтерській діяльності. Така участь, з одного боку, свідчить про високий рівень соціальної інтеграції та громадянської залученості, а з іншого — вказує на зростання навантаження на волонтерську спільноту, зокрема з 2022 року, а для частини — з 2024-го [61]. Особливо гостро це навантаження відчувається жінками, які поєднують професійну зайнятість із неоплачуваною доглядовою працею та волонтерськими обов'язками, що суттєво підвищує ризики емоційного та фізичного вигорання. Водночас зберігається гендерний дисбаланс у сфері «впливу», оскільки жінки досі недостатньо представлені на керівних посадах. Представництво жінок і чоловіків на рівні міністрів в Україні незбалансоване – 19% жінок і 81% чоловіків. Середні для ЄС значення – 33% для жінок та 67% для чоловіків. Серед депутатів Верховної Ради жінки становлять лише 20,5%. Середні показники в ЄС – 32,7% жінок-депутатів [62; 66]. Відносно краще жінки в Україні представлені серед депутатів місцевих рад (жінки – 37%, чоловіки – 63%). Середні для ЄС значення менш збалансовані, ніж в Україні, – 30% для жінок та 70% для чоловіків [66].

Активність на ринку праці в Україні традиційно нижча для жінок і близька до середньоєвропейського рівня. У 2021 році показник повної зайнятості людей віком старше за 15 років становив 43% для жінок проти 57% для чоловіків. Середні для ЄС значення – 42,5% для жінок та 57,4% для чоловіків [123].

Водночас аналіз свідчить, що для роботодавців України є нетиповою практика відпускати працівників на годину-дві в робочий час для вирішення особистих або сімейних справ. Частка тих, хто має таку можливість, у 2024 році становила 7,7% як для жінок, так і для чоловіків [30]. Це найнижчий показник серед країн ЄС, що свідчить про обмежені можливості поєднувати роботу із сімейними обов'язками. Середні для ЄС значення – 29% для жінок та 37,2% для чоловіків [32]. Слід відзначити, що вищі рівні управління в Україні досі характеризуються недостатньою інституційною представленістю жінок. Як повідомила урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко, частка жінок серед державних службовців найвищої – категорії А – становить лише близько 30%. Така статистика вказує на збереження гендерного дисбалансу у процесах прийняття стратегічних рішень на державному рівні. [148].

У Конституції України, як і в конституціях більшості демократичних держав світу, чітко закріплено принцип рівності громадян. Відповідно до статті 24 Основного Закону, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Принцип рівності передбачає такі ключові аспекти, як рівність перед законом, тобто правові норми діють однаково щодо всіх осіб, незалежно від індивідуальних ознак. Недопущення дискримінації передбачає заборону встановлення переваг чи обмежень у правах за будь-якими ознаками, вказаними в Конституції. Гендерна рівність (рівність прав та можливостей жінок і чоловіків) гарантує забезпечення однакових можливостей для реалізації прав і свобод у всіх сферах суспільного життя: політичній, економічній, соціальній, культурній тощо. Ці принципи відповідають також міжнародним зобов'язанням України, зокрема положенням Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [130] та Європейської конвенції з прав людини [131], що забезпечує інтеграцію національного законодавства до європейського правового простору.

Гендерна рівність є складовою загального принципу рівності, передбаченого статтею 24 Конституції України, де прямо зазначено, що жінки і чоловіки мають рівні права [132]. Цим самим держава зобов’язується створити умови для реалізації цього принципу не лише в юридичному, а й у соціальному, економічному та політичному вимірах. Держава бере на себе зобов’язання усувати бар’єри, що заважають реалізації рівноправності жінок і чоловіків, та запроваджувати механізми протидії дискримінації за ознакою статі. Конституційне закріплення гендерної рівності слугує основою для розробки спеціального законодавства, урядових стратегій і програм (зокрема, Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, участі в "Партнерстві Біарріц" тощо), що конкретизують і розвивають цей принцип на рівні галузевого регулювання.

У такий спосіб Конституція України виконує не лише регулятивну, а й ціннісну функцію, формуючи державну політику у сфері забезпечення рівних прав жінок і чоловіків як невід'ємної складової демократичного правопорядку. У концептуальному вимірі принцип гендерної рівності пронизує всю структуру конституційних прав і свобод людини. Конституція України, закріпивши ідею рівності як основоположну засаду, не лише задекларувала її як політичну мету, а й визначила напрям розвитку гендерної політики держави. Це означає, що національна правова система інтегрує гендерну рівність не як факультативний елемент, а як невід'ємну складову загальної стратегії забезпечення прав людини та демократичного розвитку суспільства.

Зокрема, у конституційному підході гендерна рівність розглядається:

– як умова реалізації принципу справедливості, а також як передумова для досягнення суспільного прогресу, миру та соціальної стабільності;

– як основоположне право громадян, що вимагає активної ролі держави у його гарантуванні, включно з подоланням бар’єрів, які перешкоджають реалізації рівних прав жінок і чоловіків, а також підвищенням правового статусу жінок;

– як сфера державної політики, що реалізується через компетенцію органів публічної влади, які мають бути наділені відповідними повноваженнями у сфері гендерного аналізу та інтеграції гендерного підходу у всі напрями діяльності;

– як системна засада, що перетинається з іншими правами і свободами, формуючи гендерно чутливе середовище для їх реалізації. Такий підхід вимагає, аби галузеве законодавство розвивалося із врахуванням гендерного виміру, що робить його органічною частиною системи прав людини.

Конституція України, як фундаментальний закон, встановлює необхідність реалізації закріплених у ній норм і принципів у національному правовому полі, а також окреслює напрями його подальшого розвитку. Це, зокрема, стосується законодавства, яке спрямоване на забезпечення гендерної рівності. Основний закон України підкреслює важливість виконання міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою. У документі зазначається, що розширення прав і можливостей жінок, а також забезпечення рівноправності між чоловіками і жінками вважаються інструментом для побудови стійкого, справедливого і розвиненого суспільства. Гендерна рівність виступає ключовою передумовою забезпечення стійкої політичної, соціальної, економічної, культурної та екологічної безпеки як у межах окремих держав, так і у взаємодії між народами на глобальному рівні. Її досягнення сприяє зміцненню миру, стабільності й демократичного розвитку.

У цьому контексті Конституція України відіграє роль фундаментального політико-правового документа, який визначає не лише загальні принципи рівності, але й закладає основу для формування повноцінного правового механізму, що гарантує рівні права та можливості для жінок і чоловіків. Прийняття Основного Закону стало першим цілеспрямованим актом державної волі, спрямованим на утвердження принципів гендерної рівності як важливої складової демократичного суспільного устрою.Закріпивши принцип рівності, Конституція України заклала основу концептуального підходу до визначення

статусу жінок і чоловіків, формуючи паритетні, гендерно збалансовані взаємини. Документ не лише окреслює фундаментальні напрями розвитку суспільства та державного устрою, але й наповнює права, свободи та обов'язки людини гендерним змістом. Особливу увагу приділено рівності прав, можливостей і доступу до ресурсів, що забезпечує гармонійне партнерство між чоловіками і жінками, маючи вирішальне значення для посилення соціальної демократії.

Конституція України відіграє ключову роль у встановленні права на гендерну рівність, впроваджуючи засади гендерного нормативного процесу, що включає правові, політичні та корпоративні аспекти. У правовій площині гендерні норми впроваджуються через державні органи. Політичні гендерні норми реалізуються через програми та статути політичних партій, а корпоративні – через статути громадських організацій. Крім того, традиції та звичаї формуються в діяльності всіх організаційних структур державного, партійного та громадського значення. Моральні норми виступають основоположною базою для функціонування суспільних відносин, забезпечуючи їх сталість і розвиток.

Різні положення про рівність чоловіків і жінок закріплені у статтях Конституції України. У цих статтях розглядаються основи конституційного ладу, права і свободи особи та громадянина, форми прямої демократії, а також організація і функціонування державної влади та місцевого самоврядування. [132] Для забезпечення гендерної рівності велике значення має ст. 21 Основного Закону: “Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними” [132]. Аналізуючи це положення Конституції України, Т.М. Мельник вважає, що воно є концептуальним для гендерної рівності; відображає ідеали свободи, рівності та людської гідності. Конституція України розглядає рівність людей з позицій природних прав, які має людина з народження, а тому їх захист є важливим обов’язком держави [151, с. 31]. Акцентуємо увагу на тому, що захист і гарантування прав і свобод як чоловіка, так і жінки є показником рівня демократичності держави. Концепція невідчужуваності визначається через природні права людини, які залишаються

незмінними незалежно від форми політичного устрою. Держава не має права позбавляти їх своїх громадян. Природні права є фундаментальними та існують незалежно від державного визнання, забезпечуючи кожній людині від народження право на їх дотримання.

Положення щодо рівності статей найбільш системно і всебічно викладені в статті 24 Конституції України. У цій статті закріплено один із ключових аспектів принципу рівності: необхідність застосування однакових стандартів прав і обов'язків для всіх осіб без винятку. За громадянами України, незалежно від їх статі, визнається право на рівні можливості в користуванні всіма конституційними правами та свободами без будь-якої дискримінації чи обмежень з боку держави, організацій або індивідуальних осіб. Зазначена стаття складається з трьох частин, у перших двох містяться такі положення: "Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками". Таке формулювання принципу рівності в частинах першій та другій ст. 24 Конституції, на думку Б. Калиновського, відбулося через інтеграцію позитивних та негативних методів викладу [127 с. 14]. Така комбінація методів полягає у включенні як надання прав, так і встановлення певних обмежень у формулюваннях. Цей прийом у законодавчій техніці свідчить про те, що навіть на етапі прийняття Конституції України держава усвідомлювала необхідність не лише закріплення, але й забезпечення цього конституційного положення.

Частина третя ст. 24 Конституції України закріплює рівність можливостей чоловіків та жінок у життєдіяльності країни, проте відповідні положення певною мірою мають дискусійний характер. Так, зазначена частина ст. 24 Основного Закону має таке формулювання: "Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок,

встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям" [132].

Спірність цього положення виникає через засвідчення, що рівність прав жінок і чоловіків гарантується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, а також у здобутті освіти та професійній підготовці. Рівність не повинна встановлювати як норму такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам". Тому слушними видаються висновки з приводу цієї тези К.Б. Левченко, яка зазначає, що "по-перше, спосіб життя чоловіків визнається за "нормативний", на який повинні рівнятися і жінки, що є свідченням збереження андроцентристського погляду на співіснування та взаємодію статей у суспільстві. По-друге, саме таке формулювання є проявом усвідомлення суспільством того, що не все гаразд у забезпеченні прав жінок: воно є мовчазним визнанням факту наявності нерівних можливостей жінок та чоловіків у різних сферах соціального буття" [147, с. 31–35].

Водночас у вищенаведеній частині ст. 24 Основного Закону, на думку Б. Калиновського, закладено гендерну асиметрію, оскільки встановлено рівні можливості тільки "у громадсько-політичній діяльності, у здобутті освіти професійній підготовці, у праці та винагороді за неї", але не передбачено рівних можливостей у сімейній та всіх інших сферах життя [127].

Аналіз змісту статті 24 Конституції України дозволяє дійти висновку про те, що положення цієї статті враховують стандарти прав людини з урахуванням статусу жінки-матері в суспільстві. Згідно з частиною третьою цієї статті, держава забезпечує захист прав матері. Це здійснюється через спеціальні заходи з охорони праці та здоров'я жінок, надання пенсійних пільг та створення умов, які дозволяють жінкам поєднувати роботу з материнством. Таким чином, конституційні норми забезпечують правовий захист, а також матеріальну і моральну підтримку саме матерям, не згадуючи при цьому роль чоловіка-батька.

Це питання особливо значуще в контексті гендерної рівності, яка передбачає однакове ставлення до прав та гарантій як чоловіків, так і жінок. Рівність між жінками та чоловіками має на увазі однакові можливості, незалежність, відповідальність і активну участь обох статей у всіх сферах суспільного та приватного життя.

Тому ми погоджуємося з висновком, який надає Б. Калиновський, що "закріплення в частині третій ст. 24 Конституції України положення щодо створення умов, які дають лише жінкам можливість поєднувати працю з материнством, правового захисту, матеріальної і моральної підтримки материнства і дитинства, надання оплачуваних відпусток та інших пільг лише матерям не відповідає створенню реальних відносин партнерства між жінками і чоловіками, їх відповідальності, не сприяє встановленню рівноваги в суспільному і приватному житті між жінкою та чоловіком" [127]. Тим більш, що ст. 51 Конституції України закріплює рівні права й обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї, охорону державою дитинства, материнства і батьківства. Це положення Конституції України відповідає змісту гендерної рівності, але не узгоджується з положенням частини третьої ст. 24. Цей факт вказує на те, що Конституція демонструє недостатньо послідовний гендерний підхід стосовно забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у сфері сімейних відносин, особливо щодо виховання дітей.

Також слушною видається думка К. Б. Левченко, що "ці положення ст. 24 обмежують права чоловіків на захист батьківства, що також призводить не тільки до колізій у свідомості, але й у практиці правозастосування, особливо, коли сім'я складається з чоловіка та дітей. Крім того, не враховується ситуація, коли вихованням дітей займаються не матері та батьки, а родичі, які відповідно не мають жодних пільг згідно з формулюванням ст. 24 Конституції України" [142, с. 19–27].

Аналізуючи зміст викладеної статті Конституції, можна зробити висновок, що вона містить положення, притаманне основним демократичним міжнародним документам у сфері прав людини. Зокрема, стаття відображає загальний принцип

недопустимості запровадження привілеїв або обмежень на основі будь-яких соціальних чи особистих характеристик. Вона забороняє створення додаткових можливостей, скасування обов'язків або звуження змісту і обсягу певних прав. Крім того, стаття передбачає особливі умови для вагітних жінок і матерів з метою забезпечення гендерної рівності. Втім, не можна випускати з уваги той факт, що в деяких випадках виховання дитини здійснює один батько - чоловік, без матері. В таких випадках слід брати до уваги ці обставини стосовно чоловіка. Тому третя частина статті 24 Конституції України потребує перегляду та узгодження з іншими статтями для усунення недоліків та досягнення більшого рівня відповідності сучасним соціальним реаліям.

Таким чином, принцип рівності є основоположним для всіх статей Конституції України, що регулюють політичні, соціально-економічні та інші права людини. Відтак можна стверджувати, що в основі всіх конституційних прав лежить принцип гендерної рівності, оскільки державна дискримінація заборонена, і жодні обмеження чи привілеї щодо прав та свобод однієї зі статей не допускаються. Визначення принципу рівноправності жінок і чоловіків у Конституції України свідчить про прагнення держави досягти європейського та світового рівня в усуненні гендерних проблем і правовому упорядкуванні відносин між статями. Це сприяє розвитку людського потенціалу та подоланню історичних перешкод, які призвели до гендерної нерівності. Прийняття Основного Закону започатковує, але не завершує процес впровадження рівності між чоловіками та жінками. Він продовжує розвиватися й уточнюватися через новітні юридичні концепції, спеціальні закони, галузеві кодекси, підзаконні акти та інші механізми, що реалізуються в рамках гендерної політики.

Сучасний етап розвитку українського суспільства висуває нові, більш складні вимоги до держави, особливо в контексті оновлення підходів до правового регулювання прав і свобод особи та механізмів їх реального забезпечення. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення конституційно-правових аспектів забезпечення гендерної рівності, оскільки саме

ця сфера прав людини є однією з найчутливіших у період глибоких соціально-правових трансформацій.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що реформування державної правової системи в Україні має бути спрямоване на її відповідність загальновизнаним принципам гуманізму, верховенства права та справедливості. У центрі уваги тут опиняється поняття людської гідності, яке охоплює не лише внутрішнє самосприйняття особи, а й ставлення до неї з боку держави та суспільства. Очевидно, що цінність особи як суб'єкта прав не може залежати від біологічної статі, адже така залежність суперечила б базовим засадам рівності.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених різним аспектам правового забезпечення гендерної рівності, системні дослідження саме її конституційно-правової компоненти в українському правовому полі з урахуванням сучасних викликів євроінтеграції, залишаються фрагментарними. Це зумовлює потребу в комплексному теоретико-правовому аналізі, який дозволить сформувати концептуальні основи вдосконалення чинного законодавства відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України.

Нормативно-правове середовище виступає базовим інструментом формування суспільного уявлення про гендерну справедливість, адже воно не лише фіксує чинні соціальні норми, а й значною мірою формує нові стандарти поведінки та міжособистісної взаємодії. У цьому сенсі законодавство має орієнтуватися не на відтворення усталених гендерних стереотипів, а на утвердження прогресивних правових норм, які гарантують рівний правовий статус жінок і чоловіків як рівноправних учасників суспільного життя.Гендерна рівність є складовою загального принципу рівності, тобто належить до фундаментальних засад прав людини. Норми будь-якої галузі права повинні відповідати загальним принципам права, у тому числі й принципу гендерної рівності [163, с. 22–26]. Формування правових засад гендерної рівності має базуватися на ідеях гуманізму, демократії, справедливості та гідності.

У процесі формування національного механізму реалізації гендерної рівності в межах конституційно-правової парадигми Україна повинна спиратися

на напрацьовані моделі міжнародного досвіду, який слугує дороговказом у побудові ефективних інструментів правового захисту. Конституційно-правовий вимір гендерної рівності виявляється не лише у нормах Основного Закону, а й у всій системі чинного законодавства, що включає:

– закони України;

– підзаконні нормативно-правові акти;

– міжнародні договори та інші міжнародно-правові документи, які мають обов'язкову юридичну силу після ратифікації Верховною Радою України.

Для повного і глибокого розуміння змісту цього правового інституту важливо здійснити поетапний аналіз кожного із зазначених елементів, зокрема галузевого законодавства, яке розвиває конституційні норми та адаптується до міжнародних стандартів.

Оскільки в попередніх частинах цього розділу вже було досліджено конституційні положення, на цьому етапі логічним виглядає зосередження уваги на аналізі чинних законів України, які безпосередньо або опосередковано регламентують питання гендерної рівності, рівного доступу та недискримінації.

Слід відзначити, що правова система України у сфері гендерної рівності має розгалужену структуру, адже відповідні норми інтегровані як у загальні, так і у спеціалізовані нормативно-правові акти. Її розвиток відбувається в умовах взаємодії з міжнародною правовою системою, орієнтованою на стандарти захисту прав людини.

Суттєвий вплив на формування правового поля у сфері рівноправ'я справляють такі міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, ОБСЄ, а також інші суб'єкти глобального правотворення. Україна, визнаючи пріоритетність загальнолюдських цінностей і принципів міжнародного права, приєдналася до більшості ключових міжнародних документів у сфері реалізації гендерної рівності, що стало важливою віхою на шляху інтеграції в європейський правовий простір.

Міжнародно-правові джерела, які встановлюють стандарти рівності людей незалежно від статі, можна умовно класифікувати на універсальні (загального

характеру) та спеціалізовані (присвячені окремо гендерній тематиці). До першої категорії належать документи, що формують загальні принципи прав людини та людської гідності, які стосуються всіх без винятку. Серед них варто відзначити:

– Загальну декларацію прав людини (1948 р.) [122],

– Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [131],

– Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) [158],

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) [159],

– та інші документи, які встановлюють фундаментальні засади рівності та недискримінації.

Після ухвалення Загальної декларації прав людини виявилось, що декларовані загальні підходи не забезпечують повноцінного правового захисту жінок у практичному вимірі, особливо у країнах, де зберігалися глибоко вкорінені гендерні нерівності. Це створило необхідність розробки спеціальних міжнародних правових актів, які би не лише підтверджували принципи рівності, а й зобов’язували держави вживати конкретних заходів для подолання дискримінації за ознакою статі.

Зокрема, ООН ініціювала створення низки конвенцій, декларацій і програм дій, покликаних активізувати зусилля держав-членів у напрямку утвердження рівноправного становища жінок і чоловіків [119, с. 21]. Таким чином було сформовано цілісну систему спеціалізованих документів, які закріпили міжнародні стандарти у сфері гендерної рівності, а також поклали початок глобальному моніторингу їх дотримання

Міжнародно-правове регулювання питань реалізації гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі та протидії гендерно зумовленому насильству знайшло закріплення у низці ключових документів ООН. До таких актів належать, зокрема, Статут Організації Об’єднаних Націй (1945), Конвенція про політичні права жінок (1952), Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами (1949), а також Декларація про

ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967) та інші нормативні джерела. Особливої уваги заслуговує Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979), яка виступає базовим міжнародним інструментом у сфері захисту прав жінок [130; 204; 186].

Так, відповідно до ст. 5 вказаної Конвенції, держави-учасниці зобов'язуються здійснювати заходи, спрямовані на трансформацію соціальних та культурних моделей поведінки обох статей, що ґрунтуються на стереотипах або ідеях переваги чи неповноцінності одного з гендерів. Також підкреслюється необхідність формування сімейного виховання, в основі якого усвідомлення материнства як соціально значущої функції та рівна відповідальність обох батьків за розвиток дитини.

Важливо зазначити, що реалізацію положень Конвенції та контроль за їх дотриманням здійснює спеціалізований Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, який, серед іншого, розробляє загальні рекомендації з метою уточнення окремих положень Конвенції та сприяння їх ефективному впровадженню у національні правові системи.

У досягненні гендерної рівності Рада Європи вбачає один із ключових напрямів реалізації своєї загальної місії. У цьому контексті особливу роль відіграють правові та програмні документи, схвалені основними інституційними органами Ради Європи, зокрема, Комітетом Міністрів та Парламентською Асамблеєю, які формують і спрямовують політику у сфері рівних прав та можливостей як у європейському просторі, так і за його межами. У сучасному періоді стратегічним орієнтиром у цій сфері є Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024–2029 роки, яка визначає пріоритети діяльності та інструменти забезпечення ефективної гендерної політики [33].

Головною метою зазначеного документа є створення передумов для практичного втілення гендерної рівності в державах-членах Ради Європи, шляхом координації зусиль, спрямованих на реалізацію вже чинних міжнародно-правових норм, а також удосконалення нормативної бази під егідою Комісії з гендерної рівності [51]. Стратегія базується на попередньо напрацьованих і

протестованих стандартах, що вже впроваджувалися у практику держав-учасниць, і націлена на подальше посилення їх дії.

Актуальність реалізації гендерної рівності набуває глобального виміру, охоплюючи різні правові системи та рівні соціального розвитку. Серед держав, які демонструють найбільш послідовні результати в реалізації гендерної політики, варто виокремити країни Європейського Союзу, зокрема скандинавський регіон. Їхній досвід ґрунтується на високому рівні розвитку демократичних інституцій, сталості правової культури та мінімізації проявів правового нігілізму, що суттєво вирізняє їх на тлі українського контексту.

У країнах ЄС суттєвий акцент зроблено на правозастосовчих і правореалізаційних механізмах у сфері забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків. Такі практики, як правило, передбачають попередню нормативну підготовку, розроблення й ухвалення законодавства, орієнтованого на принципи гендерної чутливості. Саме впровадження подібного законодавчого забезпечення дозволяє ефективно просувати гендерну рівність та паритетністі в різних сферах суспільного життя [96, с. 14–17]. Водночас міжнародно-правові механізми, сформовані за участі впливових міждержавних організацій, повинні стати обов’язковим орієнтиром для України у процесі адаптації національного законодавства до сучасних стандартів гендерної політики.

Міжнародно-правові акти у сфері гендерної рівності відіграли визначальну роль у процесі формування вітчизняної нормативної бази, що забезпечує реалізацію принципу рівних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Національне законодавство, адаптоване до відповідних міжнародних стандартів, містить низку ключових документів, серед яких особливе місце посідає Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 року. Цей Закон покликаний забезпечити гендерний баланс у різних сферах суспільного життя шляхом законодавчого закріплення паритетності між жінками і чоловіками [175]. Він визначає основні напрями державної політики у цій сфері, включаючи впровадження гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів, запобігання дискримінації за статевою

ознакою, а також формування інституційного механізму реалізації гендерної політики. Окрім того, зазначеним Законом встановлюються загальні принципи реалізації гендерної рівності у визначених галузях, передбачено застосування позитивних дій з метою досягнення фактичної рівності, а також окреслено відповідальність за порушення у сфері забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків.

Результати правового аналізу положень Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 року засвідчують його недосконаліть як з точки зору юридичної техніки, так і з позиції змістовного наповнення. Значна частина питань, врегульованих цим актом, вже знайшли своє відображення в інших нормативно-правових документах, що створило ситуацію дублювання правових норм та породило нормативні колізії, зокрема у визначенні повноважень суб'єктів, відповідальних за реалізацію гендерної політики. До вад закону можна віднести недостатній рівень деталізації, брак чіткості у визначенні базових понять, а також невідповідність назв окремих розділів і статей їх фактичному змісту. Загальний характер багатьох приписів надає цьому нормативному акту декларативного характеру, оскільки в ньому відсутній ефективний механізм практичного впровадження гендерної рівності та боротьби з дискримінацією.

Водночас варто підкреслити, що, незважаючи на зазначені недоліки, саме цей документ став першою спробою на законодавчому рівні комплексно врегулювати питання забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у період новітньої української державності. Його потенціал може бути реалізований повною мірою лише за умови вироблення реальних, а не формальних, механізмів імплементації, орієнтованих на досягнення змістовного результату [166, с. 42–46].

Насильство, зумовлене гендерною приналежністю, розглядається як один із найбільш виразних показників порушення принципу рівності між жінками та чоловіками. Правове регулювання у сфері протидії домашньому насильству становить невід'ємний елемент механізму реалізації гендерної рівності та

утвердження прав людини в демократичному суспільстві. За 2024 рік зафіксували 2 777 кримінальних проваджень про домашнє насильство, що на 5% більше, ніж у 2023-му, і на 17% ніж у 2021 році. Відповідно до даних джерела https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-elders У 2022 році рівень домашнього насильства впав, ймовірно, через початок повномасштабного вторгнення. Переважна частина осіб, які зазнають домашнього насильства, — це жінки. Однак офіційна статистика, що ґрунтується на заявах до правоохоронних органів, часто не відображає справжніх масштабів цієї проблеми. З огляду на поширену недовіру до інституцій та страх перед повторною травматизацією, значна кількість постраждалих утримується від звернення по допомогу, що суттєво ускладнює об'єктивне оцінювання рівня правопорушень у цій сфері.

Однією з причин такої ситуації стала недосконаліть законодавчого регулювання, адже попередній Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року не передбачав ефективного механізму державного реагування на факти насильства в домашньому середовищі.

Важливим кроком на шляху до побудови дієвої системи протидії гендерно зумовленому насильству та недискримінації стало ухвалення 07 грудня 2017 року Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який замінив попередній нормативний акт. У новому законодавстві було закріплено сучасні підходи, що відповідають міжнародним стандартам, зокрема положенням Стамбульської конвенції. Серед них – створення системи взаємодії уповноважених суб'єктів, механізми ефективного реагування, забезпечення комплексного захисту постраждалих осіб, притягнення винних до відповідальності та програми корекції поведінки кривдників.

У перехідних положеннях нового закону передбачено адаптацію Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» до положень Стамбульської конвенції, що є важливим етапом гармонізації національного законодавства із європейськими правовими стандартами [220, с.800–801].

Суттєвим кроком у вдосконаленні нормативно-правової бази протидії гендерно зумовленому насильству стало доповнення відповідного законодавства низкою важливих термінів, що деталізують підходи до розуміння дискримінації та насильства за ознакою статі. До таких понять належать, зокрема, визначення гендерної дискримінації, позитивних дій, механізмів запобігання і протидії насильству, а також інструментів реагування, зокрема оцінки ризиків і обмежувальних приписів щодо кривдників.

Також було переглянуто та розширено коло суб'єктів, наділених повноваженнями у сфері реалізації політики протидії гендерно зумовленому насильству. Окрім розширених функцій Кабінету Міністрів України [177], Уповноваженого Верховної Ради з прав людини [184] та профільного міністерства, були визначені ролі центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, а також запроваджено створення мережі спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

Залучення до цієї діяльності громадських організацій, міжнародних неурядових структур та засобів масової інформації стало ще одним кроком до формування міжсекторальної моделі реагування на насильство. Крім того, законом було інституційно підсилено боротьбу з гендерним насильством шляхом введення нового Розділу V-1, присвяченого питанням запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Однією з ключових передумов забезпечення гендерної рівності в Україні є наявність ефективного правового механізму запобігання дискримінації за ознакою статі. Центральним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.) [176], який визначає базові принципи, поняття та інструменти протидії дискримінаційним практикам. Згідно з положеннями цього Закону, дискримінація трактується як ситуація, за якої особа або група осіб зазнає обмеження у реалізації прав та свобод через наявність певної ознаки, зокрема статі.

Особливістю зазначеного закону є те, що поняття дискримінації не обмежується лише прямими порушеннями, а охоплює також непряму дискримінацію, підбурювання, утиски, та інші форми дискримінаційної поведінки. У науковій площині найбільша увага приділяється саме дискримінації за гендерною ознакою, оскільки вона залишається найпоширенішою формою порушення принципу рівності в українському суспільстві. Заборона дискримінації має не лише формально-правовий, але і функціональний характер, адже її завдання не просто зафіксувати неприйнятність гендерної нерівності, а й створити умови, за яких кожна особа, незалежно від статі, зможе фактично реалізувати свої права на рівних умовах. У цьому контексті ключовим викликом є відсутність належних механізмів правового реагування на порушення як на етапі виявлення дискримінаційної поведінки, так і в процесі її судового оскарження.

Статистичні та аналітичні дані свідчать про те, що від гендерної дискримінації частіше потерпають жінки, хоча в окремих випадках обмеження прав за ознакою статі можуть стосуватися й чоловікі, наприклад, у сфері батьківства чи доступу до певних соціальних послуг. Проте практика звернень до суду з питань дискримінації залишається малопоширеною, що пов’язано з низькою правовою обізнаністю, соціальним тиском, страхом стигматизації, а також відсутністю чітких норм щодо юридичної відповідальності в адміністративному, цивільному й кримінальному законодавстві [221, с. 1004–1013].

Таким чином, незважаючи на наявність фундаментальних норм, антидискримінаційна політика в Україні вимагає посилення через розробку дієвих правозастосовних механізмів, удосконалення нормативної бази та розвиток культури нетерпимості до будь-яких форм гендерної нерівності.

Проведений аналіз практики реалізації положень Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» свідчить про наявність значних прогалин у механізмах його імплементації. Зокрема, судова практика показує, що цей нормативний акт часто використовується не як основа правової

позиції, а як додаткове джерело інтерпретації правових норм, зазначених у позовних вимогах. Це створює ситуацію, коли сам факт дискримінації, навіть будучи ключовим у предметі спору, не фіксується належним чином у судовому рішенні, а отже, не дає прецеденту для подальшої правозастосовної практики. З метою усунення нормативних і процедурних недоліків, було ініційовано розробку законодавчих змін, спрямованих на підвищення ефективності протидії дискримінації, зокрема, у контексті адаптації національного права до правових стандартів Європейського Союзу. Йдеться про проєкт Закону, що передбачає комплексне оновлення відповідних положень у низці правових актів, серед яких важливе місце посідає посилення інституційної ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також деталізація юридичної відповідальності за дискримінаційні дії. Незважаючи на поступ у сфері законодавчого вдосконалення, у чинній нормативній системі України зберігаються положення, які прямо чи опосередковано фіксують гендерну нерівність. Це стосується як галузевих законів, так і підзаконних актів, що регулюють специфічні аспекти соціального, трудового, медичного чи сімейного життя. Важливим завданням є виявлення таких норм, їх перегляд і уніфікація відповідно до принципів рівності, гарантованих як Конституцією України, так і міжнародними правовими зобов’язаннями держави.

Гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами у сфері прав людини, зокрема в частині забезпечення гендерної рівності, потребує комплексного підходу, що охоплює конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, трудове, сімейне, медичне, інформаційне та навіть екологічне право. Це зумовлено тим, що гендерна рівність є міжгалузевою цінністю, яка має відображатися в усіх сферах суспільного буття, а не бути винятково предметом спеціалізованих нормативних актів.

2.3. Практика ЄСПЛ з питань забезпечення гендерної рівності: огляд основних рішень

Побудова сучасної демократичної держави в Україні неможлива без інтеграції цінностей гендерної рівності в усі сфери суспільного життя. Гендерні трансформації становлять органічну складову загального курсу демократичних реформ, адже саме рівність прав і можливостей жінок і чоловіків є одним із ключових індикаторів зрілості політичної системи та соціальної стабільності.

У процесі руху до європейських стандартів Україна має враховувати напрацювання зарубіжних країн, які вже сформували ефективні інституційні й нормативні моделі реалізації гендерної політики. Досвід держав із різними політико-правовими системами свідчить: успішне впровадження гендерної рівності сприяє не лише розширенню прав жінок, а й загальному прогресу суспільства, зокрема в економічному, політичному та культурному вимірах. Натомість ігнорування цього напряму створює ризики фрагментації соціального простору та зниження довіри до державних інституцій.

На сьогодні у більшості країн світу функціонують національні механізми забезпечення гендерної рівності, які, залежно від моделі, можуть включати як централізовані державні органи, так і децентралізовані інституції громадянського суспільства, що реалізують політику рівних прав у співпраці з урядом. Незважаючи на розбіжності в підходах, ключовим орієнтиром є всебічне врахування гендерної складової в усіх сферах публічної політики – від освіти й охорони здоров’я до зайнятості, місцевого самоврядування та безпеки.

Україна, ратифікувавши низку основоположних міжнародних документів у сфері прав людини, задекларувала реалізацію гендерної рівності як один із національних пріоритетів політичного розвитку. Особливої актуальності ця тема набуває в контексті поєднання професійного та сімейного життя, подолання гендерних стереотипів у трудовій сфері, підтримки участі жінок у прийнятті рішень.

У сучасних умовах саме інтеграція гендерного підходу в економічну, гуманітарну й соціальну політику формує основу для стійкого розвитку держави. Це не лише питання рівності як цінності, але й інструмент зміцнення соціального капіталу, демократії та економічної ефективності.

Європейська інтеграція України супроводжується необхідністю гармонізації не лише законодавчих актів, а й правозастосовної практики, яка має відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини. Особливе місце в цьому процесі посідає впровадження стандартів прецедентного права, зокрема, рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), які визнаються обов'язковими для виконання Україною в межах її міжнародних зобов'язань [91, с. 28–31].

Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) та протоколів до неї поклала на Україну юридичний обов'язок забезпечувати кожній особі, що перебуває під її юрисдикцією, реалізацію прав і свобод, закріплених у Конвенції, без дискримінації [131]. Особливо важливим є ст. 14 Конвенції – заборона дискримінації, що інтерпретується ЄСПЛ у світлі широкого спектра справ, зокрема, щодо гендерної нерівності.

Судова гілка влади в демократичній державі не лише виконує функцію арбітра у спорах, а й виступає механізмом захисту прав людини, який забезпечує практичну реалізацію задекларованих конституційних і міжнародних стандартів. У справедливому судовому розгляді, особливо у випадках, пов'язаних із порушенням гендерних прав, саме суд стає єдиною ефективною інституцією правового захисту. Практика ЄСПЛ свідчить, що найбільше справ про дискримінацію за статевою ознакою ініціюють саме жінки [96, с. 14–17]. Причини полягають у структурній відсутності належного державного реагування, що включає ігнорування насильства, відмову у забезпеченні соціального захисту або непропорційне застосування законів. Саме тому важливо, щоб національні суди використовували не лише прецеденти, ухвалені щодо України, а й загальноєвропейську практику ЄСПЛ, що демонструє стандарти недопущення дискримінації у ширшому контексті.

Інтеграція прецедентного підходу ЄСПЛ у національну юрисдикцію виконує кілька стратегічних функцій: по-перше, зближує українську систему правосуддя із європейськими моделями, по-друге, забезпечує більш ефективне відновлення прав жертв дискримінації, по-третє, формує передумови для зменшення кількості скарг до міжнародних інституцій, оскільки справедливість реалізується на національному рівні [86, с. 22–24]. Відтак, вивчення і впровадження практики ЄСПЛ є необхідною умовою поглиблення інституційної культури гендерної рівності в Україні, зокрема у діяльності судів, органів досудового розслідування, адвокатури та прокуратури.

Зобов'язання України щодо реалізації гендерної рівності мають чітке правове підґрунтя в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [214]. Розділ, присвячений питанням зайнятості, соціального діалогу та рівних можливостей, передбачає активізацію співпраці між Україною та ЄС у частині імплементації принципів гідної праці, запобігання дискримінації, а також забезпечення фактичної рівності між жінками і чоловіками у всіх сферах суспільного життя. Зокрема, сторони Угоди погодилися на необхідність забезпечення рівного доступу до економічної, освітньої та професійної діяльності, а також посилення участі жінок у процесах прийняття рішень на всіх рівнях. Таким чином, гендерна рівність розглядається не лише як цінність, а як інструмент соціального розвитку та стабільності, що має безпосередній вплив на зайнятість, ринок праці, соціальний захист і економічне зростання.

Для виконання взятих зобов'язань Україна повинна адаптувати своє законодавство до ключових актів вторинного права ЄС. У додатку до Угоди про асоціацію закріплено перелік директив, які формують основу європейської антидискримінаційної політики у сфері праці. Вони охоплюють такі аспекти:

– поступову реалізацію принципу рівності в системі соціального захисту [111; 112; 115];

– охорону праці вагітних жінок та матерів [116];

– врегулювання питань декретної та батьківської відпустки [117];

– недопущення дискримінації у сфері найму, самозайнятості, доступу до товарів і послуг [113];

– забезпечення рівного ставлення до чоловіків і жінок у професійній діяльності [114].

Впровадження зазначених директив є не лише формальним зобов'язанням, а й критерієм відповідності України правовому простору Європейського Союзу. У цьому контексті гендерна рівність трактується як індикатор якості демократичного врядування, що відображає рівень поваги до прав людини, соціального партнерства та інклюзивності державної політики.

Гармонізація українського законодавства з європейськими нормами потребує системної роботи: як щодо законотворчості, так і щодо правозастосовної практики. Особливої уваги вимагає імплементація принципів рівності в діюче трудове законодавство, адаптація судової практики до рішень ЄСПЛ та відповідних директив, а також посилення інституційної спроможності органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав і можливостей.

Варто зазначити, що перелік директив Європейського Союзу, передбачених Угодою про асоціацію [214], має узагальнений і рамковий характер, що потребує конкретизації при їх застосуванні в українській правовій системі. Враховуючи відмінності між правовими системами, імплементація норм права ЄС в Україні здійснюється переважно шляхом тлумачення через прецедентну практику Європейського суду з прав людини, яка вже стала важливою складовою механізму реалізації гендерної рівності [96, с. 14–17].

Україна є стороною низки міжнародних документів, які закріплюють обов'язки держави у сфері забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок. До таких документів належать, зокрема:

– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) [131],

– Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [130],

– Європейська соціальна хартія [118],

– а також інші договори, які формують систему міжнародно-правового забезпечення реалізації гендерної рівності.

З огляду на зазначене, особливої ваги набуває аналіз рішень ЄСПЛ, у яких відображено стандарти недискримінаційного підходу в контексті гендерної проблематики. Для систематичного вивчення цієї практики доцільно здійснити типологізацію справ, розглянутих Судом, за змістовно-правовим критерієм. Зокрема, можна виділити такі групи рішень:

1. Трудові спори, пов’язані з дискримінаційними умовами праці або відмовою у працевлаштуванні за статевою ознакою.
2. Сексуальні домагання, що становлять форму гендерно обумовленого насильства та приниження гідності.
3. Справи у сфері сімейного права, включаючи питання опіки, батьківських прав, розподілу обов’язків між подружжям.
4. Соціальне й пенсійне забезпечення, де гендерна дискримінація проявляється в нерівному доступі до пільг або виплат.
5. Адміністративні спори, пов’язані з доступом до державних послуг або функціонуванням державної служби.
6. Порушення стандартів медичної допомоги, зокрема в контексті репродуктивних прав жінок.
7. Домашнє та гендерно обумовлене насильство, що розглядається як порушення позитивного обов’язку держави забезпечити захист життя, гідності й фізичної недоторканності.

Такий поділ дозволяє здійснити більш цілісний аналіз ролі ЄСПЛ у формуванні європейського підходу до забезпечення реалізації гендерної рівності, а також виявити слабкі місця українського правозастосування, які вимагають законодавчих або інституційних змін.

Важливою складовою механізму реалізації гендерної рівності в європейському правовому просторі є прецедентна юрисдикція Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), зокрема його підхід до тлумачення статті 14

Конвенції у зв’язку з іншими правами. Одним із перших рішень, яке заклало основу сучасного розуміння дискримінації за ознакою статі у сфері імміграційної політики, стало рішення у справі «Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom» (1985) [203].

У цій справі Суд розглядав питання правомірності різного підходу до надання дозволів на возз’єднання сім’ї для чоловіків і жінок залежно від громадянства та походження подружжя. Законодавчі норми, що діяли у Сполученому Королівстві, створювали асиметрію у правах подружжя на підставі статі, надаючи перевагу чоловікам-громадянам у питаннях запрошення іноземної дружини, порівняно з аналогічними правами жінок щодо своїх чоловіків. Суд визнав, що хоча мета національного уряду захист внутрішнього ринку праці в умовах економічної нестабільності є легітимною, сама по собі не може виправдати дискримінаційного підходу, якщо не надано «дуже вагомих причин» [203]. ЄСПЛ наголосив, що сприяння рівності статей є засадничою метою Ради Європи, і будь-яке відхилення від принципу рівності потребує ретельно аргументованого обґрунтування.

У підсумку Суд дійшов висновку, що у цій справі мала місце необґрунтована дискримінація на основі статі, і визнав порушення ст. 14 Конвенції, заборона дискримінації, у поєднанні зі ст. 8, право на повагу до приватного і сімейного життя, а також відсутність ефективного засобу юридичного захисту, що становило порушення ст. 13. Це рішення стало юридичним прецедентом, який надалі активно використовувався у схожих справах і суттєво вплинув на формування стандартів гендерної рівності у сфері імміграційної та сімейної політики як на національному, так і міжнародному рівнях.

Важливим орієнтиром для розуміння взаємозв’язку між гендерною рівністю та правом на повагу до сімейного життя стала справа «Wagner and J. M. W. L. v. Luxembourg» (2007) [96, с. 14–17]. Вона стосувалася відмови держави визнати правовий статус повного усиновлення, здійсненого в іншій країні, у цьому випадку в Перу, одинокою жінкою, яка не перебувала у шлюбі. Європейський

суд з прав людини розглянув цю ситуацію крізь призму ст. 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя) [131], зазначивши, що втручання держави у формалізоване сімейне життя, що виникло на підставі рішення іноземного суду, є втручанням у це право. Особливої ваги набув той факт, що до цього в Люксембурзі існувала послідовна практика визнання аналогічних рішень, навіть без додаткових судових процедур. Заявниця, ґрунтуючись на наявному адміністративному прецеденті, мала законне очікування, що її ситуація буде розглянута за аналогією. Суд констатував, що відмова у визнанні рішення іноземного суду була непропорційною, оскільки законодавча колізія, яка стосувалася заборони повного усиновлення одинокими жінками в Люксембурзі, не могла переважати принципи найкращих інтересів дитини та фактичного існування сімейних зв'язків.

Ця справа є знаковою, оскільки піднімає гендерно орієнтоване питання – право жінки, яка не перебуває у шлюбі, створювати повноцінну сім'ю через усиновлення, і те, як формальні правові бар'єри можуть перешкоджати реалізації цього права. ЄСПЛ фактично вказав, що держава не має ігнорувати соціальну реальність сімейного життя, навіть якщо воно не відповідає традиційним шлюбним моделям, зафіксованим у національному законодавстві.

Вирішення Судом цієї справи підкреслює важливість гендерно чутливого тлумачення права на сімейне життя, у якому одинокі жінки повинні мати рівні з чоловіками (та подружжями) можливості створювати сім'ю та реалізовувати своє батьківське право. Суд визнав порушення ст. 8 Конвенції, акцентуючи, що формальна правова позиція не повинна нівелювати фактичний зміст родинного зв'язку.

У сфері сімейного права практика Європейського суду з прав людини послідовно формує підхід, що визнає право особи на особисту ідентичність, автономію та гендерну рівність як складові права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ). Особливу увагу Суд приділяє питанням, пов'язаним із використанням прізвища після вступу до шлюбу, правом на дівоче прізвище та сімейною ідентифікацією в контексті усиновлення або виховання

дитини. Так, у справі Burghartz v. Switzerland (1994) [189] Суд розглядав ситуацію, коли чоловік не міг додати до свого прізвища прізвище дружини, тоді як жінці така можливість була доступна. Це було визнано порушенням ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції, оскільки право на формування особистої ідентичності в контексті сімейного життя має бути гендерно нейтральним. У справі Unal Tekeli v. Turkey (2004) [196] заявниця оскаржувала норму, яка зобов'язувала жінок після одруження брати прізвище чоловіка, навіть якщо вони бажали зберегти своє дівоче прізвище. ЄСПЛ підкреслив, що така норма закріплює традиційне патріархальне уявлення про роль жінки, і не відповідає демократичним уявленням про рівність. Суд визнав, що така законодавча вимога порушує права жінки і не є необхідною у демократичному суспільстві. Ще одним важливим прецедентом є справа Gozum v. Turkey (2015) [192], яка стосувалася права одинокої прийомної матері бути офіційно визнаною як законний батьківський представник у документах дитини. Відмова держави вказати її ім'я в офіційних документах дитини призвела до юридичної невизначеності та знецінення сімейного зв'язку, що, за висновком ЄСПЛ, є порушенням статті 8 Конвенції.

Ці рішення свідчать про те, що Суд послідовно захищає право жінки на збереження своєї ідентичності у шлюбі, а також визнає, що традиційні норми, які зумовлюють підпорядкування жінки чоловіку в питаннях сімейної ідентифікації, мають дискримінаційний характер. Таким чином, сімейне право через призму рішень ЄСПЛ дедалі більше інтегрує гендерно чутливий підхід, спрямований на усунення структурної нерівності між чоловіками і жінками.

У справі Andrle v. The Czech Republic (2011) [188] Європейський суд з прав людини розглянув питання законності гендерно-диференційованого пенсійного віку, коли заявник-чоловік скаржився на нерівне ставлення у порівнянні з жінками, які виховують дітей. Чеське законодавство передбачало зменшення пенсійного віку для жінок, які народили та виховали дітей, але не встановлювало аналогічної пільги для чоловіків у подібній ситуації. Суд визнав, що така норма справді містить різне ставлення на підставі статі, однак вказав, що не кожна

різниця становить дискримінацію у розумінні ст. 14 Конвенції. У даному випадку йшлося про форму позитивної дискримінації, яка була спрямована на компенсацію історично зумовленої нерівності, пов’язаної з подвійним навантаженням жінок у радянський період, коли вони одночасно працювали повний робочий день і несли основний тягар догляду за дітьми.

Суд зазначив, що національні органи влади мають широкий простір розсуду в соціальній сфері, зокрема у визначенні моменту, коли заходи компенсаційного характеру для жінок перестають бути обґрунтованими. З огляду на поступову реформу пенсійної системи у Чехії (яка вже передбачала скасування низки пільг для жінок), ЄСПЛ дійшов висновку, що такий диференційований підхід поки що не є явно необґрунтованим або непропорційним.

Цей кейс є показовим для розуміння меж дозволеної позитивної дискримінації: Суд підтвердив, що тимчасові привілеї, спрямовані на виправлення системної гендерної нерівності, не суперечать Конвенції за умови, що вони:

– переслідують легітимну мету;
– є пропорційними;
– не зберігаються довше, ніж цього вимагає ситуація.

Справа Andrle дає можливість глибше осмислити проблему гендерної справедливості в пенсійній політиці, де рівне ставлення іноді потребує нерівних заходів, аби компенсувати реальні, історично зумовлені форми дискримінації щодо жінок.

Справа Emel Boyraz v. Turkey (2014) [190] стала знаковою в контексті визначення меж між правом держави на кадрову політику і правом особи на захист від дискримінації за ознакою статі. Заявниця, яка тривалий час обіймала посаду офіцера служби безпеки в державній компанії, була звільнена виключно через те, що не відповідала критерію «бути чоловіком» та не проходила військову службу, що було прямо пов’язано з її статтю. Уряд намагався обґрунтувати правомірність таких вимог посиланням на виняткові умови публічної служби, підкреслюючи, що публічна служба не охоплюється сферою

гарантій Конвенції. Проте ЄСПЛ, виходячи з власної доктрини, підтвердив, що навіть якщо право на державну службу як таке не захищається Конвенцією, різниця у ставленні на підставі статі підпадає під дію ст. 14, якщо вона стосується права, яке входить до сфери дії іншого захищеного положення у цьому випадку ст. 8.

Суд визнав, що ідентичність особи, її гендерна приналежність, самоповага та професійна реалізація – це частина приватного життя, яке захищене ст. 8 Конвенції. Відтак, звільнення з роботи, пов’язане винятково зі статевою належністю, є втручанням у це право, що не було обґрунтоване жодною реальною потребою.

Важливим є те, що ЄСПЛ відкинув підхід, за яким "традиційна" роль чоловіків у сфері безпеки може слугувати легітимною підставою для обмеження доступу жінок до таких посад. Суд підкреслив, що будь-яке розрізнення за ознакою статі повинно ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, а не на стереотипах про гендерні ролі.

Крім того, ЄСПЛ також встановив порушення ст. 6 §1 через:

– надмірну тривалість судового провадження;

– непослідовність рішень національних судів;

– відсутність достатнього мотивування рішень Вищого адміністративного суду.

Це рішення демонструє, що державна служба не є "простором, вільним від Конвенції" [96, с.14–17] навпаки, дискримінація у цій сфері є надзвичайно чутливою і потребує посиленого контролю. Boyraz стало прецедентом для судів інших країн, зокрема в контексті перегляду практики, що обмежує участь жінок у «традиційно чоловічих» професіях без об'єктивних підстав.

У справі Schuler-Zgraggen v. Switzerland (1993) [194] Європейський суд з прав людини мав визначити, чи було припинення виплат по інвалідності жінці, яка стала матір’ю, з урахуванням гендерного припущення про її "традиційну роль", порушенням Конвенції. Швейцарські органи соціального страхування припинили виплати заявниці після народження дитини, мотивуючи це тим, що

вона нібито була здатна доглядати за домом і дитиною, хоча повністю не повернулась до трудової діяльності. Національний суд, посилаючись на "життєвий досвід", припустив, що жінки зазвичай залишають роботу після народження дитини, тому заявниця, навіть без порушень здоров'я, все одно не працювала б [194]. ЄСПЛ категорично не погодився з таким підходом, підкресливши, що рішення національного суду базувалося виключно на загальному стереотипі, без урахування конкретних обставин справи чи бажання самої заявниці продовжити трудову діяльність. Це створює відмінність у ставленні за ознакою статі, яка є несумісною з принципами рівності, закріпленими в Конвенції.

Суд наголосив, що будь-яке відхилення у ставленні до особи на основі статі вимагає дуже вагомих підстав, особливо у сфері, де на карту поставлено економічну безпеку та соціальний статус жінки. У даному випадку жодних об'єктивних чи переконливих підстав для такого розрізнення не було надано. Крім того, Суд підкреслив, що презумпція поведінки жінки як домогосподарки і матері не може автоматично обмежувати її соціальні або професійні права. Такий підхід відтворює та легітимізує гендерні упередження, що суперечить духу і букві Конвенції. У підсумку ЄСПЛ встановив, що відбулося порушення ст. 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі ст. 6 §1 (право на справедливий судовий розгляд), оскільки судове рішення ґрунтувалося на дискримінаційному припущенні, а не на фактах конкретної справи.

У справі Petrovic v. Austria ЄСПЛ (1998) [193] розглядав скаргу чоловіка, якому було відмовлено у виплаті допомоги по догляду за дитиною, оскільки австрійське законодавство передбачало таку виплату лише для матерів. Заявник стверджував, що така правова конструкція є дискримінаційною, оскільки порушує його право на рівне ставлення, незалежно від статі, при реалізації соціального забезпечення. Австрійська влада аргументувала це тим, що закон від 1977 року був спрямований на захист материнства, а не на загальну підтримку догляду за дітьми. Конвенційні суди Австрії не вбачали в цьому порушення прав заявника. Проте ЄСПЛ погодився розглянути справу в контексті ст. 14 Конвенції

у поєднанні з ст. 8, наголосивши, що ґендерна рівність є одним із провідних принципів Ради Європи. Попри це, Суд визнав, що дискримінація за ознакою статі у сфері соціальних виплат може бути допустимою, якщо вона ґрунтується на об'єктивних і вагомих підставах. Суд взяв до уваги, що на момент ухвалення оскаржуваного рішення в Австрії такі виплати були інструментом соціального захисту матерів, а інституційна участь батьків у догляді за дитиною ще не була широко поширеною або юридично врегульованою в більшості європейських країн.

Отже, Суд дійшов висновку, що держава мала право на розсуд щодо етапності реформування соціального законодавства, і що обмеження у доступі до допомоги по догляду за дитиною не становило порушення ст. 14 Конвенції, хоча відзначив, що така практика не відповідає тренду еволюції правових стандартів щодо ґендерної рівності. Суд також підкреслив, що відмова не була спрямована на приниження чи умисну дискримінацію чоловіків, а відображала стан соціально-правового регулювання на відповідному етапі. Це рішення позначає межу між дискримінацією та допустимою різницею у ставленні, яка базується на історичних і соціальних реаліях. Воно не підтримало претензії заявника, але вказало, що напрям змін у правових системах має рухатись до зрівняння прав батьків незалежно від статі. Суд фактично заохочує держави до перегляду своєї політики в бік більшої ґендерної нейтральності у соціальному забезпеченні.

У справі Stec and Others v. UK (2006) [195] заявниці оскаржили нову державну схему соціальної допомоги у зв'язку з професійними захворюваннями, яка базувалась на встановленому пенсійному віці. При цьому пенсійний вік для чоловіків і жінок у Великій Британії на той час суттєво відрізнявся, що позбавляло частину осіб (зокрема чоловіків) доступу до відповідних виплат. Європейський суд з прав людини визнав, що відмінність у визначенні віку пенсійного забезпечення за ознакою статі є формальною нерівністю, однак вона мала історичне, соціально обґрунтоване підґрунтя. Зокрема, встановлення нижчого пенсійного віку для жінок мало за мету компенсувати структурну

нерівність, що виникла через традиційну роль жінок у суспільстві як основних осіб, які доглядають за родиною. Суд наголосив, що хоча принцип гендерної рівності вимагає особливо суворих виправдань для різниці у ставленні, держава має широку свободу розсуду у соціальній сфері, особливо коли йдеться про поступову реалізацію соціальних реформ. ЄСПЛ визнав, що відсутність миттєвої уніфікації пенсійного віку не є порушенням Конвенції, з огляду на соціальну та економічну складність процесу, а також відсутність єдиного підходу в державах-членах Ради Європи.

Таким чином, різне трактування віку виходу на пенсію в соціальних схемах держави було розцінене не як дискримінація, а як допустимий спеціальний захід, спрямований на забезпечення фактичної, а не лише формальної рівності. Отже, юридичне та доктринальне значення справи полягає у тому, що ЄСПЛ визнав, що гендерно диференційовані соціальні гарантії можуть бути допустимими, якщо мають компенсаторний або захисний характер. Це рішення фактично підтримало етапність вирівнювання прав, визнавши, що гендерне "привілейоване" положення жінок може бути виправданим історичними обставинами, навіть якщо воно на певному етапі створює формальну нерівність для чоловіків. Стаття 14 Конвенції була витлумачена у світлі реального контексту соціального захисту, що дозволило суду не зосереджуватись виключно на абстрактному принципі рівності.

У справі «Вілліс проти Сполученого Королівства» (2002) [187] ЄСПЛ вперше прямо визнав порушення ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу в контексті соціального забезпечення за ознакою статі. Предметом розгляду стала відмова в наданні соціальної допомоги вдівцеві, яка передбачалась лише для жінок у подібних обставинах. У своїй скарзі заявник вказував, що після смерті дружини, основної годувальниці родини, він був змушений повністю зосередитись на догляді за дітьми. Проте, незважаючи на внески його дружини до системи національного страхування, держава відмовила йому у наданні соціальних виплат, передбачених законодавством для овдовілих матерів, посилаючись

виключно на його стать. Судом було встановлено, що диференційований підхід до чоловіків і жінок у законодавстві не переслідував жодної законної мети, а також не ґрунтувався на об'єктивно виправданих критеріях. Внаслідок цього ЄСПЛ констатував порушення принципу рівного ставлення, що гарантується ст. 14 Конвенції у зв'язку з правом власності на соціальні виплати, передбаченим ст. 1 Першого протоколу. Щодо іншого аспекту справи – права на пенсію вдівця, ЄСПЛ не встановив порушення, оскільки заявник не зазнав поводження, яке б відрізнялося від ситуації жінки в аналогічному становищі. Значення цієї справи для національного права України, може полягати у тому, зокрема, що справа Willis v. UK є ілюстрацією того, як формальна нерівність у законодавстві може призводити до фактичної дискримінації, навіть у випадках, коли вона виглядає як залишок традиційних уявлень. Вона підтверджує, що гендерна рівність означає рівний доступ до соціальних прав для обох статей, і держава має зобов'язання враховувати реальні обставини життя, а не лише формальні конструкції закону. Ми дослідили цю справу у нашій роботі з підсилення аргументації необхідності вдосконалення національного законодавства України, зокрема у сфері соціального забезпечення та недискримінації за ознакою статі.

Також у контексті вирішення трудових спорів доцільно проаналізувати практику Європейського суду з прав людини, що висвітлює гендерні аспекти дискримінації. Так, у справі Zarb Adami v. Malta (20 червня 2006 р.) Суд підкреслив недопустимість обмеження громадських обов'язків лише чоловіками, визнаючи це формою дискримінації за ознакою статі [197]. Інше показове рішення – Garcia Mateos v. Spain (19 лютого 2013 р.), де ЄСПЛ констатував, що роботодавець порушив права жінки, яка поєднувала професійні обов'язки з доглядом за малолітньою дитиною, відмовившись змінити робочий графік [191].

Окремо варто зупинитися на справі Price v. the United Kingdom (2001) [198], яка порушує не лише гендерний, але й інвалідніcний аспект дискримінації. Аделія Прайс, громадянка Сполученого Королівства з комплексними фізичними обмеженнями (втрата чотирьох кінцівок і хронічне захворювання нирок), була

затримана за неповагу до суду в межах цивільного провадження. Вона провела ніч у поліцейській камері, яка не була адаптована до її потреб. Зокрема, камера мала звичайне дерев'яне ліжко й недосяжний туалет, а пані Прайс була змушена ночувати у візку, не маючи змоги зігрітись. Регулярні скарги на холод (задокументовані кожні пів години) і фізичний дискомфорт, викликаний відсутністю доступного ліжка та санітарних умов, стали серйозним ускладненням з огляду на її хворобу. Незважаючи на виявлені медиком порушення умов тримання (в тому числі – непридатність ліжка та камери в цілому), відповідальні особи не вжили заходів для її переведення. Лише наступного дня пані Прайс доставили до жіночої виправної установи у місті Вейкфілд, де її розмістили в медичному блоці з мінімальним рівнем адаптації, зокрема, гідравлічним ліжком, ручками на унітазі тощо. Втім, проблеми залишалися: занадто високе ліжко, труднощі з гігієною, а також необхідність сторонньої допомоги. Саме допомога з боку офіцерів-чоловіків, які разом із медперсоналом допомагали пані Прайс, викликала у неї почуття приниження. Уряд частково визнав ці факти. До моменту звільнення її стан погіршився настільки, що виникла потреба у катетеризації внаслідок затримки сечі, зумовленої неможливістю користуватися туалетом.

ЄСПЛ у цьому випадку дійшов висновку, що умови утримання пані Прайс суперечили положенням ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, яка забороняє нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження [131]. Зокрема, було встановлено, що її ізоляція в непридатному приміщенні, в умовах холоду, фізичного болю та приниження людської гідності, становила грубе порушення прав людини.

Справі Левчук проти України (Levchuk v. Ukraine) (2020) стала для України своєрідним проривом у забезпеченні гендерної рівності. Суть скарги: відмова в задоволенні позову заявниці про виселення колишнього чоловіка на підставі того, що він піддавав її психологічному та фізичному насильству в присутності неповнолітніх дітей. Заявниця, особа з інвалідністю ІІІ групи, народилася 1982 року та проживала в Рівному. У 2002 році в неї народився син, 2006 року вона

вийшла заміж. Через рік у подружжя народилася трійня, що стало підставою для надання місцевою владою для них квартири. Однак стосунки в сім'ї почали поступово погіршуватися через зловживання алкоголем з боку чоловіка, який у стані сп'яніння погрожував жінці та дітям, а також вдавався до фізичного насильства щодо неї. У 2009 році було задокументовано один із таких випадків, однак подальші дії державними органами не були вжиті. У 2011 році знайомий заявниці подав заяву до правоохоронних органів, повідомивши про факт фізичного насильства щодо жінки, однак у відкритті кримінального провадження було відмовлено. 2015 року заявниця звернулася з цивільним позовом до суду, вказуючи, що чоловік не бере участі у фінансовому забезпеченні дітей. За результатами розгляду було ухвалено рішення про обов'язок чоловіка сплачувати аліменти заявниці на утримання дітей. Того ж року жінка подала заяву про заподіяння їй тілесних ушкоджень чоловіком. Однак через кілька місяців кримінальне провадження було закрите на підставі того, що заявниця відкликала свою заяву. У вересні 2015 року шлюб було розірвано, усі діти залишилися із заявницею. Однак усі надалі залишилися проживати разом в одній квартирі. Згодом жінка подала заяву до правоохоронних органів про несплату аліментів чоловіком, було відкрито кримінальне провадження, проте через деякий час його було закрито. 2016 року жінка звернулася до служби у справах сім'ї з проханням допомоги в ситуації з колишнім чоловіком. Працівники, відвідавши квартиру та провівши бесіди з дітьми, доручили справу під контроль правоохоронним органам. Того ж року заявниця звернулася із заявою до поліції про вчинення щодо неї повторних актів насильства. За результатами здійснення кримінального провадження чоловіка було визнано винним у вчиненні домашнього насильства, однак суд ухвалив рішення звільнити його від адміністративної відповідальності та обмежитись усним зауваженням Протягом часу здійснення кримінального провадження заявниця також подала цивільний позов, вимагаючи виселення колишнього чоловіка з їхньої квартири. Суд першої інстанції задовольнив позов, однак унаслідок апеляційного оскарження колишнім чоловіком такого рішення воно було скасоване. Тому заявниця подала

касаційну скаргу на рішення апеляційного суду, яка була відхилена. Таким чином було підтримано висновок про скасування рішення суду першої інстанції, що означало відмову в її вимозі про виселення колишнього чоловіка. У 2019 році насильство щодо заявниці продовжувалося, про що вона заявляла правоохоронним органам. Також вона ініціювала провадження щодо позбавлення колишнього чоловіка батьківських прав. На момент розгляду справи у ЄСПЛ ці провадження ще тривали.

Правова позиція ЄСПЛ: оцінка ситуації домашнього насильства в повному обсязі повинна належним чином враховувати особливу вразливість постраждалих, які часто залежать від своїх кривдників емоційно, економічно або іншим чином, а також психологічний вплив, який ризик повторних переслідувань, залякувань і насильства може мати на їхнє повсякденне життя. Якщо встановлено, що конкретна особа систематично піддавалася жорстокому поводженню й існує ймовірність подальших зловживань, окрім реагування на конкретні інциденти, органи влади зобов'язані вжити відповідних заходів загального характеру для боротьби з основною проблемою і запобігання жорстокому поводженню в майбутньому. Через специфіку домашнього насильства відкликання заяв постраждалими є повторюваним явищем. Однак таке відкликання не повинно звільняти національні органи влади від обов'язку оцінити серйозність ситуації з метою пошуку відповідного рішення. Щобільше, автоматичне посилання на той факт, що постраждалі відкликали свою скаргу, без всебічного аналізу ризиків, з якими вони продовжують жити, несумісне з обов'язком держав брати до уваги вразливість постраждалих від домашнього насильства при виконанні своїх позитивних зобов'язань у цій сфері відповідно до ст. ст. 3 і 8 Конвенції

У межах проведеного аналізу було розглянуто судову практику Європейського суду з прав людини у справах, що стосуються гендерної дискримінації. Зазначені рішення демонструють, яким чином суд оцінює наявність дискримінаційних дій, які критерії застосовуються при встановленні порушень, а також які обставини визнаються юридично значущими. Практика

ЄСПЛ у цьому контексті є цінним джерелом для осмислення підходів до забезпечення гендерної рівності в системі правового захисту.

Пропонується умовна класифікація справ, що розглядаються Європейським судом з прав людини за ознакою предмета спору, пов'язаного з гендерною дискримінацією. Зокрема, доцільно виокремити такі категорії рішень:

– спори у сфері праці;

– справи, пов'язані із сексуальними домаганнями;

– питання сімейного права;

– спори щодо соціального та пенсійного забезпечення;

– адміністративно-правові спори;

– спори, що стосуються доступу до медичної допомоги;

– випадки домашнього насильства та гендерно зумовленого насильства.

Особливу актуальність для України має вивчення зазначеної судової практики у світлі євроінтеграційного курсу держави. Адже саме в рамках діяльності ЄСПЛ було закладено підвалини для визнання рівного ставлення до осіб незалежно від статі як одного з ключових прав, що належать людині за природою. Такий підхід підтверджує, що питання гендерної рівності є не лише предметом національного регулювання, а й частиною загальноєвропейських стандартів прав людини.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного дослідження здійснено комплексний аналіз міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення гендерної рівності, а також вивчено особливості їх імплементації у національне законодавство України та держав-членів Європейського Союзу. На основі цього сформульовано такі основні висновки:

1. Міжнародно-правові стандарти гендерної рівності сформовані на основі універсальних актів (Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – CEDAW, Пекінська платформа дій, Резолюції РБ ООН 1325 та наступні) та регіональних документів (зокрема Європейської соціальної хартії, Стратегії гендерної рівності Ради Європи, актів права ЄС). Вони визначають гендерну рівність як один із фундаментальних принципів демократичного суспільства та верховенства права.

2. Імплементація міжнародно-правових стандартів у законодавство України відбувається поступово, однак із затримками, фрагментарністю та недостатньою правовою визначеністю. Значна частина норм має декларативний характер, а механізми їх реалізації не забезпечують повного виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами.

3. Проведене порівняльне дослідження практики держав-членів Європейського Союзу засвідчило, що ефективна імплементація міжнародних стандартів у цій сфері забезпечується через створення спеціалізованих інституцій, національних стратегій та правозастосовчих механізмів, які супроводжуються належним фінансуванням, моніторингом і публічною звітністю. Водночас значення має інституціоналізована система гендерного мейнстримінгу у всіх сферах публічної політики.

4. Імплементаційний процес в Україні характеризується низьким рівнем інституційної узгодженості: відсутність постійного механізму координації між законодавчими, виконавчими та правозастосовними органами знижує ефективність реалізації міжнародних стандартів.

5. Україна має значний потенціал для впровадження міжнародно-правових норм шляхом:

— адаптації європейських директив, зокрема Директиви 2006/54/ЄС про рівне ставлення до чоловіків і жінок у сфері працевлаштування;

— виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС;

— активної участі у програмах Ради Європи, таких як «Гендерна рівність у дії»;

— впровадження обов’язкових гендерно-правових експертиз проектів законів та політик.

6. Серед актуальних проблем у національному контексті залишається невизначеність понятійного апарату, відсутність системної гендерної освіти для державних службовців, низька обізнаність щодо міжнародних стандартів, а також слабка участь громадянського суспільства в імплементаційних процесах.

7. На основі проведеного аналізу обґрунтовано необхідність розроблення Національної дорожньої карти імплементації міжнародно-правових стандартів гендерної рівності, яка б передбачала:

— систематизацію міжнародних зобов’язань України;

— моніторинг стану їх виконання;

— нормативне уточнення положень міжнародних актів на рівні підзаконних нормативно-правових актів;

— обов’язкову участь експертного середовища та правозахисних організацій у правотворчих процесах.

8. У дослідженні встановлено, що Конституція України гарантує рівність прав і свобод жінок і чоловіків (ст. 24), проте відповідне положення має загальний, рамковий характер і не відображає сучасних концептів міжнародного права, зокрема принципу субстантивної (фактичної) рівності.

9. Проаналізовано, що у чинній Конституції України відсутні прямі норми, які б імплементували визначальні положення міжнародних актів, таких як Конвенція CEDAW, Пекінська платформа дій чи Директиви ЄС щодо рівного ставлення. Це створює прогалини у правовій системі, зокрема у сфері правозастосування, де міжнародні норми не завжди трактуються як самовиконувані.

10. Дослідження показало, що на практиці існує розрив між конституційними принципами рівності та реальними механізмами їх реалізації, особливо в контексті гендерно чутливої публічної політики. Зокрема, брак у Конституції процедурних гарантій (наприклад, обов’язку держави вживати

позитивних дій) ускладнює втілення міжнародного стандарту equality in outcome (рівність результатів).

11. Обґрунтовано, що Конституція України має бути уточнена або доповнена шляхом внесення окремих положень щодо зобов'язань держави у сфері забезпечення гендерної рівності, з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань України та практики конституцій ЄС. Зокрема: визнання принципу недискримінації за ознакою статі, гендеру, статевої ідентичності; визначення обов'язку держави забезпечувати рівні умови участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, соціальному житті; впровадження принципу гендерного мейнстримінгу як засадничого в політиці держави.

12. Висновки підтверджують доцільність ініціювання конституційно-правової реформи у частині розділу ІІ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», що дозволить: адаптувати текст Конституції до стандартів Ради Європи, ЄС та ООН; забезпечити правову визначеність і узгодженість національного і міжнародного рівня; підвищити ефективність застосування рішень міжнародних органів (наприклад, Комітету CEDAW або ЄСПЛ) у національній правозастосовній практиці.

13. Також наголошено на необхідності тлумачення конституційних положень у світлі міжнародного права прав людини, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України та рекомендацій Венеційської комісії, що може стати альтернативою поки що неможливим конституційним змінам.

14. У результаті проведеного дослідження встановлено, що саме на основі судової практики Європейського суду з прав людини вперше було закріплено положення про право на рівне ставлення незалежно від статі як одну з ключових гарантій прав людини. Аналіз прецедентів, у яких йдеться про прояви гендерної дискримінації, дозволяє запропонувати умовну класифікацію таких рішень. Зокрема, доцільно виділити такі категорії:

– справи, пов'язані з порушеннями у сфері праці;

– випадки сексуальних домагань;

– спори у галузі сімейного права;

– питання соціального та пенсійного забезпечення;

– адміністративні провадження;

– забезпечення доступу до належної медичної допомоги;

– справи про домашнє насильство та гендерно зумовлене насильство.

15. Вивчення рішень ЄСПЛ є надзвичайно актуальним для України, з огляду на її інтеграційний курс у напрямку європейського правового простору.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

3.1. Організаційно-правовий механізм реалізації гендерної рівності в Україні: шляхи усунення прогалин

Повноцінна реалізація прав людини набуває реального змісту лише за умови наявності ефективного та функціонального механізму забезпечення гендерної рівності. В українській правовій системі вже сформовано нормативно-правову базу, що охоплює різноманітні аспекти гендерної політики — від фундаментальних конституційних положень до спеціальних законів і підзаконних актів. Незважаючи на відмінності у предметі правового регулювання, усі ці акти спрямовані на утвердження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Водночас законодавством визначено повноваження та відповідальність державних органів у цій сфері, що доповнюється активною участю інститутів громадянського суспільства, які на добровільних засадах виконують низку соціально значущих функцій у сфері просування гендерної рівності.

Попри здійснення окремих ініціатив, в Україні досі не сформовано ефективного, комплексного та структурно завершеного механізму реалізації гендерної рівності. Для впровадження такого механізму в практичну площину першочерговим є визначення його понятійної основи, аналіз ключових елементів та окреслення чинників, що забезпечують його результативність і стійкість у правовій системі.

Окремі аспекти формування й функціонування механізму забезпечення реалізації гендерної рівності вже стали предметом наукового інтересу в рамках різних галузей юридичної науки. Серед дослідників, що робили свій внесок у розробку цієї тематики, варто відзначити Н. Бондаренко, Т. Ганзицьку, І. Грицай, О. Дашковську, М. Крочук, К. Левченко, Л. Леонтьєву, Т. Марценюк,

О. Мельник, О. Пищуліну, І. Похловську, С. Рябошапку, О. Суслову, А. Слатвицьку та інших науковців.

Попри наявність розвиненої нормативної бази, юридична наука й досі не виробила єдиної концептуальної моделі механізму забезпечення гендерної рівності. Відсутність узгоджених підходів до визначення його змісту, характерних ознак та структурних елементів створює методологічні труднощі як для правозастосування, так і для подальшого нормативного удосконалення. У цьому контексті особливої актуальності набуває потреба у глибокому теоретико-правовому осмисленні даного механізму, зокрема через його дефініцію, ідентифікацію ключових складників і адаптацію до вимог міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Сучасна правова держава не може вважатися такою, що функціонує на засадах справедливості та поваги до гідності кожної особи, якщо її правове поле не забезпечує ефективної реалізації принципу гендерної рівності. При цьому критично важливим є не лише формальне відображення цього принципу в законодавстві, а й наявність реальних правових інструментів його практичного втілення. Урахування міжнародно-правових зобов’язань – зокрема положень Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Стамбульської конвенції та документів Європейського Союзу — має стати не рекомендаційною, а обов’язковою передумовою правотворчого процесу в Україні [130; 11; 108, с.284–289].

У разі відсутності належного механізму імплементації, навіть формально бездоганне законодавство ризикує залишитися декларативним і не впливати на реальні соціальні процеси. Коли правові норми, що проголошують рівність, не реалізуються в повсякденному житті громадян, вони втрачають свою нормативну силу, перетворюючись на так зване «мертве право» — право, що не виконує ані регулятивної, ані охоронної функції. Принцип гендерної рівності не може бути обмежений лише текстом закону: його життєздатність визначається тим, наскільки глибоко він укорінений у правосвідомості, моральних настановах та етичних практиках суспільства. Водночас повноцінна реалізація цього

принципу можлива лише за умови наявності ефективних державних гарантій, які передбачають не лише покладення відповідних обов’язків на органи публічної влади, а й створення інституційних передумов для постійного контролю, моніторингу та реагування на випадки дискримінації за ознакою статі.

Закріплений в нормативно-правових актах вимога забезпечення гендерної рівності не буде реальною без її систематичного впровадження в суспільне життя через діяльність державних та громадських організацій. І. Грицай зазначає, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства, а потрібні чіткі механізми їх втілення в життя [89, с. 13–17]. Міжнародна практика переконливо свідчить, що наявність ефективних механізмів забезпечення принципу гендерної рівності є індикатором спроможності держави формувати згуртоване, інклюзивне та соціально прогресивне суспільство. Рівень правового захисту жінок та забезпечення гендерного паритету виступає не лише показником ступеня демократичності політичного режиму, а й об'єктивною оцінкою зрілості всієї системи публічного управління. Відтак, ігнорування чи маргіналізація проблематики гендерної рівності у державній політиці ставить під сумнів реальну ефективність реалізації прав людини в цілому [144, с.27].

У сучасному правовому дискурсі механізм забезпечення гендерної рівності слід розглядати не як ізольовану юридичну конструкцію, а як невід’ємну складову єдиного правового механізму захисту прав і свобод людини. Його ефективне функціонування можливе лише за умов тісного взаємозв’язку з іншими нормативними, інституційними та процедурними елементами правозахисної системи, що відповідають міжнародно визнаним стандартам, зокрема тим, які сформульовані ООН, Радою Європи та Європейським Союзом.

У цьому зв’язку актуальним постає завдання не лише нормативного вдосконалення, а й ґрунтовного наукового осмислення механізму забезпечення гендерної рівності. Лише на підставі глибокого теоретичного аналізу, що враховує соціокультурні особливості, правову традицію та міжнародний досвід, можливо створити інструменти, здатні реально трансформувати законодавчі

положення у дієві механізми подолання гендерної нерівності, зокрема у таких критичних сферах, як політична участь, зайнятість, соціальний захист та безпека.

Однак на сучасному етапі розвитку юридичної науки спостерігається відсутність усталеного, загальновизнаного поняття механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Така концептуальна невизначеність, хоч і зумовлена об'єктивними труднощами міждисциплінарного узгодження, не сприяє уніфікації правозастосовної практики та гальмує ефективну імплементацію гендерно чутливих політик. Відтак формулювання чіткого дефініційного підходу до цього правового інструменту є необхідним етапом у процесі гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

У науковому дискурсі з гендерної проблематики нормативно-правова складова зазвичай ототожнюється з поняттям правового механізму. При цьому правовий механізм трактується як цілісна система юридичних засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин спрямовується у русло, що відповідає вимогам чинного законодавства [80, с. 114–120]. Інакше кажучи, йдеться про упорядкований на нормативному рівні, інституційно забезпечений і функціонально цілеспрямований комплекс правових інструментів, що є необхідними та достатніми для досягнення певної правової мети або комплексу цілей. Такий підхід дозволяє говорити про правовий механізм не лише як сукупність норм, а як динамічну модель дії права, що охоплює і нормотворчу, і правозастосовну, і контрольну функції.

У контексті забезпечення гендерної рівності це поняття набуває особливої ваги, оскільки дозволяє поєднати правові, інституційні та процедурні компоненти в єдину систему, спроможну забезпечити не декларативний, а реальний вплив права на подолання дискримінації за ознакою статі. Саме тому визначення, структура та функціонування правового механізму гендерної рівності мають стати предметом окремого глибокого аналізу в межах як теорії держави і права, так і галузевих юридичних наук.

Правовий механізм у сфері забезпечення гендерної рівності охоплює не лише нормативну основу, а й весь комплекс правових інструментів, спрямованих

на практичну реалізацію засад державної гендерної політики. В юридичній літературі під правовими механізмами розуміють, зокрема, прийняття нормативно-правових актів, які визначають засади, напрями та способи реалізації гендерної політики держави [80, с. 117]. Водночас як конструкції позитивного права правові механізми репрезентують формалізований «набір» юридичних регуляторів: суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, фікцій, строків, процедур, а також заходів заохочення і юридичної відповідальності.

Змістовна організація такого механізму відображає внутрішню логіку правового регулювання, притаманну конкретній правовій системі, та особливості спеціально-юридичного впливу на відповідні суспільні відносини, які розглядаються в конкретно-історичному контексті [84, с. 176–182]. У межах механізму забезпечення принципу гендерної рівності нормативно-правова складова постає як системна сукупність правових засобів, за допомогою яких держава та суспільство впливають на формування, утвердження та підтримку умов для забезпечення фактичної рівності прав жінок і чоловіків.

До системи нормативно-правового забезпечення реалізації гендерної політики в Україні належить комплекс взаємопов'язаних рівнів правового регулювання, кожен із яких виконує визначену функцію у процесі формування та реалізації гендерно-чутливої політики.

1. Конституційне регулювання є основоположним рівнем, що забезпечує легітимацію ключових засад гендерної рівності. У Конституції України закріплено рівність прав жінок і чоловіків у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах, а також заборону дискримінації за ознакою статі (ст. 24) [132].

2. Гендерно-правове регулювання охоплює сукупність загальних і спеціальних нормативно-правових актів, разом із законами, кодексами, підзаконними актами, постановами Кабінету Міністрів України, указами Президента тощо. Вони деталізують механізми реалізації та захисту прав осіб

незалежно від статі, визначають процедури, інституційні повноваження, відповідальність тощо.

3. Міжнародно-правове регулювання здійснюється через участь України в конвенційних механізмах, міжпарламентському співробітництві, взаємодії міжвідомчих структур, обміні інформацією та дослідженнями, а також шляхом підтримки ініціатив громадянського суспільства. Особливого значення набуває імплементація положень таких міжнародних актів, як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Стамбульська конвенція [130].

Загалом правовий механізм забезпечення гендерної рівності формується не лише через формальне закріплення норм, а й через створення інструментів їх реалізації: процедур, інституційних моделей, механізмів контролю, правових засобів відповідальності та правового захисту. Такий механізм має бути динамічним, здатним адаптуватися до соціальних змін і міжнародних зобов'язань, забезпечуючи тим самим ефективне регулювання гендерних правовідносин.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, нормативно-правове регулювання у сфері забезпечення рівноправності між жінками та чоловіками охоплює Конституцію України, вищезазначений закон, а також інші акти законодавства. При цьому, у випадку коли положення міжнародного договору, укладеного Україною, відрізняються від норм національного законодавства, застосовуються положення такого міжнародного договору за умови його ратифікації Верховною Радою України [175].

Нормативно-правовий компонент механізму реалізації гендерної рівності виступає як структурована система норм, що охоплює як матеріально-правові, так і процесуальні елементи. Ця система функціонує у межах чинного національного правопорядку та формується з таких основних складових:

– законів України;

– підзаконних нормативно-правових актів;

– міжнародно-правових документів та угод, які набули юридичної сили після відповідного затвердження парламентом України.

Таким чином, нормативна база механізму реалізації гендерної рівності постає як цілісна та взаємопов'язана конструкція, що охоплює різні рівні правового регулювання — національного та міжнародного — та становить основу для подальшого формування ефективних інструментів реалізації гендерно-чутливої державної політики.

Організаційно-правовий елемент механізму реалізації гендерної рівності здійснюється через діяльність уповноважених суб'єктів, які безпосередньо впливають на формування та впровадження політики рівних прав у суспільстві. І. Грицай у своєму дослідженні інституційних механізмів зазначає, що мова йде, насамперед, про урядові й парламентські структури, створені з метою посилення участі жінок у суспільному житті та забезпечення їх повноцінного доступу до реалізації прав і свобод. Ключовою функцією таких органів є контроль за дотриманням законодавства, що закріплює принципи недискримінації та рівності між жінками і чоловіками [93, с. 27–30].

Водночас перелік інституцій, залучених до реалізації гендерної політики, не є вичерпним. Так, Т. Мельник пропонує ширше трактування інституційного механізму, під яким вона розуміє не лише урядові структури, а й органи місцевого самоврядування, державні установи, окремих посадовців у законодавчій і виконавчій владі, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері гендерної рівності. Дослідниця також наголошує на необхідності взаємодії державних органів із представниками громадянського суспільства та підтримки недержавних організацій гендерного спрямування [155, с. 12–50].

Варто підкреслити, що попри комплексність такого підходу, Т. Мельник не включає до інституційного механізму судову систему та органи прокуратури, хоча саме вони відіграють істотну роль у забезпеченні правового захисту від гендерної дискримінації. Умовно всю систему державних інституцій, залучених до реалізації гендерної рівності, можна класифікувати на чотири рівні:

– центральні (вищі) органи державної влади;

– регіональні органи управління;

– місцеві структури;

– спеціалізовані органи з питань забезпечення гендерної рівності.

Однак, попри формальну наявність розгалуженої інституційної мережі, на практиці фіксується значна функціональна децентралізація і дублювання повноважень між окремими органами. Основною причиною цього є недостатня узгодженість нормативно-правової бази, що регламентує правовий статус і компетенції відповідних інституцій.

З метою окреслення структури організаційно-правового елементу механізму реалізації гендерної рівності необхідним є аналіз його законодавчого підґрунтя. У ст. 7 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року [175] визначено коло суб'єктів, уповноважених на здійснення заходів у сфері гендерної рівності. До таких суб'єктів віднесено: Верховну Раду України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування з відповідними координаторами; громадські об'єднання [175].

У зв'язку з імплементацією положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (так званої Стамбульської конвенції), вищезазначений Закон було доповнено новою ст. 7-1. У ній міститься розширений перелік учасників, які беруть участь у здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії насильству, зумовленому статевою ознакою. До такого переліку включено: уповноважений орган виконавчої влади з питань гендерної політики; відповідні підрозділи органів Національної поліції; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; судові органи; прокуратуру; мережу загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Крім

того, суб'єктами відповідної діяльності можуть виступати як фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах), так і організації незалежно від форми власності, у тому числі громадські об'єднання, міжнародні неурядові організації, підприємства, установи, фізичні особи-підприємці, які відповідають вимогам надавачів соціальних послуг. До таких послуг належать, зокрема, патронат над дітьми [108, с. 284–289].

Окрему роль у функціонуванні механізму забезпечення гендерної рівності відіграють інститути громадянського суспільства, які дедалі частіше виступають активними суб'єктами впливу на державну політику у сфері захисту прав жінок і чоловіків та забезпечення гендерного паритету.Суттєвим чинником у реалізції гендерної рівності вважається активна роль громадянського суспільства, яке покликане формувати простір, де права людини не лише декларуються, а й реалізуються на практиці. У науковій літературі наголошується, що лише за умов утвердження гендерної культури у сфері суспільних відносин, заснованої на засадах гендерної демократії, можна досягти реального втілення гендерної рівності як правової та соціальної цінності/

На сьогодні в Україні функціонує значна кількість громадських організацій гендерного спрямування, які здійснюють активну діяльність у співпраці з органами державної влади, місцевого самоврядування, науковими установами та представниками бізнес-середовища. Їхня участь у процесах формування гендерної політики, моніторингу її реалізації та просування ідей рівності сприяє демократизації суспільства та зміцненню правової державності.

У порівняльному аспекті важливо відзначити, що країни Європейського Союзу, особливо ті, що належать до західноєвропейського простору, демонструють значний прогрес у реалізації політики гендерної рівності. На етапі первинного розвитку вони не лише прийняли відповідне законодавство, але й створили спеціалізовані урядові та парламентські структури, які здійснюють контроль за виконанням гендерно орієнтованих норм та програм. На сучасному етапі для цих держав характерним є перехід до інтеграційної моделі, що

передбачає впровадження гендерного підходу в усі державні стратегії, політики та програми незалежно від сфери їх застосування [215].

Натомість в Україні організаційно-правова система забезпечення гендерної рівності перебуває на етапі становлення. Незважаючи на існуючі зрушення – створення урядових уповноважених структур, підготовку нормативної бази, участь громадських ініціатив, ефективність цього механізму потребує подальшого посилення, систематизації та тісної взаємодії з європейськими практиками.

Вагому роль у реалізації гендерної рівності на глобальному рівні відіграє система Організації Об'єднаних Націй, зокрема її спеціалізовані установи, комітети та структура «ООН-Жінки». Серед ключових регіональних акторів варто виокремити інституційні підрозділи Ради Європи, Європейського Союзу й ОБСЄ. У межах національного механізму в Україні, саме державні інституції становлять базову інфраструктуру для реалізації гендерної політики. Хоча міжнародні та європейські організації суттєво впливають на формування підходів до гендерної рівності в Україні, вони не належать до безпосередньої інституційної структури національного механізму її впровадження.

Таким чином, до складу організаційно-правової компоненти механізму реалізації гендерної рівності в Україні доцільно віднести такі суб'єкти: парламент України та його структурні одиниці; інституцію Президента; Кабінет Міністрів, а також центральні й регіональні виконавчі органи; Конституційний Суд та суди загальної юрисдикції; Омбудсмена з прав людини; Уповноваженого Президента з питань захисту прав дитини; Урядового уповноваженого з питань гендерної політики; органи місцевого самоврядування; правоохоронні органи, органи прокуратури; адвокатуру; установи, що надають безоплатну вторинну правову допомогу; спеціалізовані служби, що працюють із постраждалими особами; організації громадянського суспільства; а також міжнародні та регіональні представництва, фонди, місії та програми, що офіційно функціонують на території України; підприємства й організації всіх форм власності.

У процесі формування організаційно-правових механізмів для реалізації гендерної рівності часто виникає багато спірних питань. Їх наукове опрацювання пов'язується з необхідністю надання практичних рекомендацій для захисту прав та свобод громадян в Україні. Такий механізм є ключовим елементом для створення стабільного, справедливого та розвинутого суспільства, а також інструментом реалізації прав жінок і чоловіків та важливою умовою для усунення гендерної дискримінації. Розвиток механізмів реалізації гендерної рівності передбачає інтеграцію та гармонізацію його нормативно-правових і організаційно-правових (інституційних) елементів.

Незважаючи на наявну нормативну та організаційну базу, обидві підсистеми правового регулювання у сфері забезпечення гендерної рівності залишаються недостатньо ефективними, що зумовлює необхідність їх суттєвого вдосконалення. Для цього доцільно провести глибокий науково-аналітичний розгляд зазначених підсистем з метою напрацювання конструктивних пропозицій як теоретичного, так і практичного характеру.

Механізм реалізації гендерної рівності – це невід’ємна частина загального механізму захисту прав та свобод людини. Він постає як багатошарова, організована, така, що розвивається, інтегрована система, яка через нормативно-правову базу та організаційно-правову складову цілеспрямовано реалізує та закріплює гендерну рівність в усіх сферах життя суспільства. Характерні риси механізму реалізації гендерної рівності охоплюють: юридичне регулювання; системність, логічну послідовність та функціональність; динамізм та стійкість; цілеспрямованість; гарантованість; безперервний характер та результативність.

Механізм реалізації гендерної рівності демонструє розгалужену, послідовну будову. В його структурі передбачається виокремити: нормативно-правовий та організаційно-правовий компоненти. Нормативно-правова складова механізму реалізації гендерної рівності, як цілісна система, включає в себе сукупність взаємозалежних матеріальних та процесуальних правових норм. Вона чітко виражена у системі чинних законів, яка складається з: законів України; підзаконних нормативно-правових актів; міжнародних нормативно-правових

актів та угод, на обов'язковість яких дала згоду Верховна Рада України. Організаційна складова забезпечується діяльністю суб’єктів, що впливають на забезпечення гендерної рівності в суспільстві.

Актуальність та новизна цього дослідження організаційно-правового аспекту механізму реалізації гендерної рівності зумовлена відсутністю в Україні на даний момент чітко окресленої, всеохоплюючої системи інституцій, відповідальних за впровадження гендерної рівності у всіх сферах суспільства. Не вистачає єдиного розуміння її структури, що призводить до відсутності дієвих функціональних інструментів та механізмів координації у сфері забезпечення гендерної рівності.

В Україні, попри існування правової бази, що забезпечує реалізацію гендерну рівність, становище чоловіків та жінок відзначається нерівністю, як на юридичному рівні, так і в реальності. Прагнення до справедливості та гендерної рівності є цінністю людського розвитку, що не потребує додаткових аргументів [44, с. 474–498]. Ідеї рівноправності найкраще можуть бути реалізовані через державний апарат в усіх сферах життя суспільства, за допомогою державних органів. Тобто, якщо сама рівноправність є ключовим компонентом, основою державної політики, яка реалізується через відповідні інституції. Запорукою належного рівня реалізації гендерної рівності в усіх аспектах суспільного життя є злагоджена робота системи уповноважених органів. Фундаментом для формування національного організаційно-правового компоненту є чітке усвідомлення тих суб’єктів, що здатні до нього належати та ефективно реалізовувати гендерну рівність. Їх систематизація є ключовим фактором для ідентифікації та закріплення на законодавчому рівні специфічних функцій і повноважень у цій площині.

В Україні ці інституції не мають чіткого законодавчого регулювання, через що бракує узгодженості в їхній діяльності. Для суб'єктів, які свідомо впливають на конкретну сферу, координація зусиль є конче необхідною. Недолік координації в організаційно-правовому аспекті механізму реалізації гендерної

рівності стає причиною того, що її учасники не спрямовують свою роботу на досягнення спільної мети.

Для розуміння суті та умов успішності організаційно-правового компоненту, варто проаналізувати роботу його складових. В Україні, як і в будь-якій демократичній країні, ключову роль відіграє парламент. Конституція України надала Верховній Раді України низку виняткових повноважень, які дозволяють парламенту визначати правові та організаційні основи. Виключно Верховна Рада уповноважена законодавчо гарантувати гендерну рівність. Вона ж затверджує фінансування з Державного бюджету України для втілення цієї мети. Визначає основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави у сфері досягнення гендерного паритету. Також підтримує гендерну рівність у загальнодержавних програмах економічного зростання, науково-технічного прогресу, соціального розвитку, національно-культурного відродження, охорони навколишнього середовища. Здійснює парламентський нагляд за його дотриманням, серед іншого.

В ст. 8 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 р. передбачено повноваження Верховної Ради України з визначення основних засад гендерної політики держави; застосування у законодавчій діяльності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; здійснення парламентського контролю за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [175]. Отже, вказаний матеріал відтворює наявні статті Конституції України, через що виникає можливість виснувати про його суто формальний зміст.

У структурі українського парламенту функціонують спеціалізовані комітети та підкомітети, діяльність яких стосується питань прав людини та гендерної політики. Зокрема, Комітет Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин опікується дотриманням прав і свобод громадян, а також законодавчим забезпеченням гендерної рівності. У складі цього комітету діє підкомітет, що безпосередньо займається питаннями

гендерної рівності та протидії дискримінації. Його ключові завдання включають розробку й удосконалення правових інструментів у сфері гендерної політики, а також гармонізацію національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами. Окрім розробки спеціалізованих законодавчих ініціатив, підкомітет також виступає ініціатором інтеграції гендерного підходу в роботу інших парламентських комітетів, а також у нормативно-правові акти, що регулюють різні сфери суспільного життя. Такий підхід сприяє забезпеченню рівного доступу чоловіків і жінок до прийняття рішень, управлінських процесів і розподілу ресурсів.

Важливу роль у просуванні гендерної політики також відіграє Комітет з питань європейської інтеграції. Незважаючи на те, що тематика гендерної рівності не є основним напрямом його діяльності, комітет активно сприяє імплементації міжнародних норм у вітчизняне законодавство.

У Верховній Раді функціонує міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості», що має на меті покращення становища жінок, активізацію суспільного діалогу щодо гендерних питань та впровадження рівних можливостей у соціально-політичному житті країни. Також окремі народні депутати, використовуючи свої представницькі повноваження (депутатські звернення, запити), долучаються до вирішення гендерних питань. У цій сфері активно працюють як перший заступник голови парламенту, так і представник Президента у Верховній Раді.

Оптимізація діяльності Верховної Ради України як складника організаційно-правового елементу механізму реалызації гендерної рівності включає низку ключових напрямів. До них належать: розширення представленості жінок серед народних депутатів; оновлення нормативно-правової бази та формування ефективної державної політики у сфері гендерної рівності; інтеграція гендерного підходу в усі аспекти функціонування парламенту; підвищення рівня гендерної чутливості інституційної структури та внутрішньої парламентської культури; забезпечення спільної відповідальності чоловіків і жінок-депутатів за реалізацію принципу рівності; стимулювання

політичних сил до активного впровадження гендерно орієнтованої політики; формування гендерно чутливого кадрового складу парламенту та апарату [100, с. 18–22].

Водночас нормотворчий процес у Верховній Раді щодо питань гендерної рівності не має системного характеру, що знижує ефективність імплементації відповідного принципу в законодавчу систему. Одним з бар'єрів є відсутність уніфікованих методичних підходів до проведення гендерної правової експертизи, що ускладнює належне дотримання стандартів рівності. Крім того, відсутній механізм прогнозування впливу нормативно-правових актів на стан забезпечення гендерної рівності, що не дає можливості здійснювати комплексну оцінку наслідків законодавчих рішень.

Значущу роль у забезпеченні організаціно-правової реалізації принципу гендерної рівності виконує інститут Президента України. Як гарант прав і свобод людини і громадянина, Президент володіє низкою повноважень, що дають змогу впливати на дотримання рівності між жінками й чоловіками. Згідно зі статтею 106 Конституції України, Глава держави може реалізовувати цю функцію через укладення міжнародних договорів, підписання законів, ухвалених парламентом, а також застосування права вето з наступним поверненням актів до Верховної Ради на доопрацювання [132].

Враховуючи, що визначення та гарантування прав і свобод людини і громадянина відбувається виключно через законодавчі акти, Президент України відіграє важливу роль у цьому процесі. Згідно зі статтею 93 Конституції України, глава держави наділений правом ініціювати розгляд відповідних законопроєктів у парламенті. Крім того, у щорічних або спеціальних посланнях до Верховної Ради, а також у зверненнях до народу, Президент формулює базові орієнтири державної гуманітарної політики, у межах яких можуть артикулюватися й питання гендерної рівності [132].

Одним із механізмів впливу громадянського суспільства на формування політики Президента є електронні петиції, які можна подати через офіційне інтернет-представництво Президента України. Через цей інструмент громадяни

мають змогу висловлювати пропозиції, зауваження або скарги щодо гендерної політики та захисту прав людини. Президент, у межах своїх конституційних повноважень, видає нормативно-правові акти — укази та розпорядження, які мають загальнообов'язковий характер. Зокрема, до важливих документів у сфері захисту прав людини належить Указ Президента від 25 серпня 2015 року, яким затверджено Національну стратегію у сфері прав людини [95, с. 15–17]. Однією з ключових цілей цієї стратегії визначено забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок, боротьбу з насильством, пов'язаним із гендерною ознакою, а також протидію торгівлі людьми та сучасному рабству.

Незважаючи на важливість тематики гендерної рівності, вона не завжди перебуває в пріоритеті серед напрямів діяльності глави держави, що обумовлюється комплексом політичних та правових обставин. Проте Президент України має всі можливості для стимулювання реалізації гендерно орієнтованих перетворень, насамперед шляхом впливу на діяльність виконавчої влади. Саме через стратегічні документи, затверджені Президентом, формуються засадничі пріоритети державної політики в сфері прав людини, у тому числі й гендерної рівності.

Виконання чинного законодавства, реалізація державної політики у сфері прав людини та забезпечення гендерної рівності покладається переважно на органи виконавчої влади. Однак, з практичної точки зору, саме ця ланка, особливо на місцевому рівні, вважається найменш ефективною в забезпеченні принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Кабінет Міністрів України, як провідний центральний орган у структурі виконавчої влади, виконує комплексне управління різними сферами суспільного життя. Відповідно до положень ст. 19 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (від 27 лютого 2014 року) [177], уряд здійснює управлінські функції у сферах економіки, соціальної політики, працевлаштування, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, екологічної безпеки, правопорядку, забезпечення прав і свобод людини, запобігання корупції, а також з питань національної безпеки та обороноздатності.

Уряд виступає центральним інститутом, відповідальним за реалізацію державної гендерної політики в усіх зазначених напрямах. У ст. 10 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 08 вересня 2005 року) визначено перелік повноважень Кабінету Міністрів у цій сфері. Серед ключових є формування єдиної державної політики у сфері гендерної рівності; розроблення й реалізація національних стратегічних документів, таких як Національний план дій та державні цільові програми щодо досягнення гендерної рівності й запобігання насильству за ознакою статі; координація діяльності міністерств та інших виконавчих органів; організація підготовки державного звіту з виконання положень Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; нормативне закріплення механізмів гендерної правової експертизи нормативно-правових актів тощо [177].

Незважаючи на формальну розгалуженість повноважень, суттєвою проблемою залишається відсутність ефективного механізму постійного моніторингу та контролю за впровадженням гендерної політики. Це призводить до зниження якості її реалізації, зведення її до номінального виконання окремих приписів без реального впливу на соціальні процеси.

Координаційна функція уряду включає також контроль за діяльністю спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань гендерної рівності. Саме через цю взаємодію забезпечується оперативне впровадження державної політики щодо рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Міністерство соціальної політики України, згідно з Положенням, затвердженим 17 червня 2015 року, є профільним центральним органом виконавчої влади, уповноваженим на реалізацію державної політики у соціальній сфері. Крім того, йому відведено провідну роль у формуванні та впровадженні гендерної політики, а також у координації надання гуманітарної допомоги. Відповідно до положень ст. 11 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», міністерство виступає

координатором заходів, спрямованих на просування гендерної рівності, попередження дискримінації та насильства за ознакою статі. Зокрема, Мінсоцполітики відповідає за формування національних стратегій, впровадження програмних документів, організацію інформаційних кампаній, проведення тренінгів для державних службовців, а також за розробку методичних рекомендацій та стандартів надання соціальних послуг. Значне місце у діяльності міністерства займає моніторинг ефективності впроваджуваних заходів та формування Єдиного державного реєстру випадків насильства за ознакою статі. У структурі міністерства функціонують окремі підрозділи, що займаються тематикою гендерної рівності, протидії торгівлі людьми та домашньому насильству. Особливу увагу слід приділити Експертній раді з питань запобігання дискримінації, яка виконує консультативно-дорадчі функції. Цей орган об'єднує представників виконавчої влади, місцевого самоврядування, міжнародних організацій та громадських об’єднань. Одним із напрямів її діяльності є розгляд звернень громадян щодо можливих випадків дискримінації. За результатами розгляду можуть виноситися рекомендації для відповідних органів чи установ щодо усунення виявлених порушень.

Утім, як свідчить аналіз ситуації, реакція на такі рекомендації часто залишається формальною. За словами К. Левченко, більшість підприємств або установ, до яких надходять зауваження Експертної ради, не демонструють реального наміру усунути порушення законодавства у сфері рівних прав жінок і чоловіків [142, с. 19–27]. Це свідчить про недостатню ефективність санкцій і загалом про поверхневу реалізацію гендерної політики.

Крім того, досі не вироблено чіткого розмежування повноважень між окремими органами виконавчої влади у сфері гендерної рівності, що ускладнює практичну координацію зусиль та оцінку результативності. Не менш важливою залишається внутрішня імплементація гендерних стандартів у діяльність самих міністерств, центральних і місцевих органів виконавчої влади. Адже, хоча всі державні органи зобов’язані дотримуватись принципу рівності у своїй роботі, реалізація цього принципу у суспільстві часто не входить до їхньої прямої

компетенції, що спричиняє недостатню глибину практичного втілення державної гендерної політики.

У законодавстві України закріплено, що всі органи виконавчої влади мають брати участь у реалізації державної політики у сфері гендерної рівності, запобігання та протидії насильству на ґрунті статі. Таке положення міститься, зокрема, у статті 12 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 8 вересня 2005 року). Проте практика засвідчує, що низка структур у системі виконавчої влади (наприклад, окремі служби, агентства або інспекції) не мають безпосереднього зв'язку з цією сферою, що ставить під сумнів доцільність універсального підходу. У зв'язку з цим виникає потреба в уточненні кола виконавчих органів, компетентних щодо реалізації гендерної політики, а також у систематизації їх функцій для уникнення дублювання та формального підходу.

Гендерна рівність, як одна з базових складових прав людини, потребує дієвих механізмів захисту. У правовій системі України ключову роль у цьому процесі відіграють судові органи. Особливо важливим є значення Конституційного Суду України – єдиного органу, уповноваженого на здійснення конституційної юрисдикції. Згідно зі ст. 147 Конституції України та ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» (від 13 липня 2017 року) [178], Суд має повноваження оцінювати відповідність Конституції законів, актів Президента, Кабінету Міністрів, а також інших правових актів. Завдяки цим повноваженням Конституційний Суд виконує функцію контролю за відповідністю національного законодавства основоположним принципам Конституції, зокрема принципу рівності. Зміни до Конституції України, внесені 30 вересня 2016 року в частині правосуддя, суттєво розширили правозахисний інструментарій Суду. Одним із важливих нововведень стало запровадження механізму конституційної скарги, що дозволяє громадянам звертатися до Суду у разі застосування в остаточному судовому рішенні закону, який, на їхню думку, суперечить Конституції.

У цьому контексті Конституційний Суд набув значного впливу на забезпечення прав і свобод людини, включно з гендерною рівністю. Наслідками розгляду таких скарг може бути поновлення порушених прав, а також визнання неконституційними окремих норм чи актів чинного законодавства. Таким чином, захист гендерної рівності на рівні конституційного правосуддя набув чіткішої форми, що свідчить про посилення його гарантій. Отже, роль судової влади в реалізації гендерної політики визначається її здатністю забезпечити відновлення прав у випадках їх порушення, а також впливати на правову систему через контроль за її відповідністю засадничим конституційним цінностям.

Загальні суди в Україні відіграють виняткову роль у підтриманні правопорядку та соціальної стабільності, оскільки, здійснюючи правосуддя у цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справах, вони не лише розглядають спори та встановлюють юридичну відповідальність, а й виступають гарантом реалізації основоположних прав людини. Саме через діяльність судової системи забезпечується дотримання таких цінностей, як рівність, справедливість і недискримінація, зокрема за ознакою статі. У межах організаційно-правової складової механізму реалізації гендерної рівності, загальні суди посідають стратегічне місце. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, закріплює гарантії захисту прав та свобод кожного, незалежно від статевої належності ст.ст. 7, 9. Особа має можливість звернутися до суду за захистом у разі порушення її прав через дискримінаційне ставлення, сексуальні домагання або насильство за гендерною ознакою, про що йдеться у ст. 22 Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Судова практика у справах, пов’язаних із порушенням гендерної рівності, дозволяє суддям реалізовувати широке коло інструментів. Вони можуть: ініціювати розгляд конституційності окремих положень законодавства, які мають ознаки дискримінаційності; забезпечувати захист осіб від упередженого ставлення; ухвалювати рішення, що сприяють подоланню стереотипних підходів у суспільстві; застосовувати міжнародні та регіональні правові акти у сфері прав

людини; використовувати практику Європейського суду з прав людини та інших міжнародних інституцій для обґрунтування власної позиції.

Важливою функцією суду є виявлення фактів дискримінації навіть у тих випадках, коли заявник прямо не вказує на дискримінаційний характер порушення свого права. Це підвищує ефективність судового захисту, але водночас вимагає високого рівня правової обізнаності та чутливості суддів до гендерної проблематики. Як справедливо зазначає І. Суслова, саме на основі рішень, винесених у таких справах, формується практика гендерних відносин у суспільстві, а отже, суди відіграють роль не лише арбітра, а й активного суб'єкта соціального трансформування [209].

Водночас залишається проблема недостатньої ефективності судового захисту гендерної рівності. Це частково зумовлено низьким рівнем обізнаності постраждалих щодо механізмів правового захисту, а також нерішучістю багатьох осіб звертатися до суду у справах, пов'язаних із дискримінацією. Така ситуація вимагає активнішого просвітництва, підвищення правової культури населення і вдосконалення кваліфікаційної підготовки суддів у сфері прав людини та гендерної чутливості [106, с. 7–14].

Значна частина правопорушень, пов'язаних із дискримінацією за статевою ознакою, в Україні має прихований (латентний) характер. Постраждалі особи, з різних причин, зазвичай не звертаються по правовий захист до судів або органів досудового розслідування. Це призводить до того, що судова практика з розгляду подібних справ залишається обмеженою в кількісному вимірі, а сам механізм захисту прав у контексті гендерної рівності недостатньо реалізованим на практиці. Причинами цієї ситуації є як психологічні бар'єри, так і відсутність обізнаності громадян щодо можливих форм дискримінації та механізмів їх подолання. Брак розуміння сутності гендерної дискримінації та її суспільної небезпеки призводить до того, що окремі порушення не сприймаються як серйозні, а отже не фіксуються та не оскаржуються. Як наслідок, повторюваність таких дій лише поглиблює системну нерівність між жінками і чоловіками в різних сферах життєдіяльності.

Разом із тим, механізми правового захисту не обмежуються виключно національною юрисдикцією. Громадяни України мають право звертатись до міжнародних інституцій, передусім до Європейського суду з прав людини, для захисту своїх прав у випадках, коли вичерпано національні засоби правового захисту. Попри доступність такого інструментарію, він недостатньо використовується, що обумовлено низкою суб'єктивних чинників: від правової необізнаності до недовіри до системи.

У контексті зміцнення механізмів гендерної рівності важливу роль відіграють також інші державні й правозахисні інституції. Йдеться про органи прокуратури, адвокатуру, правоохоронні структури, інституцію Омбудсмана, а також систему центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Усі ці суб'єкти мають окремий статус у межах організаційно-правової підсистеми, яка забезпечує реалізацію рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Інститут омбудсмена є ключовим елементом організаційно-правової складової державного механізму захисту прав людини в демократичному суспільстві. В Україні функціонують три основні посадові особи, які реалізують наглядові повноваження у цій сфері: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (парламентський омбудсмен), Уповноважений Президента України з прав дитини та Урядовий уповноважений з питань гендерної політики. Основна місія парламентського омбудсмена полягає у забезпеченні дотримання прав і свобод людини, недопущенні порушень з боку органів влади та сприянні їх поновленню у разі порушення. Одним з важливих напрямів його діяльності є протидія дискримінаційним проявам, включаючи гендерну нерівність. Згідно з чинним законодавством, Уповноважений здійснює нагляд за дотриманням рівних прав жінок і чоловіків, розглядає скарги щодо гендерно обумовленої дискримінації, насильства та інших форм порушення гендерного балансу. Ці питання висвітлюються у щорічних звітах про стан дотримання прав людини в Україні. Крім базових функцій, омбудсмен має і розширені повноваження у сфері запобігання дискримінації. Йдеться, зокрема, про можливість здійснення незалежного моніторингу за реалізацією принципу рівного ставлення в різних

сферах життя, як у публічному, так і приватному секторі. Також Уповноважений може звертатися до суду від імені суспільства у випадках виявлення системної дискримінації, узагальнювати практику порушень, вести облік скарг, готувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства та ініціювати запровадження позитивних дій. Варто визнати, що, незважаючи на об’ємний перелік повноважень і закріплену законодавчу базу, доступність омбудсмена для громадянського суспільства та окремих осіб залишається обмеженою. Основними перепонами є як брак інформації про можливість звернення, так і ускладнені процедури подання скарг. Це вимагає посилення комунікаційної стратегії омбудсмена, ширшої інформаційної кампанії та зближення інституції з громадянами, насамперед у питаннях запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі.

У сучасному суспільстві діти часто стають об'єктом насильства, що має гендерно зумовлений характер. Це можуть бути як випадки сексуальної експлуатації, торгівлі дітьми чи домагань, так і психологічне насильство, пов’язане з булінгом за ознакою статі. Особливої складності набуває проблема дитячих суїцидів, причиною яких нерідко є тривале переживання дискримінації, тиску та соціального відторгнення, що ґрунтується на статевій приналежності. Вразливість дітей до гендерних стереотипів лише поглиблює ці ризики.

У зв’язку з цим важливу роль відіграє інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини, створений для захисту правового статусу неповнолітніх та моніторингу дотримання стандартів у сфері прав дитини. Серед головних напрямів його діяльності: контроль за виконанням Україною міжнародно-правових зобов’язань, аналіз дотримання конституційних прав дітей, подання пропозицій щодо усунення порушень, участь у розробленні законодавчих актів, а також інформаційно-просвітницька робота серед населення. Завдяки своїм повноваженням дитячий омбудсмен має змогу впливати не лише на вирішення індивідуальних проблем, а й на формування суспільної політики, орієнтованої на подолання гендерної нерівності з раннього віку. Зокрема, він здатен ініціювати заходи щодо подолання дискримінаційних стереотипів у виховному процесі,

шкільному середовищі, сімейному спілкуванні. Це передбачає потребу у впровадженні гендерно орієнтованого підходу в нормативне регулювання прав дитини, що гарантує рівний облік потреб та інтересів дівчат і хлопців.

Важливо, аби усвідомлення гендерної рівності як важливого елементу правового виховання стало одним із ключових пріоритетів діяльності Уповноваженого Президента з прав дитини. Роль цієї інституції у забезпеченні ґендерного балансу в освітньому середовищі, в інформаційній політиці та у сфері захисту від домашнього насильства є стратегічно важливою.

Досвід Скандинавських країн, зокрема Швеції, Фінляндії, Норвегії, демонструє ефективність інституційного підходу до реалізації гендерної політики: у цих державах діє інститут омбудсмена з питань гендерної рівності, який функціонує не лише як правозахисна структура, а й як аналітичний та освітній центр. Навіть за умови високого рівня досягнень у сфері рівності, ці інституції продовжують свою діяльність, що свідчить про постійний характер боротьби з дискримінаційними практиками [154; 86, с. 22–24].

07 червня 2017 року в Україні було започатковано новий інститут у сфері державного управління – посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики. Її створення стало важливим кроком у напрямку інституціоналізації державної політики, орієнтованої на досягнення реальної гендерної рівності. Основна ідея введення цієї посади полягала у потребі системного координування дій органів виконавчої влади на всіх рівнях як центральному, так і місцевому, у питаннях реалізації рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків.

Першою особою, яка обійняла цю посаду, стала Катерина Левченко – знана правозахисниця, докторка юридичних наук, професорка, яка з 1999 року до 2018 року очолювала Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна», нині його очолює Марина Легенька. Призначення Катерини Левченко 14 лютого 2018 року [185] стало сигналом щодо пріоритетності гендерної тематики у державній політиці.

До ключових функцій Урядового уповноваженого належать: участь у формуванні та реалізації загальної державної стратегії щодо гендерної рівності;

координація діяльності виконавчих структур, включаючи міністерства, агентства та місцеві органи влади; аналіз нормативно-правових актів уряду на предмет дотримання конситуційних засад гендерної рівності; представлення уряду на міжнародних зустрічах з відповідної тематики; а також тісна взаємодія з інститутами громадянського суспільства.

Попри широкий перелік повноважень, головне призначення цієї посади є створення ефективного горизонтального механізму координації зусиль виконавчої влади, спрямованого на практичне забезпечення гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя. Її існування свідчить про поступовий перехід від декларативного до практичного рівня реалізації відповідної державної політики.

Запровадження посади Урядового уповноваженого з питань гендерної політики в Україні стало важливим етапом на шляху до інституціонального закріплення принципу гендерного мейнстримінгу в державній політиці. Цей крок відкрив нові можливості для реалізації цілісного підходу до досягнення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, а також створення рівних умов для чоловіків і жінок у реалізації своїх прав, обов'язків та суспільного потенціалу.

Водночас ефективність цього інституту значною мірою залежить від рівня реального, а не декларативного впливу уповноваженого на формування та реалізацію політик. Досвід європейських країн із високим рівнем гендерної рівності демонструє, що успішна діяльність подібних органів неможлива без належного інституційного статусу, достатніх повноважень, ресурсної спроможності та політичної підтримки. На сьогодні функціональні можливості українського Урядового уповноваженого є обмеженими та здебільшого зводяться до консультативних та моніторингових функцій. Вони не передбачають прямого механізму впливу на ухвалення управлінських рішень чи обов'язковість реалізації пропозицій на рівні виконавчої влади. Така ситуація ускладнює інтеграцію гендерного підходу в роботу як центральних, так і місцевих органів влади.

У зв’язку з цим актуальним є питання посилення статусу Урядового уповноваженого, передусім через надання автономності, незалежності у прийнятті рішень та розширення мандату. Доцільно також передбачити механізми обов’язкової взаємодії між цим інститутом і органами виконавчої влади на всіх рівнях, а також налагодження партнерства з місцевим самоврядуванням. Такий підхід дозволить забезпечити системну координацію дій, спрямованих на подолання гендерної нерівності, та вивести гендерну політику на якісно новий рівень.

Інститут прокуратури виконує важливу функцію у системі забезпечення прав людини, зокрема — через реалізацію процесуального керівництва у досудовому розслідуванні та участь у підтриманні державного обвинувачення в суді. У цьому контексті важливим є дотримання принципу рівності всіх осіб перед законом, без дискримінації, в тому числі — за ознакою статі. З огляду на це, участь прокурора у кримінальному провадженні, пов’язаному з гендерно обумовленими злочинами, має базуватися на засадах верховенства права, справедливості та чутливості до вразливості постраждалих.

Однією з найбільш болючих проблем сучасного українського суспільства є насильство щодо жінок і дівчат, що несе за собою серйозні фізичні, психоемоційні й соціальні наслідки. Провадження у справах, де фігурують жертви домашнього насильства, торгівлі людьми, сексуального насильства або примусу, вимагають від представників прокуратури не лише професійних знань, а й спеціальної підготовки щодо роботи з особами, які належать до вразливих категорій. Складність таких справ полягає у глибоко особистісному характері правопорушень, часто у відсутності доказів, страху перед суспільним осудом або повторною травматизацією.

Попри наявність нормативного регулювання, практика поводження з такими правопорушеннями все ще характеризується низкою проблем. Зокрема, можна відзначити недостатню увагу до гендерних обставин злочинів, низький рівень адекватності призначених покарань, а також брак спеціалізованої

підготовки серед прокурорів та правоохоронців щодо виявлення й реагування на гендерно зумовлену дискримінацію.

Із прийняттям Закону України від 06 грудня 2017 року, що вносить зміни до кримінального та процесуального законодавства з метою імплементації положень Стамбульської конвенції, прокуратура отримала обов'язок підтримувати обвинувачення у низці специфічних правопорушень. Зокрема, йдеться про кримінальні справи щодо домашнього насильства, примусу до шлюбу, незаконної стерилізації чи аборту, сексуального насильства, а також невиконання приписів щодо кривдників [133; 134]. Але, враховуючи, що ця практика в Україні лише формується, виникає об'єктивна потреба у поглибленому професійному навчанні прокурорів щодо специфіки гендерно зумовлених злочинів.

Зі свого боку, ефективність захисту прав особи, яка постраждала внаслідок дискримінації чи насильства, значно зростає у разі залучення адвоката. Право на кваліфікований юридичний захист є важливою складовою реалізації принципу гендерної рівності, оскільки гарантує особі не лише доступ до правосуддя, а й фаховий супровід в умовах емоційної та соціальної вразливості

Адвокатура в Україні виконує ключову функцію в системі забезпечення прав і свобод людини як через представництво інтересів осіб у суді, так і через надання фахової правової допомоги в різних юридичних ситуаціях. Саме адвокати, завдяки своєму статусу та професійним правам, здатні ефективно захищати особу у випадках порушення гендерної рівності, незалежно від категорії справи чи характеру порушення. У цьому контексті адвокатура реалізує подвійну правозахисну функцію: з одного боку, як інститут публічного інтересу через участь у формуванні правової політики; з іншого – як індивідуальний суб'єкт, що безпосередньо надає правовий захист особі, яка звернулась за допомогою. Цей поділ демонструє значний потенціал адвокатури у подоланні дискримінаційних практик та сприянні гендерному балансу в правозастосуванні.

Особливе значення має можливість отримати безоплатну правову допомогу, механізм, що забезпечує рівний доступ до захисту незалежно від соціального чи

економічного статусу особи. Згідно із законодавством, кожен громадянин має право на первинну юридичну консультацію, а представники вразливих категорій можуть розраховувати й на вторинну правову допомогу, зокрема представництво в суді. Такий підхід особливо важливий у справах, пов'язаних із порушенням прав на ґрунті статі. Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги активно залучаються до розгляду справ, у яких йдеться про домашнє насильство, сексуальні домагання чи інші форми гендерної дискримінації. Хоча чинне законодавство не містить прямого формулювання щодо обов'язковості надання правової допомоги саме з гендерних питань, у практиці правозахисної діяльності таких тематичних обмежень немає. Система безоплатної правової допомоги в Україні поступово інтегрується у ширший контекст гендерного мейнстримінгу. Цьому сприяє як національна політика, так і підтримка міжнародних партнерів. Зокрема, в рамках українсько-канадської ініціативи «Доступна та якісна правова допомога в Україні» у 2018 році була прийнята Гендерна стратегія «Рівні партнери», спрямована на подолання гендерних стереотипів у правовій сфері [164, с. 22–26].

Водночас Координаційний центр з надання правової допомоги бере участь у спільних програмах з Радою Європи, зокрема у проєкті «Посилення імплементації європейських стандартів прав людини в Україні», в межах якого окремий акцент зроблено на забезпеченні гендерної рівності. Практика показує, що серед осіб, які звертаються до системи безоплатної первинної допомоги, значна частина – це жінки, що свідчить як про їхню більшу вразливість, так і про високий рівень довіри до системи. Активне включення системи безоплатної правової допомоги в реалізацію принципу гендерної рівності свідчить про поступовий, але стійкий зсув державної політики у напрямку досягнення справжньої рівності не лише в нормах, а й у практиці правозастосування.

До організаційно-правової складової механізму реалізації принципу гендерної рівності належать також органи, що функціонують на рівні регіональної та локальної влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Згідно із законодавством України, зокрема Законом

«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 8 вересня 2005 року), вони визнаються повноправними суб'єктами у цій сфері (стаття 12) [175].

Місцеві державні адміністрації здійснюють виконання державної політики на місцях, включаючи реалізацію положень Конституції, законів України, а також нормативно-правових актів, у тому числі у сфері соціальної політики. У їхній компетенції перебуває забезпечення законності та захист прав громадян, що включає й дотримання гендерної рівності, навіть попри відсутність прямої згадки про цю функцію у відповідних нормативних актах. Комплексний характер їх повноважень дозволяє інтегрувати гендерні підходи в реалізацію загальнодержавних програм на регіональному рівні. Органи місцевого самоврядування, маючи ширші інструменти для самостійного формування місцевої політики, потенційно відіграють ще важливішу роль у просуванні принципів рівності. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року прямо не містить норм, які б визначали гендерну політику як окремий напрямок компетенції місцевих рад. Проте серед наданих їм повноважень є можливість розробляти і затверджувати цільові програми, у тому числі з соціально-культурного розвитку, передбачати відповідні видатки у місцевих бюджетах, а також організовувати надання безоплатної правової допомоги. Отже, навіть за відсутності спеціалізованих законодавчих норм, місцеве самоврядування має у своєму розпорядженні потужні інструменти для впровадження гендерно орієнтованих політик від програмно-бюджетного підходу до інформаційно-просвітницької діяльності. В умовах децентралізації саме локальні ініціативи можуть відігравати визначальну роль у формуванні інклюзивного середовища, де права жінок і чоловіків реалізуються на рівноправній основі.

У межах нормативного забезпечення інституційної реалізації гендерної рівності важливу роль відіграє законодавство у сфері запобігання дискримінації. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, згідно із чинними правовими актами, уповноважені на впровадження комплексу заходів,

спрямованих на протидію дискримінаційним практикам, зокрема за ознакою статі. Законодавчі акти, зокрема Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.) [176], надають місцевим органам повноваження щодо здійснення просвітницької роботи, ініціювання змін до законодавства, підтримки наукових досліджень, а також запровадження позитивних дій. Також передбачена можливість тісної взаємодії з громадськими організаціями для координації заходів з недопущення дискримінації. Однак, попри наявність відповідного правового регулювання, ці функції часто залишаються формальними та позбавленими конкретного механізму реалізації. Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) [175] містить широкий перелік функцій, які можуть реалізовуватися органами виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері реалізації гендерної рівності. Йдеться, зокрема, про реалізацію державних і регіональних програм, інформаційно-просвітницьку діяльність, створення умов для поєднання сімейних і професійних обов’язків, організацію служб підтримки постраждалих, сприяння науковим дослідженням тощо. Проте певна частина цих повноважень має умовний характер або недостатньо деталізована, що породжує складнощі у практичній реалізації політики гендерної рівності на рівні територіальних громад. Особливо гостро постає питання розмежування функціоналу між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що вимагає законодавчого та методологічного доопрацювання.

Важливим елементом механізму реалізації гендерної рівності є діяльність інститутів громадянського суспільства. З погляду соціального конструктивізму, саме вони формують дискусійне поле навколо гендерної проблематики, створюють простір для переосмислення усталених соціальних ролей та активізують інформаційне середовище. Через організацію тренінгів, публічних дискусій, видання аналітичних і навчально-методичних матеріалів громадські організації беруть активну участь у формуванні нової культури гендерної взаємодії.

Отже, ефективна імплементація політики гендерної рівності неможлива без координації зусиль між органами влади, громадським сектором, академічною спільнотою та міжнародними партнерами. Такий інтегрований підхід дозволяє не лише підвищити ефективність реалізації державних і регіональних програм, а й сприяти фактичному наближенню до стандартів рівності в українському суспільстві.

Міжнародна підтримка відіграє ключову роль у формуванні національної політики з питань гендерної рівності в Україні. Ініціативи таких організацій, як Рада Європи, Організація Об'єднаних Націй, Національний демократичний інститут, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Шведське агентство міжнародного розвитку (SIDA) та інші, спрямовані на посилення інституційної спроможності держави, розширення участі жінок у політичному процесі, а також активізацію співпраці між органами влади та громадянським суспільством. Відповідно до зобов'язань, взятих у межах міжнародних угод та меморандумів про співпрацю, в Україні функціонує низка представництв, офісів і проєктних агентств міжнародних структур. Вони здійснюють діяльність, що безпосередньо впливає на реалізацію принципу гендерної рівності, виступаючи доповненням до національного інституційного механізму. Ці організації не лише підтримують практичну реалізацію гендерної політики, але й формують концептуальні підходи, засновані на міжнародних стандартах прав людини.

Україна, як держава-член ООН, бере участь у виконанні положень Резолюції 1325 Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» та подальших семи резолюцій, що разом формують узагальнений політичний порядок денний у цій сфері [119]. Цей напрям має особливе значення в умовах збройної агресії проти України, адже забезпечення прав жінок, залучених до конфлікту, набуває ще більшої актуальності. Крім того, у межах зобов'язань за Цілями сталого розвитку, Україна взяла на себе зобов'язання досягнути Цілі 5 Гендерна рівність, яка охоплює не лише рівний доступ до ресурсів, а й подолання дискримінаційних норм, що гальмують соціально-економічну участь жінок.

Представництва ООН в Україні включають цілий спектр установ від резидентних офісів до програмних агенцій, які реалізують як довгострокові ініціативи, так і оперативні проєкти. Зокрема, у сфері гендерної рівності активно працюють Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Програма розвитку ООН (UNDP), Фонд народонаселення (UNFPA), Структура «ООН–Жінки» та інші. Їхня діяльність охоплює такі напрями, як аналітична підтримка, фінансування національних програм, підвищення рівня обізнаності, правозахисна просвіта, а також розвиток інфраструктури для постраждалих від гендерно зумовленого насильства [226, с. 523–526].

Таким чином, міжнародна участь не лише підсилює технічний і фінансовий потенціал національного механізму, а й формує ціннісний фундамент для розвитку української гендерної політики, орієнтованої на права людини, соціальну справедливість і сталий розвиток.

Рада Європи є одним із провідних інституційних механізмів захисту прав людини на європейському просторі, і гендерна рівність становить фундаментальний компонент її місії. Забезпечення реального балансу між правами чоловіків і жінок тісно інтегроване у загальні цілі організації, зокрема, підтримку демократичного врядування, гарантування верховенства права та формування відкритих суспільств. В Україні діяльність Ради Європи реалізується через її офіційний Офіс, що функціонує як платформа для координації спільних проєктів з державними органами та неурядовими структурами. Завдяки реалізації комплексних програм, таких як ініціативи протидії насильству, захист прав внутрішньо переміщених осіб, а також програми з розвитку місцевої демократії, гендерна складова системно вбудовується в інші сфери правозахисної політики.

На основі досвіду та нормотворчої діяльності Ради Європи було розроблено потужну нормативно-правову базу, яка має вплив і на країни-члени, і на сусідні держави. Імплементація цих стандартів в українському правовому полі дозволяє не лише покращити загальний стан прав людини, а й сприяє поглибленню інституційних підходів до гендерної рівності. Нові формати правозастосування,

які підтримуються Офісом Ради Європи, мають на меті подолання гендерних бар'єрів шляхом нормативних змін та цілеспрямованої адвокації.

Значну роль у підтримці демократичних трансформацій в Україні відіграє і Агентство США з міжнародного розвитку. Його стратегічна мета полягає у сприянні становленню сталих демократичних інституцій, забезпеченні правової стабільності та просуванні інклюзивного врядування. Особливу увагу організація приділяє протидії торгівлі людьми, розбудові механізмів правової допомоги для жертв конфлікту, а також інституційному посиленню спроможності держави у сфері гуманітарного захисту. Визнання демократичного режиму як передумови ефективного забезпечення прав людини, включно з гендерною рівністю, є ключовим елементом філософії діяльності USAID. У демократичному контексті саме розвиток прозорих процедур, належного представництва та відповідальної політики створює умови, за яких права жінок і чоловіків реалізуються на рівноправній основі не лише формально, а й фактично.

У сучасному глобалізованому світі інтеграція міжнародних підходів до національної політики у сфері реалізації гендерної рівності є не просто бажаною, а необхідною. З огляду на це, співпраця України з міжнародними організаціями має ґрунтуватися не на формальних зобов'язаннях, а на глибокій внутрішній інтеграції цінностей та інструментів, напрацьованих у межах світової правозахисної практики. Попри приєднання України до низки важливих міжнародних договорів, на сьогодні відсутній повноцінний механізм моніторингу виконання міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення гендерного паритету, що створює ризики фрагментарності реалізації відповідної політики.

Організаційно-правова складова національного механізму реалізації гендерної рівності в Україні формально охоплює широкий спектр державних і недержавних інституцій, однак її ефективність обмежується недостатнім рівнем координації, браком інтегрованої політики та міжвідомчої взаємодії. Взаємозв'язок між центральною виконавчою владою, місцевим самоврядуванням, інститутами громадянського суспільства та міжнародними

партнерами залишається слабким, що негативно впливає на досягнення цілісного результату.

У цьому контексті подальше наукове дослідження розвитку організаційно-правової складової механізму реалізації гендерної рівності є цілком обґрунтованим. Його ключовим завданням має стати пошук моделей ефективної координації дій усіх зацікавлених суб'єктів, формування дієвих індикаторів оцінки результативності реалізованих заходів, а також розробка інституційних інновацій, які дозволять перевести гендерну політику з площини декларативності в площину стабільного і відчутного суспільного ефекту.

3.2. Стратегія гендерної рівності ЄС: орієнтир вдосконалення реалізації гендерної рівності в Україні

Стратегічне планування у сфері гендерної політики становить вагомий інструмент реалізації рівності між жінками та чоловіками. Ефективне формування таких стратегій вимагає залучення фахової експертизи, системного аналізу емпіричних даних, чіткого визначення пріоритетів і регулярного моніторингу результативності вже впроваджених заходів. Європейський Союз, зокрема Комісія щодо питань гендерної рівності та контролю за її дотриманням, сформував значний досвід у сфері стратегічного управління процесами забезпечення гендерної рівності. Вивчення та критичне осмислення цього досвіду може сприяти удосконаленню національного підходу України до розроблення та впровадження ефективних гендерних стратегій.

Гендерна стратегія Європейського Союзу має важливе значення для України з кількох причин – як у контексті наближення до стандартів ЄС, так і в межах побудови інклюзивного суспільства.

По-перше, ЄС є не лише політичним та економічним партнером України, а й орієнтиром у сфері прав людини, зокрема гендерної рівності. Врахування положень гендерної стратегії ЄС дозволяє Україні адаптувати власну політику

до європейських норм, що є важливим у світлі реалізації Угоди про асоціацію та процесу євроінтеграції [180].

По-друге, гендерна стратегія ЄС базується на комплексному підході, що охоплює не лише формальне забезпечення рівних прав та можливостей, але й активну боротьбу з дискримінацією, насильством, структурною нерівністю у сфері праці, доступу до ресурсів та прийняття рішень. Цей досвід може бути надзвичайно корисним для України, яка перебуває на етапі трансформації інституцій і суспільних практик, зокрема для вдосконалення законодавства щодо забезпечення гендерної рівності [179].

По-третє, в умовах збройного конфлікту гендерна рівність набуває додаткових вимірів, зокрема, захист прав жінок-військовослужбовиць, переселенок, осіб, що постраждали від гендерно зумовленого насильства. Стратегічний досвід ЄС допомагає переосмислити національні підходи до соціального захисту, реінтеграції та підтримки вразливих груп населення. Тож, дослідження, вивчення та адаптація гендерної стратегії ЄС – це не лише механізм правового наближення, а й інструмент зміцнення демократичних основ, інклюзивності та соціальної стійкості українського суспільства.

Після європейських виборів 2019 року, завдяки безпрецедентній підтримці з боку першої в історії жінки-президента Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн та призначення спеціального комісара з питань рівності Гелени Даллі, питання гендерної рівності повернулося на політичний порядок денний. У своїй першій промові у Європейському парламенті Урсула фон дер Ляєн посилалася на потужну й однозначну обіцянку зробити гендерну рівність ключовим пріоритетом її програми [65]. Незабаром після цього, 05 березня 2020 року, Європейська комісія опублікувала «Союз рівності: стратегія гендерної рівності на 2020-2025 роки» як частину свого більш широкого плану щодо рівності та демократії, бажання створити такий Європейський Союз, де жінки і чоловіки, дівчата та хлопці, у всій своїй різноманітності, можуть вільно йти своїм обраним шляхом у житті, з рівними можливостями для процвітання, участі та керівництва європейським суспільством [16; 17]. У 2024 році Урсулу фон дер Ляєн

переобрано президентом Європейської комісії з не менш шаленою підтримкою, як і у 2019 році.

Майже на фінішній прямій до впровадження, вважається за доцільне підвести підсумки досягнень нової Стратегії гендерної рівності та дати критичну оцінку її ефективності на сьогоднішній день.

Деякі автори підняли питання стосовно того, чи стратегія «відповідає меті», оскільки її кілька законодавчих ініціатив охоплюють багато давно існуючих, які роками блокувалися в Раді, водночас стверджуючи, що результативність Стратегії можна оцінювати критично з огляду на той факт, що жінки значно більше постраждали від наслідків пандемії[63, с. 145–170]. Інші давали більш позитивну оцінку, називаючи Стратегію «початком нової глави» [41] і наголошуючи на успіху фон дер Ляйєн у «вимаганні лідерської позиції для себе, для Комісії та для ЄС» у цій сфері та її рішучість «розвивати описове та суттєве представництво жінок» [1, с. 121–132].

Зародження гендерної рівності можна віднести до 1957 року, коли принцип рівної оплати за рівну працю було внесено до Римського договору. Рівність між жінками та чоловіками визначена як основна цінність в Амстердамському та Лісабонському договорах, а дослідження підкреслюють її важливість у «основоположному міфі» ЄС [29; 49, с.155–174].

Протягом останніх десятиліть політика гендерної рівності в ЄС перетворилася на міцний політичний напрям, перейшовши від однієї статті Договору до всеосяжної правової та політичної бази, що стосується багатьох джерел дискримінації [29; 49, с.155–174]. Разом з еволюцією, що характеризується коливаннями між прогресом і тупиком, політика гендерної рівності продовжує зустрічати опір. Тим не менш, більшість авторів погоджуються, що ЄС був важливим каталізатором «у формуванні економічної, політичної та соціальної рівності жінок у Європі» а також у реалізації гендерної рівності та прав жінок [29; 13, с. 3–24].

Постійний розвиток політики гендерної рівності ЄС протягом останніх десятиліть був добре задокументований у літературі, з виділенням трьох етапів,

починаючи з прийняття в 1957 році статті 119 ЄЕС (Європейського економічного співтовариства) про «рівну оплату за однакову працю» [2; 13, с. 3–24; 3, с. 292–308] від заснування ЄС до 1970-х років (етап пов'язується з громадянськими та економічними правами жінок і рівним ставленням), 1980-х років (рівність можливостей та позитивна діяльність) та 1990-х років (інтеграція гендерної проблематики). З набуттям чинності Амстердамського договору у 1999 році ЄС конституційно зобов'язався застосувати новий підхід до досягнення гендерної рівності через інтеграцію гендерних питань у всі політичні процеси та сфери політики, а також шляхом визначення гендерної рівності та недискримінації як керівних правових принципів Союзу. Починаючи з 2000-х років, повільно, але впевнено зародився четвертий етап нової політики боротьби з різними формами дискримінації та врахування міжсекторальної перспективи. Зазначені окремі етапи гендерної політики ЄС продовжують співіснувати та, в ідеалі, мають взаємодоповнюватись. Протягом цієї політичної еволюції Комісія просувала багаторічні плани дій, стратегії та шляхові карти, переходячи від рівного ставлення до позитивної діяльності, аж до гендерного мейнстримінгу. Хоча автори погоджуються стосовно важливості цих подій для жінок і гендерної рівності в Європі, вони також зазначають, що практична ситуація, часто не відповідає заявленим амбіціям [1, с.121–132].

У минулому політика гендерної рівності досить рідко користувалася таким пріоритетним статусом, який зараз спостерігається серед представників Європейської комісії, незважаючи на їхні часто «піднесені промови» та «вихваляння» статусом ЄС як «однієї з найбільш гендерно рівних» установ у світі [31, с. 496–520]. Зобов'язання попередніх президентів Комісії були мінімальними та «у кращому випадку скромними», за винятком Жака Делора (1985–1995) під час президентства якого відбувся розквіт ініціатив щодо рівності, пов'язаних із проєктом єдиного ринку, а також створення Європейського жіночого лобі за ініціативою Комісії. У той час як президент Комісії Романо Проді принаймні говорив про «риторику збалансованої участі» та прямо закликав держави-члени «виносити на розгляд кандидатури жінок» під

час формування Комісії [50, с.301], його наступник Жозе Мануель Баррозу «зменшив» кількість жінок у Комісії, провівши кілька «адміністративних реформ», які послабили існуючі інститути гендерної рівності, включно з переміщенням портфеля з питань рівності з Генерального директорату із питань зайнятості, соціальних питань та інклюзії до Генерального директорату з питань юстиції та споживачів.

Постійні зусилля Європейського парламенту протягом останніх двох десятиліть стосовно (повторного) запуску програми ЄС щодо гендерної рівності наштовхнулися на послідовну опозицію держав-членів. Під тиском Європейського парламенту президент Комісії Жан-Клод Юнкер безуспішно, через опір урядів держав-членів, намагався збільшити кількість жінок серед представників Комісії. Крім того, політика жорсткої економії Юнкера виявилася гендерно-сліпою, прямо підриваючи попередні ініціативи – наприклад, щодо забезпечення догляду за дітьми. Незважаючи на те, що він виступав із ідеями щодо шляхової карти, яка передбачала б рівну оплату праці, публічні консультації та прозорість оплати праці у своєму Плані дій на 2017-19 рр., і мав на меті переробити Директиву про декретну відпустку, більшість його ініціатив були заблоковані Радою. Пропозиція балансу між роботою та особистим життям (Європейська комісія 2019) була його єдиною насправді успішною ініціативою в цій сфері. Хоча ідеї Юнкера щодо майбутнього проблеми гендерної рівності в ЄС були по суті обмеженими та мінімальними [3, с.292–308], деякі автори вказують на важливість цієї Комісії в стратегічному «обробленні політичного поля» [37, с. 303]. Загалом, однак, останні два десятиліття можна охарактеризувати обмеженим прогресом які, у поєднанні з різноманітними законодавчими та бюджетними змінами та скороченнями, перешкоджають суттєвим досягненням у політиці гендерної рівності та законодавстві. Особливо сильно політичне поле було послаблено за останнє десятиліття через значний опір з боку держав-членів [38].

Враховуючи зазначене, не можна недооцінювати важливість призначення фон дер Ляйєн у 2019 році. До 2019 року жінки становили 35 із 183 членів

Комісії, тобто менше 20 % від загальної кількості за сім десятиліть [1, с. 121–132]. Або, якщо віддзеркалимо ситуацію: надмірне представництво чоловіків, що перевищувало 80 %, створило «гендерно-специфічне середовище, сформоване [чоловічими] нормами та очікуваннями» [58, с. 691]. Дійсно, стосовно описового представництва жінок Комісія не була «дружньою до жінок організацією» протягом останніх десятиліть/ Заява фон дер Ляйєн про те, що її Комісія складатиметься з рівної кількості жінок і чоловіків, була негайно зірвана двома державами-членами, які відмовилися призначати жінок-кандидатів. У результаті Комісія трохи не відповідає паритету, оскільки складається з 12 жінок (44 %) і 15 чоловіків. Тим не менш, факт обрання фон дер Ляйєн першою жінкою-президентом Європейської комісії в поєднанні з тим фактом, що вона очолює першу в історії Комісію, яка може похвалитися майже паритетом, є надзвичайно важливим, оскільки він «підтверджує фундаментальну трансформацію Союзу» в сторону більшої соціальної справедливості для жінок, як у його політиці, так і в лінії поведінки [1, с. 121].

Сприяння «Союзу рівності» є одним із ключових пріоритетів Комісії Урсули фон дер Ляйєн, як зазначено в її політичних. Таким чином, у березні 2020 року Європейська комісія представила свою Стратегію гендерної рівності ЄС на 2020-2025 роки, встановивши політичні цілі та заплановані дії в рамках досягнення гендерної рівності до 2025 року. Стратегія є помітним кроком вперед у порівнянні з попередніми зобов'язаннями на рівні ЄС щодо боротьби з гендерною дискримінацією. Вона визначає сприяння рівності між жінками та чоловіками «завданням для Союзу в усіх його видах діяльності» та передбачає подвійний підхід, який поєднує цільові заходи з ефективним гендерним мейнстрімінгом. Стратегія також чітко висуває «міжсекторальність» як наскрізний принцип для врахування взаємодії між статтю та такими характеристиками, як вік, етнічна приналежність, сексуальна ідентичність та орієнтація та інвалідність. Інші наскрізні пріоритети включають роль чоловіків і хлопчиків у досягненні гендерної рівності та кумулятивний вплив гендерної нерівності протягом життя.

Нова Стратегія являє собою чіткий розрив з минулим. Попередня чотирирічна програма, «Стратегічна діяльність Комісії щодо гендерної рівності на 2016-2019 рр.», піддалася різкій критиці з боку захисників гендерних питань з Європейського парламенту та громадянського суспільства через її слабкий правовий статус (вона видається як робочий документ персоналу, а не повноцінне повідомлення) а також через відсутність конкретних орієнтирів і спеціального бюджету, без яких прогресу у досягненні цілей і показників не можна було б ані виміряти, ані досягти.

Підтриманий союзниками в Раді та громадянським суспільством, Парламент продовжував наголошувати на зупинці політичних дій щодо гендерної рівності на рівні ЄС протягом останнього десятиліття, закликаючи до нової стратегії, що міститиме конкретні дії для зміцнення прав жінок і просування гендерної рівності, що супроводжуватиметься новим законодавством ЄС.

Нова Стратегія гендерної рівності побудована навколо шести тем:

a) свобода від насильства та стереотипів;

b) економічне процвітання в гендерній рівності;

c) рівність серед керівництва в усьому суспільстві;

d) гендерний мейнстрімінг та міжсекторальна перспектива в політиці ЄС;

e) фінансування заходів для досягнення прогресу в гендерній рівності в ЄС; та

f) вирішення питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у всьому світі.

У своїх політичних настановах і зверненні про стан Союзу в 2021 році президентка Комісії зобов’язалася надати пріоритет запобіганню та боротьбі з насильством щодо жінок. У своїй Стратегії гендерної рівності та щорічних робочих програмах Комісія відповідно визначила конкретні заходи та зобов’язалася вжити заходів для припинення гендерного насильства та кібернасильства щодо жінок, а також для боротьби з гендерними стереотипами.

Ключовим пріоритетом у цій сфері вже давно є приєднання ЄС до Стамбульської конвенції Ради Європи, яка допоможе забезпечити більш рівний захист жінок від усіх форм насильства по всій Європі. Після підписання Конвенції в 2017 році, наступним кроком стало офіційне приєднання ЄС, з вимогою до Ради ухвалити рішення після отримання згоди Європейського парламенту. Однак шлях до офіційного вступу був дуже непростим, оскільки вступ був заблокований кількома державами-членами ЄС. Уряди Болгарії, Хорватії, Угорщини, Польщі та Словаччини, часто підтримувані консервативними та релігійними групами, підірвали подальший прогрес, ставлячи під сумнів саму концепцію «гендеру», а деякі держави-члени навіть стверджували, що Конвенція ставить під загрозу «традиційні сімейні цінності».

Передбачаючи цю непросту ситуацію, Комісія у своїй Стратегії гендерної рівності до 2020 року запропонувала інші варіанти досягнення цілей, закріплених у Стамбульській конвенції. Таким чином, Комісія – за настійним закликом і підтримкою Європейського парламенту – вивчає альтернативні законодавчі варіанти для досягнення прогресу в зазначеній сфері. Дійсно, у жовтні 2021 року Суд Європейського Союзу видав свій довгоочікуваний висновок щодо приєднання ЄС до Стамбульської конвенції та її правової основи. Зокрема, Суд підтвердив, що ЄС має право приєднатися до Конвенції на підставі статей 82 (2) і 84 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) щодо прав жертв і запобігання злочинам [11]. Що стосується процесу приєднання, Суд ЄС пояснив, що не існує юридичної вимоги щодо одностайності в Раді для приєднання до міжнародної конвенції, навіть якщо ця конвенція лише частково охоплюється компетенціями ЄС. Суд таким чином підтвердив, що ЄС може приєднатися до Стамбульської конвенції та продовжити ратифікацію навіть без того, щоб усі держави-члени ЄС були її сторонами або дали згоду на це. На підставі висновку Суду, головування Франції в Раді ЄС у 2022 році, яке зробило «боротьбу з сексуальним і гендерним насильством» одним із своїх пріоритетів, відновило переговори про укладення Конвенції в Робочій групі Ради, у тісній співпраці з Комісією [19].

Згодом, 08 березня 2022 року, Комісія запустила свою довгоочікувану пропозицію директиви стосовно боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством [20]. Поділяючи цілі Стамбульської конвенції, пропозиція усуває фрагментацію поточної правової бази та заповнює прогалини в захисті на рівні держав-членів та ЄС. Вона запроваджує мінімальні стандарти для захисту основних прав жертв і адаптує відповідні правила ЄС до останніх подій у суспільстві, включно з цифровими правопорушеннями, які прямо не включені до Стамбульської конвенції [19]. Комісія вперше пропонує всеохоплюючу основу для ефективної боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Сюди входить загальноєвропейська криміналізація найбільш кричущих форм насильства щодо жінок і певних форм кібернасильства, забезпечуючи тим самим покарання за найсерйозніші його форми. Така криміналізація значною мірою сприятиме вирішенню проблем в онлайн-просторі та кращому захисту користувачів від незаконного гендерного онлайн-контенту. Окрім того, запропонована директива містить цільові заходи для забезпечення жертвам насильства стосовно жінок і домашнього насильства доступу до правосуддя, належного захисту та підтримки, а також, в першу чергу, вжиття заходів для запобігання такому насильству [19].

Загалом, пропозиція ЄС щодо директиви боротьби з насильством стосовно жінок і домашнім насильством є сильним компромісом, який розглядає насильство щодо жінок способом, який ніколи раніше не вживався в обов’язковому правовому документі ЄС [12]. Хоча критики можуть зазначити, що ця пропозиція могла бути навіть більш амбітною, вона, безперечно, могла бути й набагато менш амбітною теж. Пропозиція є стратегічною, оскільки вона має на меті спричинити прорив у проєкті, заблокованому роками, і в разі успіху дозволить імплементувати Стамбульську конвенцію без її ратифікації ЄС. Дійсно, навіть без такої ратифікації директива, яка буде прийнята кваліфікованою більшістю, зобов’яже всі держави-члени ЄС поважати її положення, деякі з яких відображають Стамбульську конвенцію. Таким чином, ця ратифікація «в обхід» є стратегічним кроком прихильників гендерних питань

в установах, дозволивши подолати опір, який чинять консервативні держави-члени. Хоча законодавчий процес, що триває, вимагатиме голосування як Європейського парламенту, так і Ради та, швидше за все, буде сповільнений великою кількістю поправок, не слід недооцінювати символічне значення пропозиції Комісії на столі [12]. Після десятиліть лобіювання з боку жіночих правозахисних організацій і гендерних активістів з Європейського парламенту ця пропозиція історично визнає насильство щодо жінок «як системну проблему на рівні ЄС і не применшує її до приватної сфери» [28].

Нова Стратегія пропонує заходи, спрямовані на усунення гендерних розривів на ринку праці, досягнення рівної участі в різних секторах економіки, усунення гендерного розриву в оплаті праці та пенсії та усунення гендерного розриву в догляді за віком. Основні дії, викладені в Стратегії, включають виконання Директиви про баланс між роботою та особистим життям, підтримку жінок як інвесторів та підприємців через Європейську інноваційну раду та програму InvestEU, усунення цифрового гендерного розриву в оновленому Плані дій цифрової освіти, і, зокрема, обіцянку запропонувати директиву щодо прозорості оплати праці.

Дійсно, у своїх політичних рекомендаціях 2019 року Урсула фон дер Ляйєн оголосила, що вона представить пропозицію обов'язкових заходів щодо прозорості оплати праці в перші 100 днів свого терміну повноважень для усунення гендерної різниці в оплаті праці та забезпечення застосування принципу рівної оплати за однакову працю. На диво, оголошена директива зникла з політичного порядку денного більше ніж на рік, швидше за все, через тиск організацій роботодавців, зокрема BusinessEurope, SMEunited і CEEP, які «пристрасно виступають проти» [39] обов'язкових заходів щодо прозорості оплати праці як адміністративного тягаря для компаній і засобу спотворення ринкових механізмів. Незрозуміле зникнення цієї ключової пропозиції призвело до різкої критики з боку громадянського суспільства та активної кампанії з боку Європейської конфедерації профспілок, яка, намагаючись припинити затримку, пішла на незвичайний крок, доручивши юридичним експертам розробити типову

директиву на 3000 слів про прозорість оплати праці, яку могла б використовувати Комісія [63].

Кампанія виявилася успішною, і законодавчу пропозицію Комісії щодо прозорості оплати праці було остаточно прийнято 4 березня 2021 року. Запропонована директива зосереджена на двох аспектах рівної оплати праці: заходи, що забезпечують прозорість оплати праці та кращий доступ до правосуддя для жертв дискримінації в оплаті праці. По-перше, шукачі роботи отримають право на інформацію про діапазон оплати посад, на які вони претендують, тоді як роботодавцям буде заборонено запитувати про історію оплати праці претендента. Подібним чином працівники матимуть право запитувати у свого роботодавця інформацію з розбивкою за статтю про середню оплату праці інших працівників, які виконують таку ж роботу або роботу рівної цінності. Роботодавці, які мають щонайменше 250 працівників, повинні будуть звітувати про гендерну різницю в оплаті праці та проводити оцінку оплати праці, якщо ця різниця перевищує п’ять відсотків і не може бути виправдана. По-друге, згідно із заходами забезпечення доступу до правосуддя, жертвам дискримінації в оплаті праці буде доступна компенсація, при цьому тягар доведення буде покладено на роботодавця, а порушення правила рівної оплати праці призведе до санкцій. Представники працівників відіграватимуть певну роль у оцінці заробітної плати та судових розглядах, включаючи можливість подавати колективні позови щодо рівної оплати праці.

Пропозиція швидко просунулася вперед після того, як її ухвалила Комісія, а Рада досягла згоди щодо загального підходу до запропонованої директиви 06 грудня 2021 року. Однак, незважаючи на свої сильні сторони, пропозиція також обмежена в охопленні через рішення Комісії обмежити звітність про оплату праці за гендерною ознакою організаціями з понад 250 співробітниками. Згідно з оцінкою Європейської конфедерації профспілок, це означало б, що лише третина європейських працівників буде охоплена, а вплив пропозиції буде ще слабшим у державах-членах з найбільшим гендерним розривом у оплаті праці, таких як Естонія та Латвія, де буде охоплено лише кожного п’ятого працівника.

Крім того, прозорість – це лише перший крок. Поряд із заходами, спрямованими на те, щоб зробити інформацію про оплату більш доступною, важливо запровадити подальші заходи, які допоможуть вирішити проблему недостатнього визнання та винагороди за важливу роботу, яку виконують переважно жінки, особливо роботу з догляду.

У цьому відношенні варто відзначити, що вперше Комісія подала на розгляд Європейську стратегію догляду. Незважаючи на те, що криза Covid-19 не була частиною початкової Стратегії гендерної рівності, виданої у 2020 році, суспільству стало зрозуміло про важливість оплачуваної та неоплачуваної роботи по догляду.

Заходи, запропоновані в розділі Стратегії – Рівність серед керівництва в усьому суспільстві, сприяють прийняттю пропозиції 2012 року щодо директиви щодо покращення гендерного балансу на керівних посадах компаній, сприяння участі жінок як виборців і кандидатів у виборах до Європейського парламенту 2024 року з метою досягнення гендерного паритету (50 %) на всіх рівнях управління Комісії до кінця 2024 року, і посилення зусиль для охоплення більшої частки жінок-керівників в агентствах ЄС. Флагманом цієї сфери Стратегії є давня пропозиція Комісії стосовно директиви покращення гендерного балансу серед невиконавчих директорів компаній, зареєстрованих на фондових біржах (також називається Директива «Жінки в радах директорів»), яка була заблокована в Раді протягом майже десяти років (з листопада 2012 року), незважаючи на невпинне прагнення Європейського парламенту до прогресу. Хоча фон дер Ляйєн заявила у своїх політичних вказівках, що вона намагатиметься створити більшість, аби розблокувати пропозицію, це питання виявилося складним, оскільки не всі держави-члени ЄС підтримують загальноєвропейське законодавство, а декілька держав-членів (Хорватія, Данія, Греція, Угорщина, Польща, Словаччина, Швеція та Нідерланди) стверджують, що обов’язкові заходи на рівні ЄС не є найкращим способом досягнення мети. Подібним чином організації роботодавців, такі як BusinessEurope, активно виступали проти пропозиції з моменту її створення, стверджуючи, що саморегулювання бізнесу достатньо для вирішення проблеми

гендерного дисбалансу на керівних посадах [9]. У червні 2021 року, здавалося, пропозиція знову зайшла в глухий кут, оскільки міністри зайнятості та соціальних справ ЄС розглянули прогрес наприкінці Португальського Президентства, зазначивши, можливо, символічно під «будь-якими іншими справами», що кваліфікована більшість не була досягнута.

Однак у січні 2022 року і президентка Комісії, і Президентство Франції висловили свою рішучість просувати проект вперед, чітко включивши його до законодавчих пріоритетів ЄС на 2022 рік [24]. У лютому 2022 року нові уряди Нідерландів і Німеччини оголосили про свій намір підтримати пропозицію щодо директиви «Жінки в радах директорів». За часів канцлера Ангели Меркель Німеччина була однією з головних країн, які блокували директиву, але з новою коаліцією на чолі з Олафом Шольцом очікувались зміни. Партія європейських соціалістів закликала Меркель розблокувати директиву, як написала низка жіночих організацій в 2020 році. Згідно з Партією європейських соціалістів, Меркель підтримувала просування гендерної рівності на керівних посадах компаній на національному рівні, але була проти зміни законодавства на рівні ЄС. Коаліційний уряд Олафа Шольца на чолі з СДПН тепер дозволив йому перейти до наступних етапів [55]. З цими заявами уряду, здається, було досягнуто прориву стосовно пропозиції, заблокованої в Раді протягом десяти років. Дійсно, домовленості про «загальний підхід» було досягнуто в Раді з питань зайнятості та соціальних питань у середині березня 2022 року. Активне Президентство Франції значною мірою допомогло в цьому, поставивши в центрі уваги просування гендерної рівності та реалізацію зобов’язань Стратегії гендерної рівності у своїй програмі [60]. Загальний підхід у Раді є вирішальним кроком вперед для остаточного прийняття цієї директиви, яка допоможе вирішити проблему «скляної стелі», з якою досі стикаються багато жінок у світі праці. З моменту її первинної публікації в 2012 році Парламент рішуче підтримав запропоновану директиву та продовжував наполягати на прогресі, наприклад, ухваливши резолюцію в січні 2021 року, яка закликала Комісію «терміново

зрушити з мертвої точки в Раді та прийняти запропоновану Директиву щодо «Жінок у радах директорів»» [22].

Запропонована директива встановлює мету включити 40 % «недопредставленої статі» (зазвичай жінок) до керівних посад компаній. Компанії, які не досягають цих цілей, повинні будуть застосовувати чіткі, недвозначні та нейтрально сформульовані критерії під час призначення чи обрання керівників. Держави-члени також повинні забезпечити, щоб компанії надавали перевагу кандидатам недостатньо представленої статі, обираючи між кандидатами, які мають однакову кваліфікацію з точки зору придатності, компетентності та професійної діяльності. Держави-члени, які вже впровадили заходи, такі як національні цілі для досягнення більш збалансованого представництва жінок і чоловіків, можуть призупинити застосування вимог. Вісім країн ЄС, включаючи Францію, вже мають квоти на національному рівні, тобто вони можуть відмовитися від загальноблокових правил. Інші держави-члени, які досягли цілей іншими засобами, могли б зробити те саме.

Незважаючи на досягнення більшої гендерної рівності в радах компаній, їх склад залишається нерівномірним. У жовтні 2021 року лише 30,6% членів правління та лише 8,5% голів правління були жінками. Крім того, між європейськими країнами існують значні розриви. Однак очевидно, що країни-члени із обов’язковим законодавством щодо квот для рад директорів досягли значно швидшого прогресу [24]. Закони про квоти були дуже ефективними у збільшенні відсотку жінок на керівних посадах, а нещодавні дослідження продемонстрували глибокі та довготривалі наслідки: після їх впровадження компанії внесли суттєві зміни в політику, спрямовану на вирішення проблеми лідерства та розриву в оплаті праці, а також догляду за дітьми та гнучкості умов робочого місця [47]. Це пов’язано з тим, що введення (додаткових) жінок-членів створює «критичну масу» в залі засідань, здатну піднімати гендерні питання, такі як сімейні відпустки та допомога по догляду за дитиною, гнучкий графік роботи, а також навчання лідерству та наставництво для жінок.

Крім того, саме прийняття закону про квоти привертає увагу до проблеми гендерної рівності на робочому місці, спонукаючи чоловіків і жінок у вищому керівництві змінити свої погляди на важливість вирішення проблем, пов'язаних із гендерною нерівністю. Окрім зазначеного, у багатьох компаніях квоти також сприяють новій політиці щодо виявлення «готових до роботи» жінок у списку талантів, у свою чергу створюючи стійкий і посилюючий ефект [47].

Відповідно до четвертого пріоритету Комісія чітко визнає, що «основні виклики, які сьогодні стосуються ЄС, включаючи перехід на зелені та цифрові технології та демографічні зміни, мають гендерний вимір» [16]. Відповідно, як кодифіковано в Амстердамській угоді 1997 року, Комісія зобов'язується включати гендерну перспективу в усі основні ініціативи протягом свого мандату (прямо згадуючи, серед іншого, Європейську зелену угоду, План ЄС з боротьби з раком і Порядок денний ЄС щодо наркотиків на 2021-2025 рр.). Комісія також визнає, що «жінки є гетерогенною групою, [яка] може зіткнутися з перехресною дискримінацією», і має на меті вирішити «взаємозв'язок статі з іншими ознаками дискримінації […] у політиці ЄС» [16].

У звіті Комісії про реалізацію Стратегії гендерної рівності за 2022 рік представлено кілька передових практик ініціатив ЄС, започаткованих у 2021 році з важливим гендерним аспектом, включаючи ініціативи, пов'язані з такими ключовими темами, як «зелений» і цифровий перехід, сільське господарство, охорона здоров'я та медіа-політика [19]. Проте критики зазначали, що впровадження гендерного мейнстримінгу відбувалося неоднозначно та нерегулярно, і що це зобов'язання не супроводжувалося достатніми ресурсами для забезпечення систематичного та ефективного впровадження та інституціоналізації в усіх сферах політики.

Інтеграція гендерної проблематики потребує постійних інвестицій не лише для підтримки створення та підтримки необхідних структур і процесів, а й для забезпечення того, щоб, щоб «суб'єкти, які зазвичай беруть участь у розробці політики», були спроможні інтегрувати гендерні питання в їх повсякденну практику. Дійсно, існує мало доказів послідовних зусиль із систематичного

нарощування спроможності персоналу розуміти та сприяти інтеграції гендерної проблематики в усіх сферах політики та на етапах політичного циклу.

Тому не дивно, що було багато критики як з боку представників громадянського суспільства, таких як EWL або Європейська конфедерація неурядових організацій з надання допомоги та розвитку [10], так і з боку парламенту, вказуючи, що Комісія не переходить від розмов про гендерний мейнстрімінг до діла. Низка ключових політичних ініціатив, таких як Європейська зелена угода, опублікована наприкінці 2019 року, і стратегія «Від ферми до тарілки», опублікована в травні 2020 року, повністю позбавлені гендерних міркувань, незважаючи на те, що жінки та дівчата в найбідніших спільнотах у всьому світі часто найбільше постраждали від наслідків зміни клімату, відсутності продовольчої безпеки та недоїдання, хоча вони є ключовими учасниками змін у цих секторах [10]. Однією з головних причин відсутності гендеру в основних політичних документах, таких як Зелена угода, є відсутність узгодженості між сферами політики. Гендерна рівність і дії щодо зміни клімату висуваються як два головних пріоритети Комісії, але «тримаються окремо» одне від одного [5, с.36–51]. У той час як Стратегія гендерної рівності містить розділ про зміну клімату, який вказує на деякі способи, якими зміна клімату обумовлена гендерною ознакою, основні рамки роботи стосовно проблеми клімату залишається значною мірою сліпими за гендерною ознакою [5, с.36–51] і потребують більш сильного соціального виміру, як підкреслює Європейська конфедерація профспілок.

Подібним чином у звіті Європейського парламенту за 2022 рік наголошується, що ЄС відчуває труднощі в систематичному застосуванні гендерного мейнстримінгу і гендерного бюджетування до всіх політик ЄС. Незважаючи на те, що ці концепції мають міцну правову основу та були підтверджені в багатьох документах ЄС, включаючи угоди про багаторічну фінансову програму ЄС на 2014-2020 та 2021-2027 роки, Парламент підкреслює той факт, що «наразі не було досягнуто значного прогресу в їх практичному застосуванні» [25].

Дійсно, як дійшла висновку Європейська рахункова палата у спеціальній доповіді, «Комісія ще не виконала свого зобов'язання щодо інтеграції гендерних питань у бюджет ЄС». Крім того, було зроблено висновок, що Стратегія гендерної рівності «посилила зобов'язання Комісії щодо інтеграції гендерної рівності», але фундаментальні передумови та «конкретні дії, спрямовані на систематичне врахування гендерної рівності в усіх сферах політики ЄС, внутрішніх і зовнішніх» все ще відсутні. На противагу цьому, Генеральний директорат Європейської комісії з питань міжнародного партнерства, а віднедавна Генеральний директорат з досліджень та інновацій, очолюваний комісаром Марією Габріель, яка підтримує її, є більш позитивним прикладом того, що також були інвестиції в розвиток інституційних структур гендерної рівності, а також внутрішнього потенціалу. Однак мало що вказує на те, що ця практика є широко поширеною чи систематичною в Комісії.

Щоб виправити цю ситуацію та скасувати попередній демонтаж інституційних структур гендерної рівності попередніми Комісіями, Комісія фон дер Ляйєн поставила за мету створити для гендерної рівності міцнішу інституційну основу, призначивши не лише першого в історії Уповноваженого зі спеціальним портфелем з питань рівності, але й створивши Цільову групу з питань рівності на початку її мандату. Цільова група складається з представників усіх служб Комісії та Європейської служби зовнішніх справ і підтримується секретаріатом, що базується в Генеральному секретаріаті Комісії. За словами Комісії, ця Робоча група відіграє ключову роль у впровадженні рівності, а не лише гендерної рівності, у всі політики, від їх розробки до впровадження. У лютому 2021 року Робоча група опублікувала вказівки для всіх генеральних директоратів щодо інтеграції рівності під час розробки, реалізації та оцінки політик і програм ЄС. Крім того, Комісія фон дер Ляйєн створила широку мережу координаторів з питань рівності, відповідальних, зокрема, за перевірку всіх майбутніх політичних ініціатив, для яких їх генеральний директорат є головним, з точки зору рівності на ранній стадії підготовки та дизайну, щоб забезпечити включення суттєвої перспективи рівності.

На даному етапі ще занадто рано оцінювати ефективність цих розробок і Цільової групи загалом щодо систематичного включення гендерних питань у всі сфери політики. Незважаючи на те, що у Комісія справді є багато прикладів успішної практики, ще потрібно зробити значну роботу, щоб їх заявка була узгоджена, і ця робота охоплює не лише діяльність Комісії з розробки політики, але й саму Комісію як організацію. Зрештою, одним із ключових інгредієнтів успішного гендерного мейнстримінгу є політична воля і ця готовність та енергія, схоже, присутні в Комісії фон дер Ляйєн, що є хорошими передвіщами щодо шансів досягти більш систематичної гендерної політики ЄС у (найближчому) майбутньому.

Однак щодо запровадження міжсекторальності в Стратегії, нової на рівні ЄС, картина є більш неоднозначною. Незважаючи на новизну і поза посиланнями до розділу «інтеграція гендерної проблематики», міжсекторальний підхід насправді не застосовується до решти Стратегії. Цю критику також висловлюють відповідні представники громадянського суспільства, такі як Ініціатива Equinox по боротьбі з расизмом, яка закликає до поверхневої взаємодії з цим терміном, заявляючи, що, незважаючи на офіційне визнання міжсекціональності як принципу реалізації, на практиці політика гендерної рівності ЄС розглядає інтерсекціональність більше як запізнілу думку або «доповнення» [15]. Значне залучення до взаємозв’язку статі з іншими ознаками дискримінації потребуватиме додаткового фінансування для отримання аналітичної спроможності та людських ресурсів для збору й аналізу даних, а також розробки та реалізації цільової політики.

Як зазначено в Стратегії, бюджетна політика та фінансування є невід’ємною частиною подвійного підходу до гендерної рівності, включаючи як політику ЄС щодо інтеграції гендерної проблематики, так і цільові заходи для усунення стійкої нерівності. Щоб забезпечити це, Багаторічна фінансова програма інтегрує «гендерний вимір у всі фінансові програми, а точніше в різні інструменти фінансування та бюджетних гарантій ЄС», такі як Європейський соціальний фонд плюс, Європейський фонд регіонального розвитку, Креативна

Європа, Європейський фонд морського та рибного господарства, Фонд згуртованості та програма InvestEU [17]. Крім того, Стратегія передбачає, що «цільове фінансування проектів, які приносять користь організаціям громадянського суспільства та державним установам, які впроваджують конкретні заходи, в тому числі попередження та боротьбу з гендерним насильством, будуть доступні через програму «Громадяни, рівність, права та цінності»» [16].

У пропозиції Комісії щодо Багаторічної фінансової програми на 2021-2027 рр. гендерна рівність була включена в розробку програми одночасно як горизонтальний принцип, так і через конкретні цілі програми, з метою просування гендерно орієнтованої та гендерно чутливої політики – але лише після активного лобіювання гендерних активістів з Європейського парламенту та громадянського суспільства (серед інших організацій присутня ЄЖЛ). Гендерні активісти також досягли успіху в отриманні від Європейської комісії зобов'язань розробити методологію відстеження витрат, пов'язаних із гендерною рівністю, яку тепер необхідно перевірити та поступово впроваджувати. Крім того, Комісія працює над оновленням своїх рекомендацій для глибшого аналізу впливу програм фінансування ЄС на гендерну рівність.

У 2021 році, на додаток до Багаторічної фінансової програми на 2021-2027 роки, ЄС погодився профінансувати масштабний тимчасовий інструмент відновлення під назвою «ЄС наступного покоління» (NGEU). Підкріплений коштами на загальну суму 806,9 мільярда євро, цей пакет стимулів розроблений, аби допомогти відновити економічні та соціальні збитки, завдані пандемією, створити високоякісні робочі місця, боротися з соціальною ізольованістю та підтримати «зелений» і цифровий перехід Союзу. Основна частина бюджету «ЄС наступного покоління» призначена для Фонду відновлення та стійкості, а кошти мають бути витрачені на вибрані реформи та інвестиції в державах-членах, визначені в національних Планах відновлення та стійкості. Фонд відновлення та стійкості є важливим лакмусовим папірцем для ЄС, допомагаючи на практиці реалізувати свої зобов'язання у сферах гендерного мейнстрімінгу та гендерного

бюджетування, і за ним уважно стежать гендерні активісти як в установах, так і поза ними. Незважаючи на те, що інтеграція гендерного підходу та складання бюджету мають міцну правову основу та були підтверджені в ключових документах ЄС, зокрема в Багаторічній фінансовій програмі на 2014–2020 та 2021–2027 роки, на практиці досягнуто незначного прогресу. Подібним чином бюджетний цикл ЄС не враховує належним чином гендерну рівність.

Щоб покращити ситуацію та зробити заходи щодо відновлення ЄС гендерно чутливими, Європейський рахункова палата закликала належним чином враховувати гендерну рівність у постанові про створення Фонду відновлення та стійкості та в Планах відновлення та стійкості. Ці занепокоєння широко розділяли та висловлювали різні зацікавлені сторони, експерти та депутати Європарламенту [25]. Однак у першій пропозиції Комісії щодо впровадження Фонду відновлення та стійкості, висунутій 28 травня 2020 року, не було ніякої гендерної перспективи, а жінок навіть не згадували як особливу соціальну групу, яку потрібно підтримувати. Під час законодавчого процесу, переважно через тиск з боку організацій громадянського суспільства та Європейського парламенту, до положень було додано гендерний вимір, який став частиною Регламенту Фонду відновлення та стійкості, затвердженого 12 лютого 2021 року [25]. Лише в результаті наполегливих переговорів парламенту остаточний текст «визнає, що жінки особливо постраждали від кризи Covid-19» і чітко вимагає від держав-членів пояснити, як саме заходи в їхніх Планів відновлення та стійкості сприятимуть гендерній рівності та інтеграції гендерних питань [64]. Крім того, через тиск з боку прихильників гендерних питань Комісія прийняла методологію звітування про соціальні витрати, серед іншого щодо заходів, спрямованих на дітей та молодь та покращення гендерної рівності [18]. Це можна вважати важливою перемогою, оскільки вона, сподіваємося, надасть у прозорий і підзвітний спосіб зведену інформацію про соціальні витрати в рамках Фонду [64].

Хоча включення положень про гендерну рівність до Регламенту Фонду відновлення та стійкості справді можна назвати політичним успіхом і важливим

кроком до інтеграції гендерної проблематики, зацікавлені сторони та експерти залишаються занепокоєні щодо їх впровадження та моніторингу [25]. Гендерні адвокати та експерти як в установах, так і за їх межами уважно стежили за процесом оцінки Комісією Планів відновлення та стійкості та контролювали виконання планів. Деякі з них розпочали власний аналіз Планів відновлення та стійкості, щоб з'ясувати, чи мають країни-члени вирішувати становище жінок і як саме.

Еломакі та Кантола [14], наприклад, вважають, що гендерні зобов'язання в Фонді відновлення та стійкості є нечіткими та недостатньо конкретними. Крім того, вони були введені в процес прийняття рішень Регламенту Фонду відновлення та стійкості надто пізно, а це означає, що ключові пріоритети витрат і заходи вже були зафіксовані та узгоджені на національному рівні в деяких державах-членах, а гендерні питання можуть стати лише доповненням замість невід'ємної частини Фонду відновлення та стійкості.

Гендерні експерти також попереджають, що пріоритетні витрати на «зелений» і цифровий перехід створять робочі місця переважно для чоловіків (у таких секторах, як ІТ, транспорт, енергетика та будівництво), що може посилити існуючу гендерну сегрегацію та нерівність на ринку праці [43]. Вони додають, що сектори догляду, охорони здоров'я та освіти, де традиційно переважають жінки і які найбільше постраждали від пандемії, не отримують достатньої підтримки Фонду відновлення та стійкості [59]. Замість додаткового підходу, гендерна рівність мала бути центральною рисою Фонду відновлення та стійкості [6].

Траєкторія Багаторічної фінансової програми на 2021-2027 рр., а також Фонду відновлення та стійкості чітко демонструє, що впровадження гендерного підходу в бюджет ЄС ще не є систематичним процесом у Комісії, а скоріше випадком і значною мірою залежить від постійного контролю експертів із гендерних питань та прихильників громадянського суспільства, профспілок і парламенту. Оскільки пильність експертів та захисників гендерних питань виявилася необхідною, можна вважати втраченою можливістю те, що

фінансування ЄС для жіночих організацій залишається на тому ж рівні згідно з новою Багаторічною фінансовою програмою і продовжує бути нестабільним і крихким. Крім того, фінансування ЄС для організацій, що займаються просуванням жінок і сексуальних меншин, зазнало різкої критики з боку консервативних держав-членів, а також постраждало від «зміни пріоритетів під час і після фінансової кризи» [45, с. 225). Більше того: без додаткових ресурсів широка і амбітна програма ЄС щодо різноманітності створює посилення конкуренції між різними претензіями на різноманітність та політичними гравцями.

Згідно з шостим пріоритетом Стратегії, Комісія визначає, що гендерна рівність є «основною метою зовнішньої діяльності ЄС», причому ЄС «сприяє гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок у своїх міжнародних партнерствах, політичному діалозі та діалозі з прав людини з третіми країнами, торговельній політиці ЄС, а також у своїй політиці сусідства та розширення, в тому числі в контексті переговорів про приєднання та процес стабілізації й асоціації. Крім того, гендерна діяльність включена до дій ЄС у нестабільних, конфліктних та надзвичайних ситуаціях»/

Зовнішня діяльність ЄС ґрунтується на цілях, визначених у Плані дій ЄС щодо гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у зовнішніх відносинах на 2021-2025 роки (План дій з гендерних питань III) і в Плані дій ЄС щодо прав людини та демократії на 2020-2024 роки. План дій з гендерних питань III був представлений Комісією та Європейською службою зовнішньої діяльності у спільному повідомленні в листопаді 2020 року і спрямований на прискорення прогресу в розширенні прав і можливостей жінок і дівчат за допомогою трансформаційного та міжсекторального підходу. Це важливо, оскільки Комісія вперше ухвалила Повідомлення щодо Гендерного плану дій. Крім того, як за формою, так і за змістом, він є значним покращенням порівняно з попередніми Гендерними планами дій [10]. У той час як його попередники були лише «робочими документами для персоналу» з обмеженим охопленням і

слабшим правовим статусом, вищезгадане «спільне повідомлення» надає стратегії набагато більшої політичної ваги та помітності.

План дій з гендерних питань ІІІ загалом позитивно сприйняли гендерні активісти в Європі та в усьому світі. Його прогресивний і амбітний погляд розвіює побоювання, що Комісія фон дер Ляйєн, з її явно більш геополітичним планом, підпорядкує роль ЄС як промоутера прав людини та жінок своїм власним інтересам, таким як економічні чи міграційні інтереси. Навпаки, ЄС, здається, активізує свою гру, чітко зосереджуючись на зміні власної інституційної культури та прагнучи до гендерно-чутливого керівництва на найвищому рівні. Мислення ЄС можна вважати трансформаційним і прогресивним, оскільки шляхова карта має на меті залучити всі сфери політики (включно з такими традиційно складними сферами політики, як торгівля чи безпека), залучити жінок і чоловіків у всьому їхньому розмаїтті, розглядаючи всі пересічні аспекти дискримінації, наприклад, вік, інвалідність, сексуальна орієнтація або расова, етнічна та релігійна нерівність.

Однак деякі критично налаштовані спостерігачі вказують на поверхневу взаємодію з цими пересічними вимірами: замість того, щоб розглядати проблеми маргіналізованих жінок і людей у центрі гендерної політики, вони включають їх в план на спеціальній основі [51]. Так само представники громадянського суспільства, такі як CONCORD, висловили занепокоєння щодо нечітких цілей Плану дій з гендерних питань ІІІ. Наприклад, заявлена мета «85 % усіх нових дій у зовнішніх відносинах сприятиме гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок до 2025 року» нічого не говорить про фактичний і загальний обсяг фінансування, призначеного для гендерної рівності. Чітка та амбітна ціль ЄС щодо фактичного фінансування була б набагато потужнішою – особливо тому, що останні дані ООН показали, що Ціль сталого розвитку 5 «Досягнення гендерної рівності та розширення можливостей усіх жінок і дівчат» входить до трійки найменш фінансованих ЦСР у світі.

Незважаючи на свої недоліки, підтримка Плану дій з гендерних питань ІІІ у Раді виявилася складною та суперечливою проблемою. Найважливіше те, що в

грудні 2020 року ЄС не зміг оприлюднити висновки Ради щодо Плану дій з гендерних питань III, оскільки три держави-члени відмовилися схвалити поняття гендерної рівності, на відміну від бінарного підходу до рівності між жінками та чоловіками. Німеччина, яка головувала на той момент в Раді ЄС, була змушена відкласти свій проєкт висновків Ради, оскільки не могла розраховувати на підтримку Болгарії, Угорщини та Польщі. Комісія запропонувала Парламенту та Раді схвалити План дій з гендерних питань дій III, але Раді не вдалося досягти необхідного консенсусу, знову ж таки через розбіжності думок щодо терміну «гендер». Натомість висновки головування були прийняті за підтримки 24 держав-членів [26]. Громадянське суспільство розкритикувало провал політики як «вражаючий і вартий уваги», що відображає «відмову від попередніх зобов'язань ЄС», оскільки Рада традиційно офіційно схвалила Гендерний план дій. Незважаючи на потужні політичні документи та існуючі глобальні зобов'язання, відсутність висновків Ради стосовно Плану дій з гендерних питань III, а також неузгодженість щодо прав жінок і гендерної рівності в державах-членах і в Комісії не складають позитивної картині для ЄС, який позиціонує себе як світового лідера у сфері гендерної рівності.

Це спонукало Європейський парламент схвалити у березні 2022 року звіт щодо Плану дій з гендерних питань III. Підготовлений спільно з парламентськими комітетами з питань розвитку та прав жінок і гендерної рівності, звіт вітає План дій ЄС, але окреслює кілька сфер, у яких ЄС має провести додаткову роботу, не в останню чергу з огляду на негативний вплив пандемії. У ньому парламент висловлює жаль з приводу того, що Рада не змогла досягти одностайності щодо висновків, тим самим перешкоджаючи офіційному схваленню Плану дій. Парламент також зазначає, що ЄС відіграє важливу роль у досягненні гендерно рівноправного світу через підтримку країн-партнерів у боротьбі з гендерною дискримінацією, і закликає ЄС подавати приклад [27]

Отже, теперішня Європейська комісія продемонструвала більше амбіцій, ніж усі її попередники разом узяті, за помітним винятком Жака Делора, і, можливо, більше, ніж вона зможе продемонструвати протягом наступних років.

У своєму прагненні створити «Союз рівності» Комісія фон дер Ляйєн зіткнулася з «значними структурними обмеженнями» і, швидше за все, зіткнеться з багатьма іншими. За останні роки кілька держав-членів «пережили безпрецедентні процеси дедемократизації» з негативними наслідками для (гендерної) рівності та соціальної справедливості. З одного боку, це загрожує скасуванням зобов'язань щодо гендерної рівності та навіть демократичних цінностей. З іншого боку, це часто додає сміливості захисникам гендерної рівності з громадянського суспільства, профспілок, політичних партій та політичних інституцій ставати все активнішими заради підтримки програми гендерної рівності, оскільки гендерна політика часто займає центральне місце в поляризованому дискурсі дедемократизації. І справді, протягом останніх двох років уряди Угорщини та Польщі, іноді за підтримки Болгарії та Словаччини, систематично намагалися видалити слова «гендер» і «гендерна рівність» із ключових політичних документів ЄС, попередньо погоджених державами-членами, тим самим підриваючи прогрес у програмі гендерної рівності. Крім того, адміністративні реформи, здійснені попередниками фон дер Ляйєн, послабили інституційну структуру Комісії щодо політики гендерної рівності. Останні два роки також були відзначені пандемією Covid-19, яка продемонструвала не лише важливість як формальної, так і неофіційної допомоги для нашого суспільства, але й те, як відрізняються між собою зайнятість жінок і чоловіків, соціальний захист і нерівний внесок у неоплачувану домашню роботу, що призводять до соціально-економічної гендерної нерівності як в Європі, так і в інших країнах.

Незважаючи на виклики, що виникають через постійну консервативну опозицію держав-членів, структурні обмеження та послідовність криз, за останні два роки Комісія досягла значного прогресу у впровадженні Стратегії гендерної рівності. Вона активізувала свою боротьбу з гендерним насильством за підтримки захисників гендерних питань в установах і поза ними. У сфері керівництва, зміни в уряді в деяких державах-членах принесли прорив у переговорах щодо пропозиції «Жінки в радах директорів», і через десять років її ухвалення нарешті стало досяжним. Незважаючи на те, що до послідовного

впровадження гендерного підходу в усіх сферах політики ЄС на всіх етапах політичного циклу ще далеко, незважаючи на те, що це є конституційним зобов'язанням ЄС протягом понад двох десятиліть, є підстави для оптимізму.

Очолювана Урсулою фон дер Ляйєн, Комісія забезпечила потужне лідерство в умовах кризи, поновлюваних хвиль біженців, пандемію коронавірусу, але стратегічно просуває програму гендерної рівності. Займаючись цим, фон дер Ляйєн має підтримку Комісії, де 40 % керівних посад займають жінки, а також безліч союзників з інституцій ЄС і громадянського суспільства. Після двох десятиліть законодавчої блокади, бюджетних скорочень і катастрофічних адміністративних реформ, які підривають політичне поле, можливо, настав час переглянути більш песимістичні аналізи щодо долі гендерної рівності в ЄС, тоді як прихильники гендерних питань можуть почати мріяти про те, щоб нарешті почався новий етап.

3.3. Гендерні аспекти вимушеної міграції з України до ЄС: проблеми забезпечення конституційних прав

Дослідження гендерних аспектів вимушеної міграції українських громадян до держав-членів Європейського Союзу після 2022 року набуває особливого значення для поглиблення розуміння та реалізації конституційно-правових засад гендерної рівності в Україні з огляду на декілька ключових причин. По-перше, частина 2 статті 24 Конституції України гарантує рівність прав жінок і чоловіків, зокрема у сфері праці, освіти, соціального захисту, а також встановлює заборону будь-якої дискримінації за ознакою статі. У контексті масової міграції, спричиненої російською збройною агресією, переважна частка вимушених мігрантів становлять жінки з дітьми, що обумовлено, серед іншого, військовим обов'язком більшості чоловіків залишатися в Україні. Це створює нові суспільні й правові виклики, пов'язані з доступом до соціальних послуг, правом на працю,

захистом від гендерного насильства, а також із правовим становищем жінок у країнах прийому.

По-друге, досвід, який українські громадянки здобувають у державах-членах ЄС, зокрема в аспектах правового захисту від дискримінації, реалізації трудових прав, участі в політичному та громадському житті, становить важливе джерело для вдосконалення національного законодавства України у сфері гендерної рівності. Аналіз цих процесів дозволяє виявити як прогалини у чинній нормативно-правовій базі України, так і потенційні шляхи її гармонізації з європейськими стандартами [125, с.55–67].

По-третє, вивчення гендерно зумовлених практик вимушеної міграції є ключовим для формування державної політики реінтеграції, підтримки мігрантів та запобігання структурній нерівності в постконфліктний період. У цьому контексті дослідження також набуває значення з огляду на стратегічні зобов'язання України в межах інтеграції до ЄС, зокрема щодо імплементації принципів Стратегії гендерної рівності ухваленої Європейською комісією (Gender Equality Strategy 2020–2025), Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок (Стамбульська конвенція), а також директиви щодо рівного ставлення у сфері працевлаштування, соціального захисту та доступу до товарів і послуг. Окрім того, результати такого дослідження матимуть прикладне значення для формування державної політики реінтеграції та підтримки жінок-мігранток у поствоєнний період, а також для запобігання поглибленню структурної гендерної нерівності в суспільстві.

Таким чином, дослідження гендерних аспектів вимушеної еміграції є важливим чинником удосконалення системи конституційно-правових гарантій в Україні, сприяє зміцненню інституційного механізму забезпечення рівних прав та свобод, і слугує вагомим етапом у правовій трансформації держави в умовах воєнного та поствоєнного відновлення.

Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах збройного конфлікту викликано тим те, що на сучасному етапі причини вимушеної міграції людей з держав їх походження все частіше пов'язані з

міжнародними та внутрішньодержавними збройними конфліктами, які визначають масовий та нерідко неорганізований виїзд людей. Як стверджує Б. Калиновський, сьогодні ми є свідками стрімкого збільшення числа переміщених осіб, як внутрішніх, так і транскордонних, яке викликане широкомасштабною російською збройною агресією проти України та поширенням бойових дій на її значні території [126, с.13–22].

Наразі стратегічні орієнтири державної політики України зосереджені на нейтралізації зовнішньої військової загрози, забезпеченні стабільності державного суверенітету та цілісності території, а також на поступовій інтеграції до європейського економічного простору та системи регулювання міграційних процесів. Одним із стратегічних орієнтирів розвитку України є поступове наближення до світових стандартів якості життя, тривалості життя населення та ефективної реалізації прав і свобод громадян. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз сучасних міграційних процесів, зокрема з урахуванням участі України у глобальних і європейських міграційних механізмах. Вивчення міграційних тенденцій дає змогу оцінити не лише демографічні та економічні виклики, а й виявити потенційні загрози чи можливості у сфері прав людини, соціальної інтеграції, гендерної рівності та розвитку людського капіталу. Сучасна міграційна політика повинна відповідати новим реаліям — як внутрішнім (зокрема, пов’язаним з переміщенням осіб унаслідок збройної агресії), так і зовнішнім — європейським стандартам правового захисту мігрантів, біженців, трудових мігрантів і тимчасово переміщених осіб. З урахуванням зазначених обставин, цільовим вектором цього фрагмента дослідження є системний аналіз особливостей сучасної хвилі вимушеної міграції, яка демонструє чітко виражену гендерну динаміку. Це дає змогу окреслити ключові виклики та можливості інтеграційної політики, розглянути форми і засоби сприяння поверненню мігрантів, а також оцінити, наскільки ці процеси можуть бути корисними для комплексного відновлення України у післявоєнний період.

Повномасштабна війна стала каталізатором нової хвилі вимушеної міграції, що виявилася значно жорсткішою та масштабнішою за попередні міграційні рухи, які спостерігались в Україні до 24 лютого 2022 року. Саме 2022 рік став ключовим у трансформації міграційних процесів, тоді як початком вимушеної міграції можна вважати події 2014 року, коли відбулася окупація Криму та частин Донецької та Луганської областей.

Основною і беззаперечною рисою, що вирізняє сучасну вимушену міграцію від інших традиційних форм переселення, є її першопричина – збройна агресія, реальна загроза життю та безпеці. Саме ці обставини змусили залишити країну ті верстви населення, які за мирних умов не розглядали навіть можливість еміграції.

Із цього випливає ще одна важлива відмінність – змінений гендерний соціально-демографічний профіль новітніх мігрантів. Значну частину серед них становлять жінки працездатного віку з високим рівнем освіти, часто кваліфіковані спеціалістки з визначеним соціальним становищем, а також неповнолітні діти.

Станом на кінець 2023 року, за оцінками низки європейських експертно-аналітичних центрів, за межами України, переважно в країнах Європейського Союзу, перебуває понад 8 мільйонів осіб, які виїхали з України у зв’язку з воєнною агресією Російської Федерації. Це становить орієнтовно понад 20 % від загальної кількості населення країни. Першу хвилю вимушеного переміщення, що припала на весну 2022 року, здебільшого склали жінки (близько 74 %) та чоловіки (52 %), які спочатку розглядали виїзд як тимчасовий захід з наміром повернення упродовж кількох місяців. Проте тривалість перебування за кордоном значно зросла внаслідок загострення безпекової ситуації в Україні.

Цей фактор сприяв поступовій адаптації частини мігрантів до умов приймаючих країн, а також участі в європейських програмах тимчасового захисту та гуманітарної підтримки. Статистичні дані вказують, що 38 % мігрантів перебували за кордоном від шести до дванадцяти місяців, 27 % —

понад рік, а 35 % — до пів року. Найбільша частка вимушено переміщених осіб оселилась у Польщі (45 %) та Німеччині (22 %).

Серед жінок-мігранток домінують ті, хто виїхав разом із дітьми (60 %), тоді як 22 % перебувають за кордоном самостійно, ще 12 % — у супроводі батьків (див. Додатки В та В1). Для переважної більшості громадян, які покинули Україну після 24 лютого 2022 року, рішення про виїзд було зумовлене виключно факторами загрози життю та безпеці, часто ухвалювалося в умовах психологічного стресу, без можливості ретельної підготовки, із метою захисту дітей та найближчих родичів.

Фактор наявності попереднього трудового досвіду в країні тимчасового перебування має чітко виражене гендерне розмежування. Так, лише 7 % жінок, на відміну від 23 % чоловіків, мали попередній досвід працевлаштування або активного пошуку роботи за кордоном (Додаток В). Ці дані узгоджуються з висновками вітчизняних дослідників, наприклад Б. Калиновський, які наголошують, що до початку повномасштабної війни основну частку серед трудових мігрантів з України становили саме чоловіки – приблизно 70 % [126, с. 13–22]. Натомість участь жінок у міграційних процесах частіше проявлялася у короткострокових поїздок з метою заробітку, без остаточного переселення.

Під час перебування за межами України переважна частина громадян отримувала ту чи іншу форму підтримки. Очікувано, основними реципієнтками допомоги виступали жінки. Зокрема, серед них лише 9 % не отримували жодної форми підтримки, тоді як серед чоловіків цей показник становив 29 %. Найчастіше допомога надходила з боку державних структур країн перебування: її отримували 74 % жінок та 55 % чоловіків. Волонтерські ініціативи також відігравали важливу роль у підтримці українських мігрантів допомогу від волонтерів отримували 44 % жінок та 41 % чоловіків. Значний внесок у підтримку українців мали й релігійні інституції – 24 % жінок і 16 % чоловіків (Додаток В 2).

Допомога від родичів та знайомих фіксувалась у 20 % жінок та 13 % чоловіків. Окрему категорію становили ті, хто отримував підтримку від

роботодавців 13 % чоловіків. Показово, що до допомоги українцям активно долучалися і пересічні мешканці країн перебування: 15 % жінок і 13 % чоловіків отримували таку підтримку з боку незнайомих громадян (Додаток В 2).

Під час перебування за кордоном українці отримували фінансову підтримку: 56 % чоловіків та 78 % жінок; допомогу речами: 61 % чоловіків і 76 % жінок; сприяння у пошуку житла: 57 % чоловіків та 64 % жінок. Найменше зверталися за юридичною допомогою: 16 % чоловіків і 30 % жінок. Допомога з працевлаштуванням була надана 35 % чоловіків та 33 % жінок. 40 % жінок у країні перебування забезпечували себе здебільшого завдяки матеріальній допомозі. У 32 % чоловіків основним джерелом доходу була постійна робота в країні перебування. І якщо для чоловіків фінансова допомога також була значущою 27 % чоловіків її отримували, то постійна робота, на яку можна було розраховувати як на головне джерело існування, була лише у 12 % жінок. 15 % чоловіків і жінок існували за рахунок попередніх грошових заощаджень. І 10 % жили за рахунок тимчасових підробітків. (Додаток В 3).

Зважаючи на зусилля, яких доклали європейські країни для допомоги українським вимушеним переселенцям, процес їхньої інтеграції проходив загалом вдало. Аналізуючи фінансове становище, 9 % чоловіків та 4 % жінок визначили його як достатній. У більшості, 57 % чоловіків та 46 % жінок, коштів загалом вистачало. Тоді як 30 % чоловіків і 41 % жінок мали кошти на їжу та придбання найнеобхідніших дешевих речей. Лише невелика частка, 3 % чоловіків та 5 % жінок, ледь зводили кінці з кінцями, відчуваючи фінансові труднощі навіть з забезпеченням базових потреб. (Додаток В 4).

Проблеми, що виникають в осіб, які виїжджають за кордон, нерідко змушують їх шукати підтримки у юристів та різних консультативних організацій. Варто зазначити, що серед жінок частка тих, хто звертався за юридичною допомогою, суттєво перевищує показник серед чоловіків-мігрантів: 16 % проти 30 % (Додаток В 2). Цей факт свідчить про те, що у сфері жіночої міграції виникає значно більше питань, які вимагають роз'яснень та особливого правового захисту. Таким чином, на сьогоднішній день практично весь сектор

працевлаштування за кордоном обслуговується приватним та комерційним секторами. Роль державних установ залишається незначною. Загалом, як і роль органів державної влади України щодо підтримки зв'язку з вимушеними мігрантами.

Статус біженця та тимчасовий захист мають багато спільного в наданні прав. Основна різниця полягає в термінах: не всі права стають доступними з моменту подачі заяви на отримання статусу біженця. Після офіційного надання статусу, особи мають право на: житлові умови (часто передбачають місце для сну в центрі для біженців); безкоштовне харчування; обмежену медичну допомогу; безкоштовний проїзд у громадському транспорті. Унікальність отримання статусу біженця полягає в тому, що протягом півроку людина не може влаштуватися на роботу, доки триває процес розгляду її прохання про надання такого статусу. Це обмеження актуальне навіть у випадку, коли особа вже проживала та працювала в цій країні. Статус біженця – це персональне право, яке надається після проходження спеціальної адміністративної та юридичної процедури, в ході якої визначається, чи існує у вас обґрунтований страх бути переслідуваним через расову приналежність, віросповідання, національність, належність до конкретної соціальної групи або політичні погляди. Отриманий статус забезпечує людині право жити на території країни без обмежень терміну. Його можуть анулювати, якщо виявляться факти, що вимагають перевірки. Важливо наголосити, що завершення війни в Україні саме по собі не слугує автоматичною причиною для анулювання цього статусу.

Надання тимчасового захисту регламентується Директивою ЄС 2001/55/ЄС, активованою рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04 березня 2022 року, спеціально для українців, спочатку на два роки. Остаточне рішення про подовження було ухвалено наприкінці вересня 2023 року. Відповідно до цього рішення, тимчасовий захист для українців буде діяти до 04 березня 2025 року, тобто впродовж трьох років з моменту застосування Директиви – це максимальний термін її дії. На сьогоднішній день, це питання досліджується Європейською

Комісією, яка повинна надати Раді пропозиції щодо подовження, або припинення тимчасового захисту та врегулювання цього питання.

Право на отримання статусу мають усі українці та їхні родичі, які перетнули кордон після 24 лютого 2022 року. Також це стосується громадян інших країн, які на зазначену дату легально мешкали в Україні. Кожна держава-член ЄС має право самостійно вирішувати, чи надавати тимчасовий захист українцям, котрі прибули до Євросоюзу до початку бойових дій з різних обставин. Країни Європейського Союзу мають можливість ухвалити рішення про надання тимчасового захисту тим, хто виїхав з України до 24 лютого 2022 року у зв'язку зі зростанням напруги, або ж опинився на території ЄС до цієї дати, і хто через збройний конфлікт не може повернутися в Україну. Процедура отримання відповідного статусу є оперативною та максимально полегшеною. У різних країнах ЄС відповідальність за тимчасовий захист покладається на різні установи. В рамках тимчасового прихистку особі надається: право на проживання в державі, де вона подала запит на тимчасовий захист, а також можливість змінити країну, що надає тимчасовий захист; доступ до працевлаштування відразу після звернення за захистом; доступ до житла; медичне обслуговування; соціальна підтримка; можливість здобувати освіту для дітей та дорослих. Українці мають право на легальне перебування, маючи статус тимчасового захисту чи його еквівалент, в усіх державах Євросоюзу, а також у низці інших країн Європи, що не входять до ЄС. Після офіційної реєстрації у компетентних органах обраної країни українські громадяни одразу можуть користуватися всіма перевагами, що передбачені наданим статусом. Варто пам'ятати про індивідуальні особливості кожної окремо взятої країни, що стосуються процедур надання як тимчасового захисту, так і статусу біженця, враховуючи також процедури анулювання цих статусів з метою остаточного повернення в Україну.

Отже, на відміну від процедури визнання статусу біженця, що передбачає тривалий та складний процес, статус тимчасового захисту спрямований на суттєве спрощення адміністративних формальностей та максимальне

прискорення розгляду. Особи, які мають тимчасовий захист в державах-членах Європейського Союзу, мають змогу вільно перетинати кордон з Україною, виїжджаючи та повертаючись назад без ускладнень. Отже, правовий режим тимчасового захисту, запроваджений Європейським Союзом у відповідь на гуманітарну кризу, не встановлює жорстких обмежень щодо вибору країни перебування або повернення до держави громадянської належності. Українські переселенці мають можливість у будь-який момент повернутися на батьківщину без втрати свого тимчасового статусу.

Натомість статус біженця передбачає наявність більш чітко визначених правил і умов, недотримання яких може призвести до втрати такого статусу. При цьому програми підтримки громадян України, які набули статусу біженців або отримали тимчасовий захист, у державах-членах ЄС перебувають у динамічному стані: деякі з них періодично оновлюються, а інші можуть бути достроково припинені за рішенням національних урядів.

Щодо отримання статус тимчасового захисту або біженця в країні перебування можемо навести такі дані. 58 % жінок та 37,5 % чоловіків отримали статус тимчасового захисту, 20 % жінок і 15 % чоловіків – статус біженця (Додаток В 5). Однак виникають питання щодо того, чи дійсно така велика кількість опитаних отримала статус біженця. Адже особи, які його мають, обмежені у пересуванні: вони не можуть покидати країну перебування. Також вони не мають права на працевлаштування та подорожі, користуючись статусом біженця. Повернення в Україну автоматично позбавляє людину права на захист в іншій країні. Якщо людина прагне якнайшвидше отримати соціальні права та планує повернутися в Україну після завершення бойових дій, оптимальним варіантом буде отримання тимчасового захисту. Але, якщо людина прагне здобути право на постійне проживання та користуватися можливостями інтеграції в Європейському Союзі, тоді доцільно звернутися з проханням про надання статусу біженця. Статус біженця має певні переваги, зокрема, надає законне право проживати в іншій країні та гарантує захист від депортації до

країни походження, навіть коли закінчуються усі дозволені терміни безвізового або візового перебування за кордоном.

Українці здобули унікальну нагоду на власному досвіді зіставити європейське буття з українським. І таке порівняння безперечно викликає чимало міркувань. Загальна оцінка рівня життя в країнах тимчасового перебування, яку надають українські громадяни, переважно демонструє його вищий рівень порівняно з умовами, що існували в Україні до початку повномасштабного вторгнення. Водночас сприйняття цього рівня є багатокомпонентним: різні аспекти повсякденного життя оцінюються неоднаково. У низці сфер — таких як цифровізація державних послуг або громадянська активність — Україна демонструє вищі показники, аніж окремі європейські країни. Проте за низкою інших критеріїв, зокрема соціального забезпечення, рівня доходів і захищеності, вона поступається державам ЄС.

Директива про тимчасовий захист відкрила для українців шлях, що кидає виклик, але в той самий час є реалістичним для інтеграції в країнах Європейського Союзу. Вони поступово йдуть цим шляхом, докладаючи зусиль для підтвердження своїх професійних навичок, вивчаючи місцеві мови, аби підвищити свою конкурентоспроможність на місцевих ринках праці та, як наслідок, отримати роботу за фахом або вступити до європейських університетів.

Проте, виїзд за кордон під тиском обставин супроводжується чималим переліком труднощів та небезпек, що нависають над тими, хто вимушено залишає батьківщину. Безперечно, люди опиняються у безпеці, їх не турбують думки про укриття та ворожі атаки. Разом з тим, постають інші виклики, які слід долати: мовні бар'єри, економічні труднощі, та пригнічений психологічний стан, який нерідко супроводжує переселенців. За визначенням, адаптація – це перший та основний етап, що настає після змін у середовищі, коли людина починає звикати до нових обставин. Швидкість цього процесу залежить від внутрішньої здатності до пристосування та від бажання вивчати щось нове.

Практика демонструє, що абсолютна більшість людей знаходять нові умови досить складними для пристосування. Життя в іншій країні — це перш за все

трансформація звичного укладу. Недарма психологи оцінюють адаптацію мігрантів за кордоном за шкалою стресу в найвищі 100 балів. Відтак, визнається надзвичайно важливою попередня підготовка до нового способу життя, який на них чекає. У ситуації вимушених мігрантів з України, підготовчого етапу просто не існувало. Переважна частина українських громадян мусили приймати рішення про виїзд в лічені миті. Вимушена еміграція не схожа на ту, що планується, є добровільною та бажаною. Найважливішими та критичними чинниками стресу виступають: швидкість, з якою потрібно було приймати рішення про еміграцію; пряма та смертельна загроза життю. І безумовно, невідомість. Бо, рятуючись від війни, людина не має змоги вивчити середовище, переконатися у відповідності клімату та культури, накопичити заощадження.

Відтак, у вимушеному переселенні найважчим психологічним чинником є саме його примусовість. Якщо ж стрес виникає несподівано, на тлі катастрофічних подій, яким неможливо зарадити, до яких неможливо підготуватися, посилений страхом за власне життя та безпеку рідних, рівень стресу зростає експоненціально. Відповідно, процес адаптації на новому місці відбувається значно важче, ніж у ситуації емігрантів, які свідомо та заздалегідь готувалися до переїзду. Таким чином, вимушена міграція — це криза, що виходить за межі норми, де старі підвалини та сенси втрачають актуальність, а нові ще не встигли утвердитися. За результатами опитування осіб, які повернулися в Україну після перебування за кордоном, 56 % чоловіків і 52 % жінок повідомили про наявність певних труднощів під час процесу адаптації у приймаючих країнах. Водночас 16 % жінок та 11 % чоловіків охарактеризували зазначені труднощі як значні, що свідчить про глибший рівень соціокультурної та психологічної дезадаптації. Натомість майже 30 % респондентів не зазнали суттєвих ускладнень під час інтеграції в нове середовище. (Додаток В 6).

Представимо деякі спостереження та міркування щодо гендерних аспектів адаптації. Жінки, в основному, є більш комунікабельними, енергійними, ініціативними та креативними, їм краще вдається налагоджувати соціальні контакти. Жінки зазвичай намагаються якнайшвидше знайти роботу,

погоджуються на менш кваліфіковану та низькооплачувану роботу, щоб забезпечити потреби дітей, створити комфортні умови для проживання, навчання та соціального захисту. Чоловіки, зазвичай, мають вищі амбіції і вимоги. Вони схильні до тривалішого пошуку роботи, активно відвідують співбесіди, прагнуть найкращих умов і намагаються максимально довго отримувати соціальну підтримку. Жінки часто стикаються з обмеженнями в робочому графіку через необхідність більше часу приділяти дітям, що, відповідно, впливає на їхні можливості у працевлаштуванні. Чоловіки мають більшу мобільність та рідше обтяжені хатніми клопотами, доглядом за дітьми та літніми родичами; вони можуть працювати на відстані від дому; зазвичай можуть бути зайнятими повний робочий день або позмінно, здатні приймати будь-який графік роботи, що для жінок з дітьми апріорі може бути неможливим. Чоловікам, як правило, простіше знайти роботу, особливо зараз, коли війна розширила доступ до вакансій за межами країни. Значна частина чоловіків, котрі працювали за кордоном, або повернулися в Україну, або обмежені забороною на виїзд.

Натомість, процес адаптації значною мірою визначається не гендерною приналежністю, а фактом наявності дітей, ступенем відповідальності за їх виховання та обсягом домашніх справ. Інакше кажучи, адаптація виглядає легшою для тих, хто ще не має дітей. В даному випадку обидва твердження мають сенс, однак все залежить від конкретної ситуації. Справді, у класичних міграційних моделях, особливо якщо йдеться про трудову міграцію, чоловікам адаптуватися легше, тим паче, що жіноча міграція, як було показано в попередній частині, супроводжується більшими ризиками у порівнянні з чоловічою.

Однак у контексті вимушеної міграції з України через повномасштабну війну, ставлення до жінок, які знайшли прихисток від війни, наразі відрізняється від ставлення до чоловіків. Зокрема, приймаюче суспільство сприймає жінок як жертв агресії, водночас до чоловіків висуваються вимоги захищати Батьківщину, особливо до чоловіків молодого віку. Відповідно, ставлення до них з боку громад країн-реципієнтів є менш лояльним.

Як неодноразово було наголошено, українські мігранти є цінним людським ресурсом для країн, що їх приймають. Значна частина українських мігрантів – це працездатні особи, котрі готові до адаптації та працевлаштування, погоджуючись на меншу оплату праці, а також важкі чи несприятливі умови роботи. Для країн-реципієнтів прибуття мігрантів є своєрідною інвестицією та можливістю для розвитку. Прибуття мігрантів, чия ментальність не надто відрізняється від жителів європейських країн, на відміну, скажімо, від мігрантів з Близького Сходу чи Африки, певною мірою вигідне країнам, що їх приймають. З огляду на це, європейські держави формують комфортні умови для довготривалого проживання мігрантів, стимулюючи їх залишитися, надаючи соціальні допомоги, безкоштовне або доступне за вартістю соціальне житло, безкоштовні мовні курси, курси перекваліфікації чи здобуття фаху, адаптаційні програми для молоді, підтримку у вступі до вишів. Так, з огляду на дефіцит трудових ресурсів, уряд Федеративної Республіки Німеччина зацікавлений у довготривалому перебуванні українських громадян на території країни. За офіційними оцінками, потреба німецької економіки у додатковій робочій силі становить близько 430 тисяч осіб щороку, що спонукає владу до впровадження політик, спрямованих на інтеграцію мігрантів у ринок праці.

Отже, беручи до уваги міркування експертів стосовно того, які переваги українці можуть отримати, виїхавши на тимчасове проживання до країн Євросоюзу, щоб використати їх після повернення на Батьківщину, можна виокремити таке. Знання іноземної мови – це навичка, яка буде цінною в Україні ще довго, з огляду на значну залежність країни від міжнародної підтримки, включаючи й можливість працевлаштування в міжнародній компанії, спільному підприємстві чи представництві. Здобуття європейської освіти, опанування нової професії чи удосконалення фахових вмінь – це можливість, що ці діти повернуть до рідної країни з ґрунтовною західною освітою та сприятимуть інтеграції України зсередини. Розуміння важливості та плюсів офіційного працевлаштування та сумлінного сплачування податків, адже для гідного життя необхідно працювати та віддавати податки. Зміна парадигми, відкриття інших

культур, отримання нових цінностей та укладів життя, зокрема, трансформація ментальності українців з проросійськими переконаннями, вихідців зі східних та південних областей, здатна стати поштовхом для їхньої відмови від впливу «русского мира». Запровадження стандартів гендерної рівності: справедливий розподіл сімейних обов'язків, зокрема, заохочення чоловіків до декретних відпусток, а також рішуча протидія домашньому насильству. Це надзвичайно важливо, оскільки у більшості країн Європейського Союзу чоловіки беруть активну участь у догляді за дітьми на рівних правах з жінками. Поширеною формою декретної відпустки є 14 місяців, де 7 місяців використовує батько і 7 місяців використовує мати. Крім того, питання домашнього насильства, в країнах Євросоюзу вже укорінилося розуміння, що жінка має власні межі, і ніхто не вправі їх перетинати. Передбачається, що наші співвітчизниці перейматимуть цей досвід.

Здобуття практичного досвіду впоратися з щоденними викликами та запитами, взаємодії з широким спектром установ – державних, комунальних, медичних, освітніх тощо, не вдаючись до хабарів. Це може зміцнити нетерпимість до корупції в усіх її проявах в українському суспільстві, особливо на рівні повсякденного життя. У минулому, ще до війни, спостерігалося, як мігранти, повертаючись в Україну, мали відмінне ставлення до хабарництва. Їхня позиція була категоричною негативною. Вони сприймали це як неприйнятну практику, що не відповідає нормам цивілізованого світу. Розповсюдження цих цінностей в українському суспільстві стало б позитивним зрушенням. Дотримання законів, слідування європейським суспільним правилам та нормам поведінки. Толерантність у взаєминах, повага до індивідуальності з боку як суспільства, так і держави, звичка бути приязними, чемними, усміхатися навіть незнайомцям. Повага до особистості як такої, без огляду на стать, гендерну роль, орієнтацію, колір шкіри та інші відмінності.

Відчуття відповідальності як суспільства, так і держави перед певними групами людей, включаючи тих, хто має інвалідність або вроджені вади. Свідомість того, що ти є громадянином країни, де жили твої предки і житимуть

нащадки, разом із бережливим ставленням до довкілля, турботою про екологію, контролем людського впливу на навколишнє середовище, а також відповідальним та економним споживанням енергії та води. Впровадження досвіду закордонних спільнот: втілення активної громадської позиції на рівні місцевих осередків, налагодження співпраці з органами місцевого самоврядування, використання цивілізованих інструментів впливу на виконавчу та місцеву владу; заснування та підтримка діяльності громадських організацій на місцях.

Нові стандарти, запити щодо якості, орієнтир на європейський формат існування, зручності та сервіси, яких поки що немає в Україні. Це може виявитися дорогоцінним задумом та новаторськими рішеннями для мікро- та малого підприємництва, що їх привезуть із собою мігранти після повернення. Європейські правила захисту прав та потреб працівників. Зростання патріотичних переконань щодо України, розуміння, що життя в Україні могло бути не тільки не гіршим, а навіть кращим, ніж у європейському вимірі та стилі. Наприклад, враховуючи, що соціуми деяких країн більш традиційні, з меншою кількістю свобод та гендерної рівності. Підвищення цінності професій, які дозволяють виконувати роботу дистанційно.

Майже беззаперечним та повністю логічним видається, що чим довше триває війна, тим більше українців прагне залишити країну. Зі збільшенням терміну перебування громадян за межами Батьківщини зростає їхня адаптація до нових умов, що, відповідно, зменшує вірогідність їхнього повернення. Логічним наслідком цих процесів є вельми песимістичний для України сценарій, в якому значна частина вимушених переселенців змінює свій статус на іммігрантів, згодом формуючи діаспору, і, як наслідок, можливість їхнього повернення стає все більш примарною.

У цьому сенсі надзвичайно важливо і необхідно підтримувати комунікацію України з вимушеними переселенцями вона є стратегічно необхідною. Експертне середовище відносить цю відповідальність до дипломатичних представництв України за межами країни. Понад тим, ця комунікація виконує

одразу кілька функцій, зокрема, інформаційну, тобто роз'яснення прав, можливостей допомоги, юридичних аспектів проживання за кордоном, психологічну, що полягає у підтримці зв'язку з Батьківщиною, відчуття приналежності, зменшення відчуження, та громадянську, а саме: збереження національної ідентичності, участь у виборах, діаспорній активності.

Абсолютно логічно, що експертне середовище вважає цю сферу відповідальністю дипломатичних представництв. Саме вони, як офіційні органи України за кордоном, мають інституційні ресурси, канали зв'язку, а також легітимність представляти державу й координувати взаємодію з громадянами за межами країни. Однак важливо, щоби ця комунікація була не лише адміністративною, а й людяною з урахуванням культурних, освітніх, сімейних і соціальних потреб переселенців. Разом із тим, підтримка з боку громадських організацій, українських шкіл за кордоном, церков та ініціативних груп також має вагоме значення. Посольства можуть стати координаційним центром, але успіх може бути лише у взаємодії всіх складових.

Дослідження підтримки комунікації з вимушеними мігрантами в контексті конституційно-правових засад гендерної рівності дозволяє поглянути на проблему з ширшого правового й соціального ракурсу.

Згідно зі статтею 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права, незалежно від статі. Це означає, що українські дипломатичні представництва зобов'язані комунікувати з усіма вимушеними мігрантам на засадах рівності, уникаючи дискримінації або непропорційної підтримки лише певних груп. Проте, на практиці гендерна нерівність може виникати опосередковано. Багато жінок-переселенок виїжджали з дітьми, несучи подвійну відповідальність, що вимагає специфічної інформації й підтримки. Питання доступу до послуг репродуктивного здоров'я, освіти, працевлаштування часто гостріші саме для жінок. Чоловіки ж, вимушені мігранти, часто стикаються з упередженим ставленням через мобілізаційні виклики або підозру щодо ухилення. Отже, забезпечення рівного доступу до

інформації та прав, гендерна чутливість у комунікації– це вимога, що напряму випливає з конституційних принципів рівності.

Однією з ознак демократичного суспільства є залучення різних гендерних груп до процесів ухвалення рішень, у тому числі за межами країни. Якщо дипломатичні представництва не враховують голоси жінок, чоловіків, осіб з дітьми тощо, це потенційно суперечить принципам правової держави, яка має діяти на засадах рівності та створювати рівні можливості у реалізації прав на представництво й участь. Демократичне суспільство базується на принципі інклюзивності, зокрема на участі всіх соціальних і гендерних груп у процесах ухвалення рішень як на національному, так і на місцевому рівні. Гендерна рівність у політичній участі передбачає не лише формальне право голосу чи бути обраним, а й фактичну можливість брати участь в обговоренні, плануванні, контролі влади. Це стосується й тих, хто опинився за межами країни. Вимушені мігранти з України, зокрема в ЄС, є виключеними з політичного процесу, адже вони не мають представництва в консультативних органах, не залучені до формування міграційної чи гуманітарної політики, не отримують запрошень до діалогу від українських дипломатичних структур, а їхній специфічний статус часто ігнорується. Складається враження, що обов'язок щодо захисту своїх громадян та реалізації гендерної рівності Україна перекладає на плечі інших країн.

Таке виключення з процесу ухвалення рішень є формою дискримінації, не за статтю чи гендерною ідентичністю напряму, а за статусом особи, яка мала вимушено мігрувати задля порятунку свого життя та життя своєї сім'ї, а не заради пошуку нових вражень чи кращого життя. Така дискримінація суперечить як демократичним цінностям, так і основоположним міжнародним стандартам – CEDAW, Конвенція про права людини, Женевські принципи щодо переміщених осіб тощо).

Гендерний аспект посилює проблему. Жінки складають переважну частку вимушених мігрантів, але їхній голос системно не враховується. Вразливі групи фактично виключені з політичного життя України під час перебування за

кордоном. Держава Україна станом на зараз не впровадила жодного механізму залучення діаспори та вимушених мігрантів до процесу прийняття рішень, окрім хіба що спрощення голосування на виборах, які і так неможливо провести через правовий режим воєнного стану в Україні.

Існує суспільний запит на створення платформи діалогу між Україною та її громадянами за кордоном, яка б враховувала гендерну й соціальну різноманітність, потреби різних категорій мігрантів.

Українські посольства, за участі МЗС та інших структур, повинні розробляти політику інклюзивної комунікації, яка визнає вразливість певних гендерних груп, забезпечить адаптовану подачу інформації, скоординує співпрацю з гендерно орієнтованими громадськими організаціями. Можливим є створення дорадчих рад при посольствах із представниками гендерно різноманітних груп вимушених мігрантів, регулярні відкриті онлайн-обговорення політик, які стосуються громадян за кордоном, запровадження елементів дистанційної участі в демократичному житті країни (електронні петиції, слухання, опитування), підтримка досліджень і проєктів щодо прав вимушених мігрантів із гендерним аналізом.

Ігнорування голосу вимушених мігрантів – це деформація демократичного принципу рівності участі. Гендерна перспектива лише загострює цю проблему. Україна, яка декларує свій зовнішньополітичний рух до ЄС та позиціонує себе правовою державою, має створити дієві механізми залучення громадян за кордоном до національного діалогу. Підтримка комунікації вимушеними мігрантами не є нейтральною в гендерному вимірі, адже вона прямо стосується реалізації конституційного принципу рівності прав і свобод. Без чіткої гендерної чутливості така комунікація ризикує стати формальною і дискримінаційною в наслідках. Ба більше, втрата комунікації з вимушеними мігрантами призведе до втрати Україною величезної кількості високо інтелектуальних, підготовлених та працездатних фахівців.

Необхідність реалізації цілісної та стратегічно виваженої державної інформаційної політики набуває особливої актуальності в умовах війни й

масштабної міграції. Одним із ключових її напрямів має стати формування позитивного дискурсу навколо повернення громадян, які тимчасово перебувають за кордоном, а також усвідомлення їхньої ролі у досягненні Перемоги та повоєнному відновленні держави. Важливо, щоби така політика була не лише інформативною, а й ціннісною, з акцентом на єдність українського суспільства та визнання внеску вимушених мігрантів як повноправної частини національного колективу. Їх слід розглядати не як «тимчасово втрачених», а як активних суб'єктів державотворення, здатних відігравати важливу роль у міжнародній підтримці України, гуманітарних ініціативах, відновленні економіки та культурному збагаченні суспільства. У цьому контексті політика національної толерантності та солідарності повинна містити окремий сегмент, спрямований саме на роботу з вимушено переміщеними особами за кордоном. Це передбачає не лише правовий чи гуманітарний підхід, але й емоційно-комунікативний вимір, який дає змогу зберегти ідентичність, підтримати морально, а також залучити до публічного життя.

Для досягнення максимального ефекту інформаційна кампанія має бути багаторівневою та міжсекторальною. До її реалізації доцільно залучати широке коло партнерів: українські та закордонні медіа, лідерів громадської думки, діячів культури, громадські ініціативи, волонтерські об'єднання, блогерів, відомих українців, які мають авторитет у своїх спільнотах. Саме така модель інклюзивна, багатоголоса, об'єднана спільною метою дозволить не лише донести ключові меседжі, а й підсилити відчуття приналежності, відновити довіру до держави та мотивувати до активної участі у процесах національного відродження.

Одним із ключових викликів у питанні повернення вимушених мігрантів є парадокс очікування: мотивація до повернення значною мірою базується на наявності гарантованої якості життя та чітких перспектив розвитку, однак створення таких умов потребує значних ресурсів – фінансових, інфраструктурних та передусім людських. Нестача саме трудових і професійних кадрів, що вже відчутна нині, загрожує перетворитися на критичний дефіцит у період післявоєнного відновлення.

У цьому контексті постає замкнене коло: без повернення людей – немає ресурсу для відбудови; без покращення умов – немає передумов для повернення. До того ж, результати соціологічних досліджень засвідчують, що значна частина українців за кордоном не ідентифікує себе як учасників процесу відновлення держави, перебуваючи натомість у позиції очікування або прагматичного спостереження. При цьому домінує критерій порівняння країн за рівнем забезпечення базових потреб, можливостей для розвитку, насамперед дітей. Ця ситуація вимагає від держави не лише формування матеріальних стимулів, а й активної комунікації ролі кожного громадянина в процесі національного відродження у тому числі через інструменти публічної дипломатії, інформаційної політики та культурної інтеграції.

Водночас у професійному середовищі неодноразово підкреслювалося, що політика повернення громадян з-за кордону є процесом тривалим і ресурсомістким. Як зазначається, повернення не можна забезпечити примусово, лише шляхом формування привабливих умов. Це породжує закономірне питання: якими інструментами можна ефективно мотивувати більшість вимушених мігрантів до повернення в Україну? У цьому контексті погляди експертів та самих вимушених мігрантів виявляються здебільшого узгодженими. Як самі мігранти, так і фахівці вважають, що ключовими чинниками потенційного масового повернення після перемоги є масштабна підтримка з боку міжнародних партнерів, зокрема у формі інвестицій і фінансової допомоги, а також системне подолання корупційних практик усередині країни.

З урахуванням наведених даних та їх аналітичного осмислення у даному підрозділі дисертаційного дослідження, можна сформулювати узагальнені рекомендації щодо модернізації національного законодавства України з позиції гендерної чутливості до явищ вимушеної міграції в умовах воєнного конфлікту. Розробити та реалізувати окрему Державну програму підтримки жінок і дітей — вимушених мігрантів, яка охоплюватиме не лише базову гуманітарну допомогу, а й забезпечуватиме системну юридичну, психологічну та професійну підтримку. Програма має функціонувати як на національному рівні, так і в рамках

міждержавної взаємодії з країнами Європейського Союзу. Інституціоналізувати гендерно орієнтований підхід у нормативно-правове регулювання, що стосується переміщення, захисту та підтримки громадян України за кордоном. Зокрема, рекомендується внести зміни до таких нормативно-правових актів: Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», із урахуванням гендерних потреб у наданні послуг; Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», із уточненнями щодо статусу українських громадян, які перебувають за кордоном під тимчасовим захистом; Кодексу законів про працю України, у частині визнання трудового досвіду та кваліфікацій, набутого громадянами України в інших державах під час вимушеної міграції. Гармонізувати національну правову базу з міжнародними стандартами у сфері захисту прав вимушених мігрантів, включно з принципами Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу на 2020–2025 роки, положеннями Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Глобального договору про безпечну, впорядковану та регулярну міграцію (2018).

Висновки до розділу 3

Здійснено комплексний правовий аналіз організаційно-правового механізму забезпечення гендерної рівності в Україні, що дозволило сформулювати низку теоретичних узагальнень, практичних висновків та пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавчої та інституційної бази в цій сфері. Основні висновки дослідження полягають у наступному:

1. Понятєво-категоріальний апарат гендерної рівності в українському праві залишається недостатньо усталеним. Незважаючи на закріплення принципу рівності у Конституції України та спеціальному законодавстві, терміни «гендер», «гендерна рівність» і дотичні до них категорії не завжди застосовуються послідовно, що спричиняє проблеми на етапі правозастосування.

2. Організаційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності є фрагментарним, із наявністю значних прогалин як у нормативному регулюванні, так і в інституційній координації. Зокрема, недосконалим є механізм моніторингу реалізації державної гендерної політики та ефективності впровадження відповідних стратегічних документів.

3. Встановлено невідповідність між міжнародними зобов'язаннями України та реальним рівнем впровадження гендерно чутливих підходів у національну політико-правову практику. Україна ратифікувала низку міжнародно-правових актів (зокрема Конвенцію CEDAW), однак їх положення не завжди втілюються в конкретні політичні та правові інструменти.

4. Проаналізовано практику функціонування державних інституцій, відповідальних за реалізацію гендерної політики, зокрема Мінсоцполітики, Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, міжвідомчих робочих груп тощо. Встановлено, що відсутність чітких повноважень, недостатнє фінансування та низький рівень міжінституційної координації знижують ефективність їхньої діяльності.

— Окреслено основні шляхи усунення прогалин у механізмі реалізації гендерної рівності, серед яких ключовими є: гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами; запровадження обов'язкової на належному рівні гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів; створення ефективної системи збору гендерно дезагрегованої статистики; інституціоналізація гендерного підходу на всіх рівнях публічного управління; підвищення правосвідомості громадян шляхом освітніх та просвітницьких програм.

5. Запропоновано створити координаційний центр (орган) з чітко визначеним статусом, компетенцією та правом ініціювати зміни нормативно-правового характеру, що забезпечить належну реалізацію державної гендерної політики. Такий орган має виступати не лише регулятором, а й координатором з міжсекторальної взаємодії (уряд-громадськість-бізнес-освіта), а також бути

відповідальним за підготовку звітів щодо виконання національних і міжнародних зобов'язань.

6. Аналіз також показав, що взаємодія України з міжнародними організаціями, зокрема ООН (UN Women), Радою Європи та Європейським Союзом, має переважно проєктний і декларативний характер, а не системний і зобов'язуючий. Водночас міжнародні інституції відіграють важливу роль у формуванні стандартів, наданні методичної підтримки та донорського фінансування для гендерно орієнтованих реформ.

7. Обґрунтовано доцільність посилення інституційного партнерства з міжнародними організаціями через укладання двосторонніх рамкових угод, які передбачатимуть: участь представників міжнародних структур у розробці національних стратегій та індикаторів гендерної рівності; спільні програми моніторингу та оцінки впровадження гендерно орієнтованої політики; розвиток професійного навчання державних службовців у співпраці з міжнародними експертами; адаптацію європейських підходів до українських реалій із урахуванням принципів Європейської хартії щодо рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. У процесі дослідження також встановлено, що Стратегія Європейського Союзу з питань гендерної рівності на 2020–2025 роки («Європа рівності») є ключовим рамковим документом, що не лише визначає вектор політики ЄС, а й слугує ціннісним і методологічним орієнтиром для держав, які перебувають у процесі євроінтеграції, зокрема України. У стратегії закріплено підхід «інтеграції гендерного виміру в усі сфери політики» (gender mainstreaming), що повинен бути врахований при адаптації українського законодавства до acquis communautaire.

8. Особлива увага у стратегії приділяється системному усуненню структурної дискримінації, посиленню відповідальності за гендерно зумовлене насильство, впровадженню гендерно чутливої статистики, а також стимулюванню рівного представництва жінок у керівних органах. Ці принципи мають імперативне значення для формування в Україні ефективного механізму реалізації гендерної рівності в контексті Угоди про асоціацію з ЄС. Політичне

лідерство Урсули фон дер Ляєн як першої жінки-президентки Європейської комісії є символічним і практичним чинником посилення пріоритетності гендерної тематики в політичному порядку денному ЄС. Її ініціативи щодо забезпечення рівного представництва жінок у керівництві, протидії домашньому насильству та гендерному розриву в оплаті праці стали каталізатором прийняття низки директив і стратегічних документів, які Україна може використовувати як зразки правового регулювання.

9. Дослідження підтвердило, що вимушена міграція українського населення до країн Європейського Союзу має чітко виражений гендерний вимір, який проявляється як у структурі переміщеного населення, так і в характері викликів, із якими зіштовхуються жінки та чоловіки під час адаптації. За даними Українського центру ім. О. Разумкова (Пищуліна, 2024), переважна більшість вимушених мігрантів з України – це жінки з дітьми, що зумовлює необхідність переосмислення політик приймаючих держав крізь призму гендерної чутливості.

10. Виявлено, що гендерна специфіка вимушеної міграції впливає як на доступ до соціальних послуг, так і на можливості економічної інтеграції. Жінки частіше виявляють готовність до адаптації, активніше включаються в соціальні мережі та сфери догляду, освіти й волонтерства, але водночас стикаються з труднощами працевлаштування за фахом, мовними бар'єрами та подвійним навантаженням (економічним і емоційним).

11. Чоловіки, які перебувають за межами України, в умовах війни часто опиняються в правовій невизначеності (особливо щодо статусу тимчасового захисту, дозволів на перебування чи повернення), що ускладнює їхню правову захищеність і спричиняє додатковий психологічний тиск. Водночас, через обмеження на виїзд військовозобов'язаних, значна частина українських чоловіків залишилась в Україні, що створює дисбаланс у міграційних потоках і вимагає комплексного аналізу.

12. Результати аналізу дають підстави стверджувати, що вимушена міграція з України до ЄС в умовах війни стала викликом не лише в гуманітарному, а й у правовому та політичному сенсі, вимагаючи від

національних і наднаціональних органів оновлення нормативно-правових підходів до регулювання захисту прав переміщених осіб з урахуванням гендерної компоненти.

ВИСНОВКИ

У результаті комплексного дослідження конституційно-правових засад гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах, а також міжнародно-правових стандартів у сфері реалізації гендерної рівності та особливостей їх імплементації в Україні й країнах ЄС, сформульовано та узагальнено низку висновків:

1. Вибір Україною європейського вектора розвитку після відновлення незалежності актуалізував потребу у забезпеченні гендерної рівності як складової демократичної правової держави. Ця проблематика набула міждисциплінарного значення та стала об'єктом активного наукового дослідження. Гендерна рівність має системоутворювальне значення для всіх сфер життєдіяльності суспільства, оскільки тісно пов’язана з основоположними принципами права: верховенством права, законністю, рівністю перед законом.

2. Історичний розвиток основ гендерної рівності засвідчує її поступову видозміну від формального визнання до реального наповнення конкретним змістом у правовій, політичній та соціальній площинах. Реалізація гендерної рівності потребує належного правового регулювання, що передбачає рівні можливості для всіх суб’єктів, можливість застосування тимчасових позитивних дій, а також створення рівних умов для реалізації прав жінок і чоловіків.

3. Поняттєво-категоріальний апарат у сфері гендерної рівності в українському праві є неусталеним та фрагментарним. Відсутність єдиних теоретико-правових підходів до вживання понять «гендер», «гендерна рівність» ускладнює ефективне правозастосування.

4. Методологія дослідження гендерної рівності становить цілісну систему, яка поєднує концептуальні та інструментальні підходи й забезпечує наукову обґрунтованість висновків щодо механізмів реалізації гендерного рівності. У сучасній юридичній науці доцільно використовувати термін «гендерна рівність» як правову категорію з міждисциплінарним наповненням, що інтегрує соціальні, політичні, економічні та культурні аспекти рівності в державі.

5. Міжнародні стандарти гендерної рівності сформовані на основі універсальних та регіональних документів (зокрема Конвенції CEDAW, Пекінської платформи дій, Резолюцій РБ ООН, актів Ради Європи та права ЄС) і визнають гендерну рівність як цінність демократичного правопорядку. Україна поступово імплементує міжнародні зобов'язання, однак цей процес супроводжується фрагментарністю, недостатньою правовою визначеністю та декларативністю нормативних положень.

6. Порівняльний аналіз практики країн ЄС свідчить, що ефективна реалізація стандартів забезпечується через системні інституційні механізми, національні стратегії, гендерний мейнстримінг та належне фінансування і контроль. В Україні спостерігається низький рівень міжінституційної координації, що знижує результативність впровадження міжнародних норм у національну правову систему.

7. Україна має потенціал для глибшої інтеграції міжнародно-правових норм через адаптацію директив ЄС, участь у міжнародних програмах і впровадження інструментів, зокрема гендерно-правової експертизи законодавчих ініціатив. Проблемним залишається понятєвий апарат, брак системної гендерної освіти для державних службовців, низький рівень правової обізнаності, а також недостатня залученість громадськості до імплементаційних процесів. Обґрунтовано доцільність розроблення Національної дорожньої карти реалізації міжнародних стандартів, яка включатиме моніторинг зобов'язань, нормативне уточнення положень актів міжнародного права, а також інституціоналізацію участі експертів і правозахисників.

8. Конституція України гарантує рівність прав жінок і чоловіків, однак відповідні положення мають рамковий характер і не відображають принцип субстантивної рівності, закріплений у міжнародному праві. У Конституції відсутні прямі норми, які б втілювали ключові положення міжнародних документів щодо гендерної рівності, що спричиняє нормативні прогалини, зокрема у сфері правозастосування. Фіксується розрив між задекларованими конституційними принципами рівності та реальними інструментами їх реалізації

в публічній сфері, зокрема через відсутність обов'язку держави вживати позитивних дій.

9. Аналіз практики Європейського суду з прав людини засвідчує визнання гендерної рівності як базового права людини. Судові рішення ЄСПЛ у справах, пов'язаних із гендерною дискримінацією, охоплюють трудове, сімейне, соціальне право, сферу охорони здоров'я та захист від насильства. Попри декларативне посилання на практику ЄСПЛ у національній юриспруденції, її застосування є непослідовним через відсутність уніфікованих підходів до використання рішень Суду як джерела тлумачення та обґрунтування правових позицій. Встановлено необхідність систематизації підходів до застосування практики ЄСПЛ у правозастосовній діяльності, з урахуванням Конвенції про захист прав людини та її тлумачення в рішенні Суду.

10. Організаційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності має суттєві прогалини як у нормативному регулюванні, так і в інституційній координації. Системний моніторинг реалізації гендерної політики є недостатнім, що знижує дієвість прийнятих стратегічних документів. Виявлено розрив між міжнародними зобов'язаннями України та фактичним впровадженням гендерно чутливих підходів у національну політико-правову практику, зокрема відсутність належної інституціоналізації міжнародних норм. Констатовано необхідність створення спеціалізованого координаційного органу з чітко визначеними повноваженнями, правом ініціативи та функцією координації міжсекторальної взаємодії, відповідального за реалізацію державної гендерної політики Установлено, що взаємодія з міжнародними організаціями здебільшого має проєктний характер.

11. Стратегія ЄС з питань гендерної рівності 2020–2025 років є ключовим інструментом євроінтеграційної орієнтації України. Її положення мають бути інтегровані у національну систему через впровадження gender impact assessment, уніфікацію термінології та розробку національної стратегії. Гендерна тематика на рівні ЄС отримала політичну вагу завдяки лідерству Урсули фон дер Ляєн, що спричинило низку нормативних ініціатив, релевантних для України в

контексті правового моделювання. Підтверджено, що Стратегія ЄС з питань гендерної рівності має практичний потенціал для гармонізації українського законодавства у сфері прав людини та досягнення відповідності стандартам ЄС. Співпраця в межах Східного партнерства та програмна допомога з боку ЄС сприяють трансформації українського правового поля у напрямі забезпечення гендерної рівності.

12. Вимушена міграція з України має яскраво виражений гендерний вимір. Жінки-мігрантки з дітьми стикаються з численними бар'єрами, водночас проявляючи високу здатність до соціальної адаптації. Чоловіки за межами України часто перебувають у правовій невизначеності, що обумовлює необхідність перегляду міграційної політики з урахуванням гендерних аспектів і правового статусу військовозобов'язаних. Рекомендовано посилити зв'язок з вимушеними мігрантами через органи зовнішніх зносин України з метою реалізації конституційних прав та гендерної рівності. Інтегрувати гендерний підхід у політики щодо вимушених мігрантів через розробку програм адаптації, підтримку гендерно чутливої статистики, забезпечення рівного доступу до ринку праці та психосоціальної допомоги. Дослідження доводить, що гендерний компонент у контексті російської збройної агресії та, як наслідок, вимушеної міграції має бути врахований у формуванні як національної, так і наднаціональної правової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abels G. and Mushaben J. M. Great Expectations, Structural Limitations: Ursula von der Leyen and the Commission's New Equality Agenda, Journal of Common Market Studies, 2020. P. 121-132. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcms.13102

2. Abels G. and Mushaben J.M. (eds.) Gendering the European Union: New Approaches to Old Democratic Deficits. Houndmills, Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2012. 279 p

3. Ahrens P. and van der Vleuten A. Fish Fingers and Measles? Assessing Complex Gender Equality in the Scenarios for the Future of Europe, Journal of Common Market Studies, 2019, 58 (2), P. 292–308. https://doi.org/10.1111/jcms.12922 URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcms.12922

4. Ahrens P. Birth, Life, and Death of Policy Instruments: 35 Years of EU Gender Equality Policy Programs, West European Politics, 2019, № 42 (1), 45–66. https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1490561

5. Allwood G. EU external climate policy. Gender, Intersectionality and Climate Institutions in Industrialised States, 2021. P. 36-51. https://doi.org/10.4324/9781003052821-4

6. Barry U. and Jennings C. Gender equality: Economic value of care from the perspective of the applicable EU funds, Study requested by the FEMM committee, Brussels, European Parliament, 2021. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2021)694784

7. Becker, G. Human Capital. Columbia University Press. 2017. P. 130–140. URL: https://cup.columbia.edu/ British council. Equality policy. https://www.britishcouncil.org/sites/default/f iles/2017-11-equality-policy.pdf

8. Bilousov Y, Chyzhov D., Osaulenko A., Perelyhina R., Derevianko S. International institutions in the mechanism for the protection of human rights and freedoms in the national security context. (Міжнародні інституції в механізмі захисту прав і свобод людини в контексті національної безпеки). Cuestiones

Politicas, Vol. 40, N 73 (2022). P. 108-127 (Web of Science). https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/38388. DOI: https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.05.

9. Business Europe Gender Balance in Boards of Directors, BusinessEurope position paper, 25 May 2012. URL: https://www.businesseurope.eu/publications/gender-balance-in-boards-of-directors-a-businesseurope-position-paper/

10. CONCORD Op-ed: Can the EU assert its leadership and truly deliver on gender equality in 2021 (and beyond)? Feb. 23, 2021. Gender equality. URL: https://concordeurope.org/2021/02/23/op-ed-can-the-eu-assert-its- leadership-and-truly-deliver-on-gender-equality-in-2021-and-beyond/

11. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF

12. De Vido S. A first insight into the EU proposal for a Directive on countering violence against women and domestic violence, EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law. April 07, 2022. URL: https://www.ejiltalk.org/a-first-insight-into-the-eu-proposal-for-a-directive-on-countering-violence-against-women-and-domestic-violence/

13. Debusscher P. and van der Vleuten A. Equality policies in the EU through a feminist Historical Institutionalist Lens, in MacRae H. and Weiner E. (eds.) Towards Gendering Institutionalism. Equality in Europe, London, Rowman and Littlefield, 2017. P. 3-24. URL: https://www.researchgate.net/publication/351371991_Equality_policies_in_the_EU_through_a_feminist_historical_institutionalist_lens

14. Elomäki A. and Kantola J. How the European Parliament worked gender equality into the EU pandemic response, The Loop, ECPR's Political Science Blog. 2021 https://theloop.ecpr.eu/how- the-european-parliament-worked-gender-equality-into-the-eu-pandemic-response/

15. Equinox. Towards Gender Justice: Rethinking EU Gender Equality Policy From an Intersectional Perspective. URL: https://www.equinox-eu.com/wp-content/uploads/2021/05/Towards-Gender-Justice.pdf

16. European Commission. A Union of equality: gender equality strategy 2020-2025, COM(2020) 152 final, 5 March 2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0152

17. European Commission, Statement, Union of equality: the first year of actions and achievements, 22.12.2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_7941

18. European Commission. Commission Delegated Regulation (EU) 2021/2105 of 28 September 2021 supplementing Regulation (EU) 2021/241 of the European Parliament and of the Council establishing the Recovery and Resilience Facility by defining a methodology for reporting social expenditure, OJ L 429/79 of 1 December 2021, P. 79–82. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2021/2105/oj/eng

19. European Commission. Commission Staff Working Document, Report on gender equality in the EU, SWD (2022) 54 final, 08.03.2022. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-03/annual_report_GE_2022_printable_EN.pdf

20. European Commission. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence, COM/2022/105 final, 2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022PC0105

21. European Court of Auditors. Special Report 10/2021: Gender mainstreaming in the EU budget: time to turn words into action, Publications Office of the European Union. URL: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_10/sr_gender_mainstreaming_en.pdf

22. European Parliament. European Parliament resolution of 21 January 2021 on the EU Strategy for Gender Equality (2019/2169(INI)). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2021_456_R_0020

23. European Parliament (2022a) Legislative train 04.2022, A New Push for European Democracy. Binding Pay Transparency Measures / After-2020-9.

24. European Parliament (2022b) Legislative train 04.2022, A New Push for European Democracy. Gender Balance on Boards.

25. European Parliament (2022c) Briefing. Next Generation EU (NGEU) delivery. Gender equality in the Recovery and Resilience Facility, European Parliamentary Research Service, Author: Magdalena Sapała, April 2022.

26. European Parliament (2022d) At a Glance Plenary - March 2022. Gender equality in EU external policies: GAP III, European Parliamentary Research Service, Author: Ionel Zamfir, Members' Research Service 2, March 2022.

27. European Parliament (2022e) Report on the EU Gender Action Plan III (2021/2003(INI)) Committee on Development Committee on Women's Rights and Gender Equality Rapporteur: Chrysoula Zacharopoulou, 11.2.2022.

28. European Women's Lobby. Violence against women and domestic violence: a first step towards a Europe free of male violence against women and girls - EWL response to the Proposal for a Directive on combating violence against women and domestic violence, May 2022. URL: https://womenlobby.org/

29. Fiig C. Gender Equality Policies and European Union Politics: Online version. In Laursen F, editor, Oxford Research Encyclopedia of Politics. Oxford University Press. 2020. p. 1-27 doi: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.1034, 10.1093/acref/9780190856427.001.0001

30. Flexible working time arrangements: share of employees with flexibility to take hours off during working days. Eurostat. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat

31. Fortin-Rittberger J. and Rittberger B. Do Electoral Rules Matter? Explaining National Differences in Women's Representation in the European

Parliament, European Union Politics, 15 (4), 2014. P. 496-520. URL: https://epub.ub.uni-muenchen.de/58717/1/Rittberger_Do_electoral_rules_matter.pdf

32. Gender employment gap, by type of employment (sdg_05_30). Eurostat. 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database

33. Gender Equality Strategy (2024-2029). Gender Equality Commission (GEC) https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian

34. Global Gender Gap Report 2020 URL: https://www.weforum.org/publications/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality/

35. Global Gender Gap Report 2021 URL: https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2021/

36. Global Gender Gap Reports https://www.weforum.org/publications/series/global-gender-gap-report/

37. Hartlapp M How Time Empowers Agency: Combining the EU Commission's Political Powers and its Administration's Advantage of Acting from a Long Term Perspective, Journal of European Integration, 39 (3), 2017. P. 1–15 DOI: 10.1080/07036337.2016.1257007, URL: https://www.researchgate.net/publication/310775558_How_time_empowers_agency_combining_the_EU_Commission's_political_powers_and_its_administration's_advantage_of_acting_from_a_long-term_perspective

38. Hartlapp M, Müller H, Tömmel I. Gender equality and the european commission. In The Routledge Handbook of Gender and EU Politics. Taylor and Francis. 2021. P. 133-145 doi: 10.4324/9781351049955-13

39. Hofman J., Nightingale M., Bruckmayer M., Sanjurjo P. (2020) Equal Pay for Equal Work: Binding pay-transparency measures, Study for the Committee on Employment and Social Affairs, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, Luxembourg, European Parliament.

40. IPU Parline. Global data on national parliaments. Monthly ranking of women in national Parliaments. URL: https://data.ipu.org/women-ranking?month=10&year=2021

41. Iratxe G., Noichl M., Stanishev S. and Gurmai Z. (2020) The EU Gender Equality Strategy is the Beginning of a New Chapter, in Euractiv, 6 March 2020. https://www.euractiv.com/section/ all/opinion/the-eu-gender-equality-strategy-is-the-beginning-of-a-new-chapter

42. Iurii Rega, Liudmyla Romanenko, Kateryna Sokh. Examination of legal mechanisms for Combating all forms of discrimination and supporting equal rights in society (Вивчення правових механізмів боротьби з усіма формами дискримінації та підтримки рівних прав у суспільстві) / Journal of law and political sciences. vol. 42, n. 3, e4992, July, 2024 p. 401-419 URL: google.com/file/d/1ivsEPiqRyqbg7vm31F3vwsK0qkSysRiW/view

43. Klatzer E. and Rinaldi A. (2020) "#nextGenerationEU" Leaves Women Behind. Gender Impact Assessment of the European Commission Proposals for the EU Recovery Plan, Study commissioned by The Greens/EFA Group in the European Parliament, initiated by Alexandra Geese, MEP. https://alexandrageese.eu/wp-content/uploads/2020/07/Gender-Impact- Assessment-NextGenerationEU_Klatzer_Rinaldi_2020.pdf

44. Kulyk T., Khaliuk S.,. Sokh K, Tsiatkovska A. Justice as a condition for implementing Ukraine's European integration course (Справедливість як умова реалізації євроінтеграційного курсу України). Cuestiones Políticas. 2022. Vol. 40 № 72. P. 474-498. URL: https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37775/41552 (Scopus).

45. Lang S. (2021) Civil Society, in Abels G., Kriszan A., MacRae H. and van der Vleuten A. (eds) Routledge Handbook to Gender and EU Politics, London, Routledge, 222-234.

46. Latura A. and Weeks A.C. (2022a) Corporate Board Quotas and Gender Equality Policies in the Workplace, American Journal of Political Science. https://doi.org/10.1111/ajps.12709

47. Latura A. and Weeks A.C. (2022b) How corporate board quotas influence gender equality policies within companies, LSE Blog, July 7th. https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/07/07/how- corporate-board-quotas-influence-gender-equality-policies-within-companies

48. Lukianets-Shakhova, V., Pysarchuk, V., Sokh, K., Malatsai, I., & Tkachenko, V. Ukraine's journey towards European integration: Successes and future outlook (Шлях України до євроінтеграції: успіхи та перспективи). Multidisciplinary Reviews, 8, 2024spe077. https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe077

49. MacRae H. The EU as a gender equal polity: Myth and realities, Journal of Common Market Studies 48 (1), 2010. P. 155–174.URL: https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2009.02046.x

50. MacRae H. Double Speak: The European Union and Gender Parity, West European Politics, 35 (2), 2012. P. 301–318. URL: https://www.researchgate.net/publication/238599949_DoubleSpeak_The_European_Union_and_Gender_Parity

51. Maes E.L. (2021) Towards a transformative understanding of intersectionality? A Critical Frame Analysis of European External Gender Policy, Dissertation submitted to Ghent University in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in Global Studies, Ghent University.

52. Mishchenko, M., Lukianets-Shakhova, V., Rostetska, S., & Shvets, S. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. Amazonia Investiga, 2022. 11(49), P. 165-174. https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18

53. Mohanty C.T. Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. Feminist Review. 1988. 30, P. 61–68. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1057/fr. 1988.42

54. Osaulenko, A., Tarasov, O., Turchyna, M., Sviderska, N., & Doroshchuk, N. (2022). Features of correlation between the rules of international and national law (Особливості співвідношення норм міжнародного та національного права). Amazonia Investiga, 11(52). P. 135-141 (Web of Science). https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1975. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.14

55. Preiss I. (2022) Parliament pushes for gender balance on corporate boards after decade-long deadlock on legislation, 19 March, The Parliament Magazine. https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/parliament-pushes-for-gender-balance-on-corporate-boards-after-decadelong-deadlock-on-legislation-23821

56. Razavi, S. & Miller, C. From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse. UNRISD Occasional Paper, No. 1, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva. 1995. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148819/1/863101828.pdf

57. Reeves, H., & Baden, S. Gender and development: Concepts and definitions. Report prepared for the Department for International Development (DFID) for its gender mainstreaming intranet resource, Institute of Development Studies, BRIDGE report Number 55, 2000. Brighton. URL: https://search.worldcat.org/title/gender-and-development-concepts-and-definitions/oclc/51641147

58. Sykes P.L. Does Gender Matter?, in Rhodes RAW, (ed.), t Hart P, (ed.). The Oxford Handbook of Political Leadership. Oxford: Oxford University Press, 2014. P. 690-704. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199653881.001.0001

59. Tostado L. (2021) A missed opportunity? Gender equality and green spending in the EU's recovery and resilience plan. Commentary Heinrich Böll Stiftung, 25 June. https://eu.boell.org/ en/2021/06/25/missed-opportunity-gender-equality-and-green-spending-eus-recovery- and-resilience-plan

60. Trio Presidency (2022) Trio Presidency Declaration on Gender Equality France, the Czech Republic and Sweden 2022-2023. https://www.government.se/490abc/

contentassets/86aa35838076469dba3bed21be7d30b4/trio-presidency-declaration-on-gender-equality-france-the-czech-republic-and-sweden-2022-2023.pdf

61. Ukraine ranks 20th in the EU's Gender Equality Index. Reanimation package of reforms. URL: https://rpr.org.ua/en/news/ukraine-ranks-20th-in-the-eu-s-gender-equality-index/?utm_source=chatgpt.com

62. Ukraine. IPU Parline. Global data on national parliaments URL: https://data.ipu.org/parliament/UA/UA-LC01/data-on-women/

63. Vanhercke B. and Spasova S. Conclusions. Dealing with the pandemic. Re-emerging social ambitions as the EU recovers, in Vanhercke B. and Spasova S. (eds.) Social policy in the European Union: state of play 2021, ETUI and OSE, (2022), P. 145-170. URL: https://www.ose.be/publication/dealing-pandemic-re-emerging-social-ambitions-eu-recovers

64. Vanhercke B. and Verdun A. with Atanasova A., Spasova S. and Thomson M. (2021) From the European Semester to the Recovery and Resilience Facility. Some social actors are (not) resurfacing, Working Paper 2021.13, ETUI.

65. von der Leyen U. A Union that Strives for More. My Agenda for Europe. Political Guidelines for the Next European Commission 2019-2024, 2019 Brussels, European Commission. URL: https://commission.europa.eu/document/download/063d44e9-04ed-4033-acf9-639ecb187e87_en?filename=political-guidelines-next-commission_en.pdf

66. Women's political representation improves, but road to parity remains long. European Commission. 7 March 2025 URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/womens-political-representation-improves-road-parity-remains-long-2025-03-07_en?utm_source=chatgpt.com

67. Women's political representation improves, but road to parity remains long. European Commission. 7 March 2025 URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/womens-political-representation-improves-road-parity-remains-long-2025-03-07_en?utm_source=chatgpt.com

68. Андрусяк І.П. Ідея ґендерної рівності в українській правовій думці другої половини XIX століття: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 233 с.

69. Аніщук Н. В. Гендерне насильство у правовому житті України: монографія. Одеса: Юрид. літ-ра, 2007. 232 с.

70. Аніщук Н. В. Гендерно-правові реформи в Данії. Правові новели. 2023. №19. С. 312–316

71. Аніщук Н. В. Основи гендерного права України: підручник. Одеса: Фенікс, 2013. 207 с. 97.

72. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насиль- ства в Україні: історико-теоретичний аналіз: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2008. 398 с.

73. Бокало Н. І. До питання генези ідеї рівності в праві: філософсько-правовий вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 3. С. 419-428.

74. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому? Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 191-194.

75. Бурменський М. В. Міжнародне право. Гендерна експертиза/ відп. ред. Т. М. Мельник. Київ: Логос, 2001. 40 с.

76. Васильченко О. П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина в конституційному праві України: доктринальні та прикладні аспекти: автореф. дис. д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 35 с.

77. Вишновецька С. В. Системний підхід у дослідженні методо-логічних проблем загальної теорії трудового права: постановка проблеми. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 52. С. 29-35.

78. Гендерна політика ЄС: чи можна імплементувати най- кращий досвід в Україні? 2015. URL: https://www.prostir. ua/?news=henderna-polityka-es-chy-mozhna-implementuvaty- najkraschyj-dosvid-v-ukrajini

79. Гончарова Ю. А. Роль та місце принципу ґендерної рівності в сучасному міжнародному праві: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2017. 26 с.

80. Гонюкова Л. В., Педченко Н. С. Сучасний механізм упрова- дження гендерної політики в Україні. Вісник НАДУ при Прези- дентові України. 2016. № 2. С. 114-120.

81. Грицай І. О. «Паритетна демократія» та «гендерна демократія»: загальноправові питання взаємозв'язку. Україна. Євроінтегра- ція. Інтермаріум: матер. Другої Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 27-28 жовтня 2017 р. Одеса, 2017. С. 46-49.

82. Грицай І. О. Гендерна рівність у соціально-економічній сфері в Україні: теоретико-правовий аспект. Inovácia právne veda v procese európskej integrácie: zbornik prispevkoz z Medzinárodná vedecko-praktická konferencia, Sládkovičovo, Slovenská republika, 10-11 marca 2017 r. Sládkovičovo, 2017. P. 68-70.

83. Грицай І. О. Гендерні аспекти забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина в Україні: теоретико-правовий аспект. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 1 (90). С. 38-45.

84. Грицай І. О. Державна гендерна політика: досвід України та країн-членів ЄС. Evropský politický a právní diskurz. 2016. Svazek 3, 6. vydání. S. 176-182.

85. Грицай І. О. Європейська практика забезпечення гендерної рівності: досвід для України. Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. семінару, м. Дніпро, 9 грудня 2016 р. Дніпро, 2017. С. 52-55.

86. Грицай І. О. Європейська практика забезпечення гендерної рівності. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 27 січня 2017 р. Дніпро, 2017. С. 22-24.

87. Грицай І. О. Забезпечення політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні: гендерний аспект. Актуальні проблеми правової

політики України в умовах європейської інтеграції: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 31 березня — 1 квітня 2017 р. Херсон, 2017. С. 10-15.

88. Грицай І. О. Забезпечення принципу гендерної рівності у парламенті: необхідність сутнісних перетворень. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2018. № 3. Т. 1. С. 7-11.

89. Грицай І. О. Загальнотеоретична характеристика гендерної політики в Україні: напрями підвищення ефективності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2018. № 51. Т. 1. С. 13-17.

90. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування у національних парламентах. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 6 (15). С. 3-7.

91. Грицай І. О. Застосування національними судами практики Європейського суду з прав людини у сфері гендерного балансу. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 23 лютого 2018 р. Дніпро, 2018. С. 28-31.

92. Грицай І. О. Міжнародні стандарти у сфері гендерної рівності та їх реалізація в Україні: загальноправовий аспект. Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матер. наук. семінару, 08 груд. 2017 р. Дніпро, 2018. С. 67-70.

93. Грицай І. О. Паритетна демократія: теоретико-правова характеристика. Juridică științifică în condițiile de integrare Europeană Ucraina și Moldova: repere moderne de dezvoltare juridică: Conferința internațională științifico-practică, г. Chișinău, 24-25 martie 2017 r. Chișinău, 2017. P. 27-30.

94. Грицай І. О. Права жінок: історико-правовий дискурс. Юриспруденція в теорії і на практиці: питання вдосконалення пра- вової грамотності: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запо- ріжжя, 24-25 лютого 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 8-11.

95. Грицай І. О. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах євроінтеграції та правового реформування. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 5. С. 15-17.

96. Грицай І. О. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення гендерної рівності та її застосування в Україні: теоретико-правовий аспект. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 6. С. 14-17.

97. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності: вітчизняний дос- від та міжнародні стандарти. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. 2018. № 3 (31). Т. 2. С. 13-16.

98. Грицай І. О. Проблема термінологічної визначеності категорії «гендерна політика»: загальноправові засади. Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 07 грудня 2017 р. Дніпро, 2017. С. 64-67.

99. Грицай І. О. Реалізація законодавства щодо гендерної квоти під час місцевих виборів: аналіз судової практики. The development of legal sciences: problems and solutions: International scientific-practical conference, Kaunas, April 27-28, 2018. Kaunas, 2018. P. 18-21.

100. Грицай І. О. Реалізація принципу гендерної рівності в зарубіжних країнах як умова подолання гендерного дисбалансу. Urgent problems of Law on the modern stage of statehood development: proceedings International research and practice conference, October 20-21, 2017. Lublin, 2017. P. 18-22.

101. Грицай І. О. Реалізація принципу гендерної рівності у виборних органах місцевого самоврядування: теоретико-правова характеристика. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 3 (87). С. 43-51.

102. Грицай І. О. Ретроспектива категоріального апарату у сфері забезпечення демократичними державами гендерного паритету. Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 10-11 лютого 2017 р. Херсон, 2017. С. 6-10.

103. Грицай І. О. Ретроспектива паритетної демократії: теоретико-правові засади. Innovative research of legal regulation of public administration: International Scientific Conference, Lublin, Poland, 16-17 June 2017. Lublin, 2017. P. 10-12.

104. Грицай І. О. Ретроспектива та сучасний зміст паритетної демократії: теоретико-правовий аспект. Верховенство права. 2017.№ 3. С. 44-50.

105. Грицай І. О. Сутність принципу гендерної рівності: теоре-тико-правовий аспект. Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри: матер. XIV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 квітня 2018 р. Харків, 2018. С. 550-553.

106. Грицай І. О. Теоретико-правова характеристика механізму забезпечення принципу гендерної рівності. Правові новели. 2018. № 5. С. 7-14.

107. Грицяк Н. В. Теоретико-методологічні засади формування й реалізації державної гендерної політики в Україні: дис. д-ра наук з держ. упр. Київ, 2005. 445 с.

108. Гришко В.І., Киричук Б.С. Значення імплементації норм Стамбульської конвенції в контексті протидії випадкам насильства під час дії режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету,* 2023. Серія Право. Вип. 80: част. 2. С. 284-289.

109. Дашковська О. Р. Гендерно-правова експертиза законодавства як інструмент забезпечення рівноправності статей. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юри- спруденція. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 8-10.

110. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендер- ної рівності: загальнотеоретичний аналіз: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2008. 392 с.

111. Директива Європейського Парламенту Ради 2006/54/ЄС від 05.07.2006 про реалізацію принципу рівних можливостей і рівноправного ставлення щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2006. URL: http://webcache.googleusercontent.com/

earch?q=cache:qnBPOmcuvosJ:old.minjust.gov.ua/file/32405+&
cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.

112. Директива Європейського Парламенту Ради 2010/41/ЄС від 07.07.2010 про застосування принципу рівного підходу до чоловіків та жінок, які займаються індивідуальною трудовою та підприємницькою діяльністю, та що скасовує Директиву Ради 86/613/ЄС. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2010. URL: http://webcache.googleusercontent.com/ search?q=cache:KygyOnCX4ikJ:old.minjust.gov.ua/file/32556+&c
d=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

113. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27.11.2000 про встановлення рамкових стандартів рівноправного поводження у сфері зайнятості і професійної діяльності. Офіційний вісник Європейських Співтовариств. 2000. URL: http://old.minjust.gov.ua/45891

114. Директива Ради 2004/113/ЄС від 13.12.2004 про імплементацію принципів рівності чоловіків і жінок у доступі до товарів і надання послуг. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2004. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&s
ource=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwie-qDlj-TY
AhVMbVAKHRyyANEQFgg7MAM&url=http%3A%2F%2Fold.
minjust.gov.ua%2Ffile%2F32556&usg=AOvVaw2Il8oJrgA2tEq_ xwy-ekA2

115. Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19.12.1978 про поступове запровадження принципу однакового підходу до чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення. Офіційний вісник Європейського Союзу. 1978. URL: http://old.minjust.gov.ua/45891.

116. Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19.10.1992 про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, або годують (десята індивідуальна Директива у значенні статті 16 (1) Директиви 89/391/ЄЕС). Офіційний вісник Європейського Союзу. 1992. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q
=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKE

wixybaojuTYAhWJL1AKHaVAAikQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fold.minjust.gov.ua%2Ffile%2F32375&usg=AOvVaw3n3hZGepxkFimr9V_Y5_T1.

117. Директива Ради 96/34/ЄС від 03.06.1996 про рамкову угоду щодо декретної відпустки. Офіційний вісник Європейського Союзу. 1996. URL: http://old.minjust.gov.ua/45891

118. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № 994_062. Відомості Верховної Ради України 2007. № 51; станом на 07.09.2016 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

119. Жінки. Мир. Безпека: інформ-навч. посібник з ґендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки. Київ, 2017. 268 с. URL: http://www.genderculturecentre.org/wp-content/ uploads/2018/04/ZHINKI.-MIR.-BEZPEKA.-Informaciyno- navchalniy-posibnik-dlya-fakhivciv-sektoru-bezpeki.pdf

120. Журавльова Г.С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Ужгородський національний університет. Ужгород, 2018. 35 с. 147.

121. Заворотько І.Г. Сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин: дис. … доктора філософії : спеціальність 293 – міжнародне право. Київ, 2020. 301 с.

122. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Tex

123. Зайнятість та безробіття населення України (за методологією МОП) у 2021 році. Державна служба статистики України. 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/

124. Заяць Н. В. Теоретико-світоглядний вимір методології. Ак- туальні проблеми державно-правового розвитку України в кон- тексті євроінтеграційних процесів: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 23-24 червня 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 292-295.

125. Калиновський Б. Новітні підходи захисту вимушено переміщених осіб у праві Європейського Союзу. Migration & law. 2024. Vol. 4 (issue 1). С. 55-

67. URL: https://nam.kyiv.ua/files/publications/v4(7).pdf // DOI:10.32752/2786-5185-2024-4-1-55-67

126. Калиновський Б. Правове регулювання тимчасового захисту переміщених осіб з України в країнах Європейського Союзу. Migration & law. 2023. Vol. 3 (issues 5–6). С. 13-22. URL: https://nam.kyiv.ua/files/publications/j23056-13-22.pdf // DOI:10.32752/2786-5185-2023-3-5-6-13-22

127. Калиновський Б., Богдан Ю. Реалізація конституційного принципу рівності прав жінки і чоловіка в умовах воєнного стану в Україні. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 11. 14 с. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/issue/view/9

128. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль: ТерноГраф, 2011. 492 с.

129. Ковальчук Л. Г., Левченко К. Б. Жінки. Мир. Безпека: інформ.-навч. посібник з ґендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Київ: [б. в.], 2017. 172 с.

130. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979; станом на 06.10.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

131. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950; станом на 01.08.2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

132. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532): станом на 01 січня 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

133. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III; станом на 01 лютого 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

134. Кресіна І. О., Ярош О. Б. Гендерний аналіз політичного процесу в Україні / Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства: монографія / за заг. ред. Н. М. Онищенко, Н. М. Пархоменко. Київ: Юрид. думка, 2007. С. 178-218.

135. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9, № 10. Ст. 88.

136. Кудря В. В. Гендерні відносини у системі професійної взає- модії працівників органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 18 с.

137. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 344 с

138. Левченко К. Б. До визначення понять «жіноча» та «гендерна» політика. Право і Безпека. 2002. № 4. С. 102-105.

139. Левченко К. Б. Конституційні засади реалізації жіночої полі- тики в Україні. Право і Безпека. 2002. № 3. С. 60-63.

140. Левченко К. Б. Концептуальні проблеми гендерної політики. Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень: матер. наук.-практ. конф., м. Київ, грудень 2002 р. Київ, 2002. С. 90-93.

141. Левченко К. Б. Національний механізм формування та впровадження гендерної політики в Україні: історико-правовий огляд. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2003. 44 с.

142. Левченко К. Б. Організаційно-правові засади роботи Експертної ради з питань протидії дискримінації за ознакою статі. Публічне право. 2013. № 4 (12). С. 19-27.

143. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: Монографія. Харків: Вид-во НУВС, 20012001. – 360 с.

144. Левченко К. Б. Реалізація в Україні положень міжнародно-правових актів з прав жінок (на прикладі Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»). Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2003. 40 с.

145. Левченко К. Б. Роль неурядових організацій у формуванні ґендерної політики в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 23. URL: http://nbuv. gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_23_40 (дата звернення: 05.08.2017)

146. Левченко К. Б. Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти): дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2003. 428 с.

147. Левченко К. Б. Щодо вдосконалення методів та форм управління у сфері державної політики стосовно жінок в Україні. Право і Безпека. 2003. Т. 2. № 1. С. 31-35.

148. Левченко К. Гендерна політика в Україні: стан і виклики Урядовий портал, 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/

149. Марценюк Т. О. Залученість жінок у політику: країни ЄС і Україна. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. 2016. С. 235-243.

150. Мельник Т. Гендерна експертиза українського законодавства: важливість і необхідність проведення. Рівність чоловіків і жінок в Україні: правові аспекти: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20-21 листопада 2000 р. Київ, 2001. С. 17-18.

151. Мельник Т. Ґендерний аналіз українського суспільства. Київ: Златограф, 1999. 156 с.

152. Мельник Т. М. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади). Київ: Логос. 2001. 120 с.

153. Мельник Т. М. Гендерна експертиза українського законодавства: сутність, необхідність та методологічні основи. Київ: Логос, 2001. 46 с.

154. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень: закони зарубіжних країн з гендерної рівності. Київ: Логос, 2004. 320 с.

155. Мельник Т. М. Міжнародний досвід утвердження гендерної рівності. Міжнародний досвід державного забезпечення рівності жінок та чоловіків: матер. Міжнар. конф., м. Київ, 30 червня-1 липня 2003 р. Київ, 2003. С. 12-50.

156. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівно- сті: підручник. Київ: Стілос, 2010. 440 с.

157. Мельник Т. М., Кобилянська Л. С. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник. Київ: К.І.С., 2005. 280 с.

158. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

159. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

160. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні в контексті гендерної рівності. Від громадянського суспільства — до правової держави: тези доповідей XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 21 квітня 2017 р. Харків, 2017. С. 182-186.

161. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с

162. Німеччина та гендерна рівність. Березень, 2025. URL: https://ukrainetonato.com.ua/henderna-polityka/nimechchyna-ta-henderna-rivnist/

163. Оніщенко Н.М. Сучасний гендерний контекст: новели, перспективи, дискусії. Часопис КУП. 2020. №3. С. 22-26

164. Осауленко А.О. Права людини в освітній сфері: практика Європейського суду з прав людини. Актуальні проблеми держави і права. 2022. Вип. 94. С. 76–80. URL: http://apdp.in.ua/v94/9.pdf . DOI https://doi.org/10.32782/apdp.v94.2022.9

165. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.: Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 248 с.

166. Пархоменко О. М. Законодавче забезпечення ґендерної рівності в Україні. Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. 2013. № 16 (205). С. 42-46.

167. Петровський П. М. Методологія наукового дослідження в галузі державного управління: навч. посібник. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. 237 с.

168. Пекінська декларація прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок 15.09.1995 р. Бібліотечка голови профспілкового комітету. 2005. № 5. URL: http://zakon3. rada.gov.ua/laws/show/en/995_507

169. Пищуліна О., Рябошапка С., Левченко К., Марценюк Г. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забез- печення ґендерної рівності в Україні. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 140 с.

170. Пищуліна О., Чернова А. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Київ: Заповіт, 2016. 244 с.

171. Повторева С. М. Структурний підхід – структуралізм – постструктуралізм (еволюція методології та її поширення у гуманітарних студіях): монографія. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2010. 336 с

172. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: Харків, 2007. 197 с.

173. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу): Пояснювальна записка до проекту Закону України від 20.11.2015 № 3501. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66561

174. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII; станом на 04.04.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

175. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV; станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

176. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207–VI; станом на 30 травня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text

177. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 794-VII; станом на 24 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text

178. Про Конституційний Суд України: Закон України від 01.09.2017 № 2136-VIII; станом на 20 серп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text

179. Про Питання проведення гендерно-правової експертизи: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2018 р. № 997; станом на 21 груд. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text

180. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р.: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text

181. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Розпорядження КМУ від 05.04.2017 р. № 229-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80#Text

182. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Розпорядження КМУ від 05.04.2017 р. № 229-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80#Text

183. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1128-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text

184. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 12.05.1997 № 776/97-ВР; станом на 31.03.2023 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text

185. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 390. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250049925

186. Резолюція 1325, ухвалена Радою Безпеки на її 4213-му засіданні 31. 10. 2000 р. (Resolution 1325: Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000) URL: https://peacemaker.un.org/en/documents/resolution-1325-2000-adopted-security-council-its-4213th-meeting-31-october-2000

187. Рішення палати у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства»: Рішення Ради Європи та Європейського суду з прав людини від 11.06.2002 № 980_170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_170#Text

188. Рішення у справі «Andrlev. The Chech Republic» № 6268/08 від 17.02.2011. European Court of Human Rights. URL: http:// www.rulit.me/books/zastosuvannya-praktiki-evropejskogo-sudu- z-prav-lyudini-v-administrativnomu-sudochinstvi-naukovo-met- read-415407-66.html

189. Рішення у справі «Burghartzv. Switzerland» № 16213/90 від 22.02.1994. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001-57865

190. Рішення у справі «Emel Boyrazv. Turkey» № 61960/08 від 02.12.2014. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001-148271

191. Рішення у справі «Garcia Mateos v. Spain» № 38285/09 від 19.02.2013. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001-116985

192. Рішення у справі «Gozum v. Turkey» № 4789/10 від 15.01.2015. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe. int/eng?i=001-150800

193. Рішення у справі «Petrovic v. Austria» № 20458/92 від 28.02.1998. European Court of Human Rights. URL: http://www.nsj.gov.ua/ files/1444201141Посібник_адмін_TF_130815.pdf

194. Рішення у справі «Schuler-Zgraggen v. Switzerland» № 14518/89 від 28.05.1993. European Court of Human Rights. URL: http:// www.rulit.me/books/zastosuvannya-praktiki-evropejskogo-sudu- z-prav-lyudini-v-administrativnomu-sudochinstvi-naukovo-met- read-415407-62.html

195. Рішення у справі «Stec and others V. The United Kingdom» № 65731/01, 65900/01 від 12.04.2006. European Court of Human Rights. URL: https://rm.coe.int/11-stec-and-others-v-the-united- kingdom-decision-06-07-2005-/16806b592a

196. Рішення у справі «Unal Tekeli v. Turkey» № 29865/96 від 16.11.2004. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001-67482

197. Рішення у справі «Zarb Adami v. Malta» № 61960/08 від 20.06.2006. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001-148271

198. Рішення усправі «Price v. The United Kingdom» № 33394/96 від 10.07.2001. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001-59565

199. Руднєва О.М. Поняття та ознаки міжнародних стандартів прав і свобод людини. Держава і право. 2010. Вип. 49. С. 17-22.

200. Саєнко О.С. Конституційно-правове забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в Україні у світлі зарубіжного досвіду: дис. … канд. юрид. наук за спец.: 12.00.02. Київ, 2020. 251 с.

201. Слінько Т.М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. Права людини і демократія : зб. наук. статей за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 30–34.

202. Словник ґендерних термінів / уклад. Шевченко З.В. Черкаси: Чабаненко Ю., 2016. URL: http://a-z-gender.net/ua/seksizm.html

203. Справа Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі: рішення Ради Європи та Європейського суду з прав людини від 28.05.1985 № 9214/80; 9473/81; 9474/81. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі 2004. № 3 URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO1181

204. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

205. Статут Ради Європи від 05.05.1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 994_001#Text

206. Суслова І. Жінка під час збройного конфлікту: від жертви до миротворця. 2016. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/suslova/zhinka-pid-chas-zbrojnogo-konfliktu-vid-zhertvi-do-mirotvortsja-124795.

207. Суслова І. Захист рівних прав та можливостей жінок і чоловіків – основа справедливого правосуддя. 2016. URL: https://www.obozrevatel.com/my/politics/83296-zahist-rivnih- prav-ta-mozhlivostej-zhinok-i-cholovikiv-osnova-spravedlivogo-pravosuddya.htm

208. Суслова О. Законотворчість: розробка місцевих програм розвитку: на прикладі інтегрування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності органів місцевого самоврядування. Київ: Москаленко О. М., 2011. 67 с.

209. Суслова О. І. Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Київ: Москаленко О. М., 2017. 90 с.

210. Сьох К.Я. Імплементація норм права Європейського Союзу у національне законодавство України: досвід Польщі. Право і суспільство. №5. 2023 С.27-32 http://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=180

211. Табанова А. І. Теоретичні засади визначення поняття гендерної політики. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2017. Вип. 2. С. 101-106.

212. У Києві презентували Індекс гендерної рівності за стандартами ЄС: у яких сферах відстає Україна. Дата: 05 Березня 2025. ZMINA. Центр прав

людини. URL: https://zmina.info/news/u-kyyevi-prezentuvaly-indeks-gendernoyi-rivnosti-za-standartamy-yes-v-yakyh-sferah-vidstaye-ukrayina/

213. Уварова О., Ясеновська М. Ідентифікація випадків гендерної дискримінації: метод. рекомендації суддям. Харків: Бровін О. В., 2016. 32 с.

214. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами–членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р.; станом на 30.11.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

215. Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському – соцдослідження. Центр Разумкова. URL: http:// razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790 (дата звернення: 22.09.2017).

216. Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 06. 10. 1999. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 995_794#Text.

217. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 17 с.

218. Фрицький О. Ф., Романюк І. І. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні. Молодий вчений. 2017. № 5.1. С. 146-148.

219. Фулей Т. І. Ґендерна рівність при здійсненні правосуддя. Київ: BAITE, 2016. 180 с.

220. Халюк С.О. Гендернозумовлене насильство як порушення прав людини в умовах воєнного стану. Актуальні питання у сучасній науці. Серія Право. 2024. № 4(22). С. 800–811. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-800-810

221. Халюк С.О., Бондар О.С., Гігін О.В. Конституційні зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі. Наукові перспективи. 2024. № 3(45). С. 1004–1013. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-1004-1013

222. Хартія основних прав Європейського Союзу 07. 12. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.

223. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

224. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40, № 40-42. Ст. 492.

225. Чичкало-Кондрацька І. Б, Дерев'янко А. К., Кондрацька Д. С Гендерна нерівність у зарубіжних країнах: причини виникнення, особливості розвитку та державна політика з її подолання. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 5(1). С. 41-46.

226. Чорна В.Г. Роль Організації Об'єднаних Націй у формування глобальної політики гендерної рівності: аналіз міжнародних нормативних рамок та їх вплив на правоохоронний сектор. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №2. С.523-526. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/131.pdf

227. Чорна В.Г., Шкарупа К.В. Гендерна рівність як основа сучасного світу: історико-правовий аспект. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73) № 6. С.207-211.

228. Чорна В.Г., Шкарупа К.В. Нормативно-правові засади формування та реалізації гендерної політики в Україні: аналіз та перспективи. Право і суспільство. 2023. №6. С.361-366. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.53

229. Шутенко О. В. Герменевтика та контекстуальна залежність судового рішення. Культура України. Серія: Мистецтвознавство. 2017. Вип. 57. С. 183-189.

230. Юровська Г., Жданкіна Л. Людська гідність і гендерна рівність: конституційні метаморфози. Вісник Конституційного Суду країни. 2021. № 1. С. 106-119. URL:

https://ccu.gov.ua/sites/default/files/yurovska_g._zhdankina_l._lyudska_gidnist_i_genderna_rivnist-konstytuciyni_metamorfozy_0.pdf

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації наукові фахові видання України:

1. Міщенко М. В. Міжнародні стандарти гендерної рівності: організаційно-правовий механізм. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». № 11 (25) 2023. С. 764–777. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-764-777 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/22643

2. Міщенко М. В. Стратегія гендерної рівності ЄС: досягнення та виклики для України. Наукові перспективи № 4 (34) 2023. С. 625–648. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-625-648 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/22644

3. Міщенко М. В. Роль та місце практики Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів гендерної рівності в Україні. Журнал «Наукові інновації та передові технології». Серія «Право». №3 (31) 2024. С. 1403–1432. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1403-1422 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/22642/22614

4. Міщенко М. В. Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та державах-членах ЄС. Економіка. Фінанси. Право. Щомісячний інформаційно-аналітичний журнал, № 4 2025. С. 78–84 https://doi.org/10.37634/efp. 2025.4.16 URL: http://efp.in.ua/uk/journal-item/377

зарубіжні наукові періодичні видання:

5. Mishchenko Maksym, Lukianets-Shakhova Valentyna. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. (Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та країнах світу). Revista Amazonia Investiga. Volume 11 (№ 49), 2022. P. 165–174. https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18 URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1887 (*Web of Science*)

6. Міщенко М. В. Parity democracy – ensuring equality of human rights and freedoms: gender accent. (Паритетна демократія – забезпечення рівності прав і

свобод людини: гендерний акцент). Науковий журнал Paradigm of knowledge (Зареєстрований в м. Франкфурт (Німеччина) № 2 (66), 2025. С. 5–25 https://doi.org/10.26886/2520-7474.2(66)2025.1 URL: https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2702/2632

7. Міщенко М. В. Гендерна рівність та заборона дискримінації в правовій науці України та зарубіжних країн: співвідношення понять. ГРААЛЬ НАУКИ: міжнар. наук. журнал. Відень – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. № 51. С. 503–513 https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.04.2025.065 URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/18.04.2025/39

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Міщенко М. В. Гендерні аспекти сучасної міграції з України до ЄС. Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти : матеріали науково-практичного круглого столу, Суми, 24 червня 2023 р. / ред. колегія: В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 38–42 URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97373/1/Migration_policy_2024.pdf

9. Міщенко М.В. Характеристика основних положень Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу 2020 – 2025: значення для України. Матеріали круглого столу «Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО (26 червня 2023 року, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ. 2023. С. 70-76 URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/konst_ppl/2023/zbirnyk_26062023.pdf

(участь очна)

10. Міщенко М. В. Положення щодо гендерної рівності в первинному законодавстві ЄС. Ґендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин: збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару (14 червня 2024 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 72–77.

11. Міщенко М.В «Участь жінок правоохоронець у постконфліктному врегулюванні відповідно до Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Всеукраїнський круглий стіл. Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин. 26 березня 2025 року. Львівський державний університет внутрішніх справ. https://www.lvduvs.edu.ua/uk/new-ua/vseukrainskyi-kruhlyi-stil-henderni-studii-mizhdystsyplinarni-doslidzhennia-aktualnykh-problem-sotsialnykh-vidnosyn-28-bereznia-2025-roku.html

12. Міщенко М. В. До питання пріоритету права ЄС над конституційним правом держав-членів. Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 02 травня, 2025р./ Міжнародний центр наукових досліджень. – Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 131–135 URL: https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/02.05.2025/44

13. Міщенко М. В. Практика ЄСПЛ у сфері доступу до правосуддя та насильства щодо жінок. Матеріали науково-практичного круглого столу «Правові механізми загального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу» (30 квітня 2025, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ, 2025. С. 31-34.(участь очна).

ДОДАТОК Б

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Blue Rivers® Екологічний консалтинг
вул. Євгена Чикаленка, 12 Б, офіс 30 Київ 01001 Україна
e-mail: bluerivers.ukraine@gmail.com тел. +38 067 209 12 08

АКТ
ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Міщенка Максима Вікторовича (зі спеціальності 081 – Право) на тему «Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах». Теоретичні та практичні здобутки дисертаційного дослідження, можуть бути імплементовані в практичну діяльність екологічного консалтингу Blue Rivers, який спеціалізується на дослідженнях у сфері раціонального управління та використання водних ресурсів в Україні та за кордоном. Зокрема, положення щодо принципів рівності, недискримінації та соціальної справедливості, закріплених у статтях 21, 24 та 28 Конституції України (1996), а також у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005), можуть слугувати підґрунтям для розроблення гендерно чутливих підходів до оцінки екологічних ризиків. Такий підхід передбачає врахування відмінностей у впливі забруднення на різні соціальні групи, зокрема на жінок, які часто є вразливими до екологічних наслідків через соціальні, професійні або репродуктивні фактори. Повномасштабна російська збройна агресія проти України додатково підсилила як екологічну кризу, так і соціальні нерівності, зокрема гендерні. Внаслідок бойових дій, обстрілів, підриву Каховської ГЕС та знищення промислової інфраструктури відбувається

масштабне забруднення повітря, ґрунтів і води, що особливо небезпечно для жінок із дітьми, людей літнього віку та людей з інвалідністю. У таких умовах гендерно чутлива екологічна політика стає не лише актуальною, а й життєво необхідною для того, щоб подолати наслідки війни з урахуванням потреб усіх громадян, без дискримінації.

Водночас імплементація зазначених положень узгоджується з положеннями Стратегії Європейського Союзу з гендерної рівності на 2020–2025 роки, яка досліджується у дисертаційній роботі Міщенка Максима Вікторовича, а також з Європейським зеленим курсом (European Green Deal, 2019), які вимагають інтеграції гендерного підходу в усі сфери політики, включно з кліматичною та промисловою. Впровадження цих напрацювань у структуру аналітичної звітності та рекомендацій дозволить підвищити ефективність екологічної політики, сприятиме реалізації державної гендерної політики та відповідатиме євроінтеграційним зобов'язанням України в контексті сталого розвитку.

Олексій Ярошевич
керівник екологічного консалтингу,
канд. геогр. наук

24 квітня 2025 р.

ULTIMUM
LAW COMPANY

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ
"УЛЬТИМУМ"

+38(093)833-02-03
+38(099)241-73-04
ultimumlaw@gmail.com
04111., місто Київ., вулиця Щербаківського Данила., будинок 52, приміщення 429

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження, аспіранта кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, Міщенка Максима Вікторовича, на тему: «Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах»

Результати зазначеного дисертаційного дослідження були впроваджені в практичну діяльність адвокатського об'єднання «УЛЬТИМУМ».

Зокрема, результати дослідження були використані у процесі:

— надання юридичного супроводу у справах, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі та гендерної (соціальної) ролі;

— підготовки правових висновків щодо порушення конституційного принципу рівності, закріпленого у статті 24 Конституції України;

— формування правової позиції у судових справах із урахуванням практики Європейського суду з прав людини щодо порушень статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у контексті гендерної дискримінації;

— підготовки скарг, звернень та заяв до державних у справах, що містять ознаки порушення принципу рівності;

— розробки внутрішніх методичних рекомендацій для адвокатів та юристів компанії з питань правозастосування у справах, пов'язаних з гендерною нерівністю;

— удосконалення правової аргументації при зверненні до органів судової влади та правозахисних установ.

Впровадження результатів дисертації сприяло підвищенню ефективності юридичних послуг компанії, актуалізації правозахисної діяльності в контексті дотримання гендерної рівності, а також формуванню нових підходів до аналізу судової практики у сфері антидискримінаційного права.

Висновок: результати дисертаційного дослідження мають практичну значущість, позитивно вплинули на діяльність юридичної компанії та можуть бути рекомендовані для подальшого використання в правозахисній сфері.

21.04.2025р.

_____ /Євген Пазюк/
Голова адвокатського об'єднання
«УЛЬТИМУМ»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
2025 року

АКТ

19.05.2025 м. Київ № 74-017

Впровадження результатів дисертації
Міщенка Максима Вікторовича
«Конституційно-правові засади гендерної
рівності в Україні та зарубіжних країнах»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора юридичних наук, доцента, підполковника поліції Халюка Сергія Олександровича;

– завідувача кафедри конституційного права ННІПП, кандидата юридичних наук, доцента Сьох Катерини Ярославівни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта денної форми навчання кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Міщенка Максима Вікторовича «Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах».

Проаналізовано основні результати дослідження Міщенка М. В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Міщенко М. В. Міжнародні стандарти гендерної рівності: організаційно-правовий механізм. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». № 11 (25) 2023. С. 764–777. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-764-777 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/22643
2. Міщенко М. В. Стратегія гендерної рівності ЄС: досягнення та виклики

для України. Наукові перспективи № 4 (34) 2023. С. 625–648. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-625-648 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/22644

3. Міщенко М. В. Роль та місце практики Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів гендерної рівності в Україні. Журнал «Наукові інновації та передові технології». Серія «Право». №3 (31) 2024. С. 1403–1432. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1403-1422 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/22642/22614

4. Міщенко М. В. Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та державах-членах ЄС. Економіка. Фінанси. Право. Щомісячний інформаційно-аналітичний журнал, № 4 2025. С. 78–84 https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.16 URL: http://efp.in.ua/uk/journal-item/377

5. Mishchenko Maksym, Lukianets-Shakhova Valentyna. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. (Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та країнах світу). Revista Amazonia Investiga. Volume 11 (№ 49), 2022. P. 165–174. https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18 URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1887 (Web of Science)

6. Міщенко М. В. Parity democracy – ensuring equality of human rights and freedoms: gender accent. (Паритетна демократія – забезпечення рівності прав і свобод людини: гендерний акцент). Науковий журнал Paradigm of knowledge (Зареєстрований в м. Франкфурт (Німеччина) № 2 (66), 2025. С. 5–25 https://doi.org/10.26886/2520-7474.2(66)2025.1 URL: https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2702/2632

7. Міщенко М. В. Гендерна рівність та заборона дискримінації в правовій науці України та зарубіжних країн: співвідношення понять. ГРААЛЬ НАУКИ: міжнар. наук. журнал. Відень – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. № 51. С. 503–513 https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.04.2025.065 URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/18.04.2025/39

8. Міщенко М. В. Гендерні аспекти сучасної міграції з України до ЄС. Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти : матеріали науково-практичного круглого столу, Суми, 24 червня 2023 р. / ред. колегія: В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. – Суми: Сумський державний університет, 2023. С. 38–42 URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97373/1/Migration_policy_2024.pdf

9. Міщенко М. В Характеристика основних положень Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу 2020 – 2025: значення для України. Матеріали круглого столу «Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО (26 червня 2023 року, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ. 2023. С. 70-76 URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/konst_ppl/2023/zbirnyk_26062023.pdf

10. Міщенко М. В. Положення щодо гендерної рівності в первинному законодавстві ЄС. Ґендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин: збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару (14 червня 2024 року). Львів: Львівський

державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 72–77.

11. Міщенко М.В «Участь жінок правоохоронець у постконфліктному врегулюванні відповідно до Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Матеріали всеукраїнського круглого столу «Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин» (26 березня 2025 року, Львів). Л.: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2025. С. 80-85 https://www.lvduvs.edu.ua/uk/new-ua/vseukrainskyi-kruhlyi-stil-henderni-studii-mizhdystsyplinarni-doslidzhennia-aktualnykh-problem-sotsialnykh-vidnosyn-28-bereznia-2025-roku.html

12. Міщенко М. В. До питання пріоритету права ЄС над конституційним правом держав-членів. Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 02 травня, 2025р./ Міжнародний центр наукових досліджень. – Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 131–135 URL: https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/02.05.2025/44

13. Міщенко М. В. Практика ЄСПЛ у сфері доступу до правосуддя та насильства щодо жінок. Матеріали науково-практичного круглого столу «Правові механізми загального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу» (30 квітня 2025, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ, 2025.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Міщенка М. В., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право», «Міжнародні стандарти захисту прав людини», «Гендерна рівність та заборона дискримінації в правоохоронній діяльності», «Основи права ЄС», « Міжнародне право», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії: **Вікторія БОЙЧУК**

Дар'я ГОРБЕНКО

Сергій ХАЛЮК

Катерина СЬОХ

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції
Олег ТАРАСЕНКО
_____ 2025 року

АКТ

19.05.2025 м. Київ № 92-НД

Впровадження результатів дисертації
Міщенка Максима Вікторовича
«Конституційно-правові засади гендерної
рівності в Україні та зарубіжних країнах»
в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора юридичних наук, доцента, підполковника поліції Халюка Сергія Олександровича;

– завідувача кафедри конституційного права ННІПП, кандидата юридичних наук, доцента Сьох Катерини Ярославівни;– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта денної форми навчання кафедри поліцейського права Національної академії внутрішніх справ Міщенка Максима Вікторовича «Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення реалізації гендерної рівності в Україні з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн, зокрема ЄС.

Проаналізовано основні результати дослідження Міщенка М.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Міщенко М. В. Міжнародні стандарти гендерної рівності: організаційно-правовий механізм. Наука і техніка сьогодні. Серія «Право». № 11 (25) 2023. С. 764–777. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-11(25)-764-777 URL:

http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/22643

2. Міщенко М. В. Стратегія гендерної рівності ЄС: досягнення та виклики для України. Наукові перспективи № 4 (34) 2023. С. 625–648. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-625-648 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/22644

3. Міщенко М. В. Роль та місце практики Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів гендерної рівності в Україні. Журнал «Наукові інновації та передові технології». Серія «Право». №3 (31) 2024. С. 1403–1432. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1403-1422 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/22642/22614

4. Міщенко М. В. Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та державах-членах ЄС. Економіка. Фінанси. Право. Щомісячний інформаційно-аналітичний журнал, № 4 2025. С. 78–84 https://doi.org/10.37634/efp. 2025.4.16 URL: http://efp.in.ua/uk/journal-item/377

5. Mishchenko Maksym, Lukianets-Shakhova Valentyna. Constitutional and legal framework for gender equality in Ukraine and world countries. (Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та країнах світу). Revista Amazonia Investiga. Volume 11 (№ 49), 2022. P. 165–174. https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.18 URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1887 (Web of Science)

6. Міщенко М. В. Parity democracy – ensuring equality of human rights and freedoms: gender accent. (Паритетна демократія – забезпечення рівності прав і свобод людини: гендерний акцент). Науковий журнал Paradigm of knowledge (Зареєстрований в м. Франкфурт (Німеччина) № 2 (66), 2025. С. 5–25 https://doi.org/10.26886/2520-7474.2(66)2025.1 URL: https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2702/2632

7. Міщенко М. В. Гендерна рівність та заборона дискримінації в правовій науці України та зарубіжних країн: співвідношення понять. ГРААЛЬ НАУКИ: міжнар. наук. журнал. Відень – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. № 51. С. 503–513 https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.04.2025.065 URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/18.04.2025/39

8. Міщенко М. В. Гендерні аспекти сучасної міграції з України до ЄС. Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти : матеріали науково-практичного круглого столу, Суми, 24 червня 2023 р. / ред. колегія: В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. – Суми: Сумський державний університет, 2023. С. 38–42 URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97373/1/Migration_policy_2024.pdf

9. Міщенко М. В Характеристика основних положень Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу 2020 – 2025: значення для України. Матеріали круглого столу «Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО (26 червня 2023 року, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ. 2023. С. 70-76 URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/konst_ppl/2023/zbirnyk_26062023.pdf

10. Міщенко М. В. Положення щодо гендерної рівності в первинному законодавстві ЄС. Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних

проблем соціальних відносин: збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару (14 червня 2024 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 72–77.

11. Міщенко М.В «Участь жінок правоохоронець у постконфліктному врегулюванні відповідно до Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Матеріали всеукраїнського круглого столу «Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин» (26 березня 2025 року, Львів). Л.: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2025. С. 80-85 https://www.lvduvs.edu.ua/uk/new-ua/vseukrainskyi-kruhlyi-stil-henderni-studii-mizhdystsyplinarni-doslidzhennia-aktualnykh-problem-sotsialnykh-vidnosyn-28-bereznia-2025-roku.html

12. Міщенко М. В. До питання пріоритету права ЄС над конституційним правом держав-членів. Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 02 травня, 2025р./ Міжнародний центр наукових досліджень. – Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 131–135 URL: https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/02.05.2025/44

13. Міщенко М. В. Практика ЄСПЛ у сфері доступу до правосуддя та насильства щодо жінок. Матеріали науково-практичного круглого столу «Правові механізми загального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу» (30 квітня 2025, м. Київ). К.: Національна академія внутрішніх справ, 2025.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Міщенка М. В. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії: **Дар'я ГОРБЕНКО**

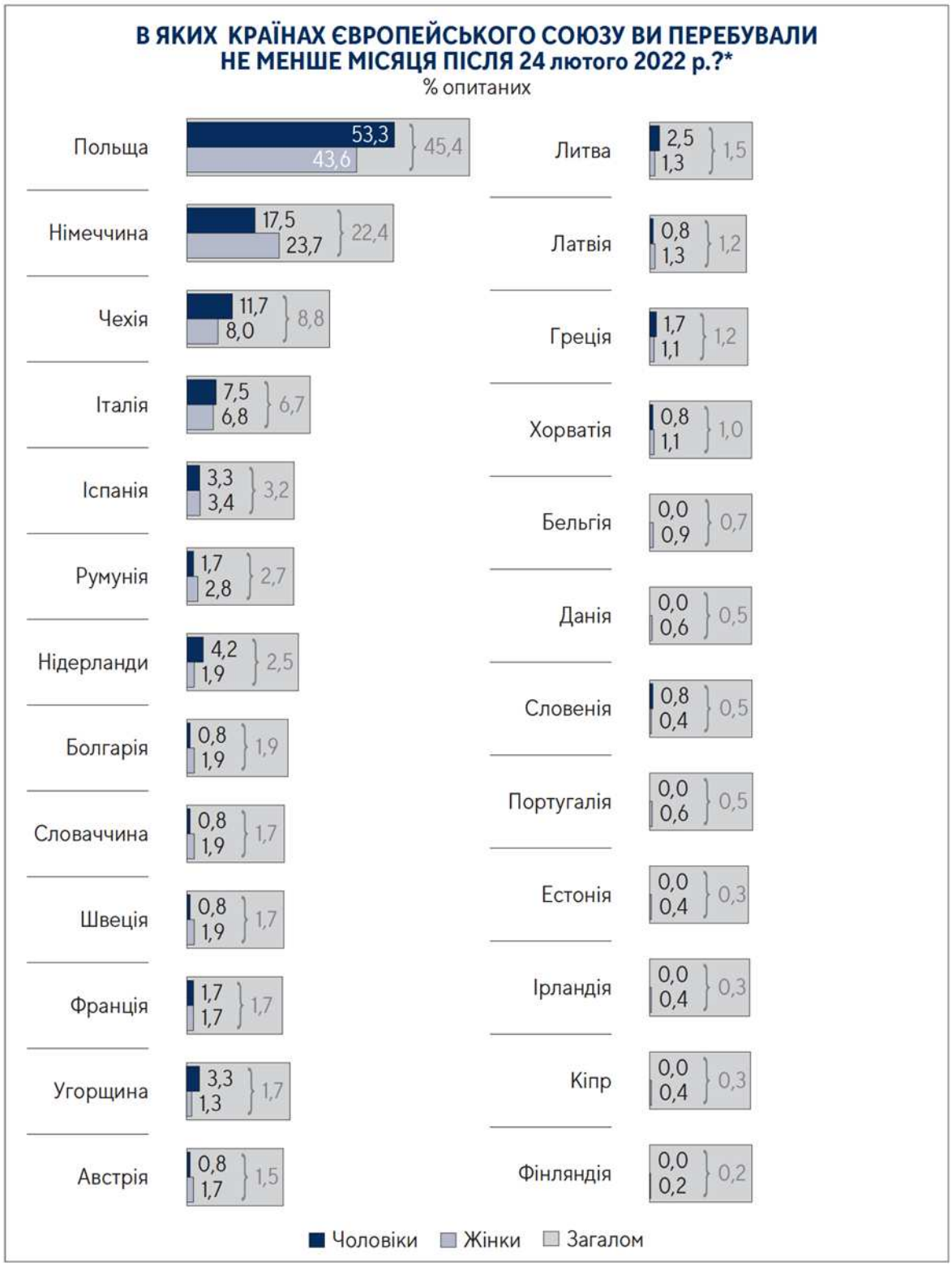
Сергій ХАЛЮК

Катерина СЬОХ

Олена ТИХОНОВА

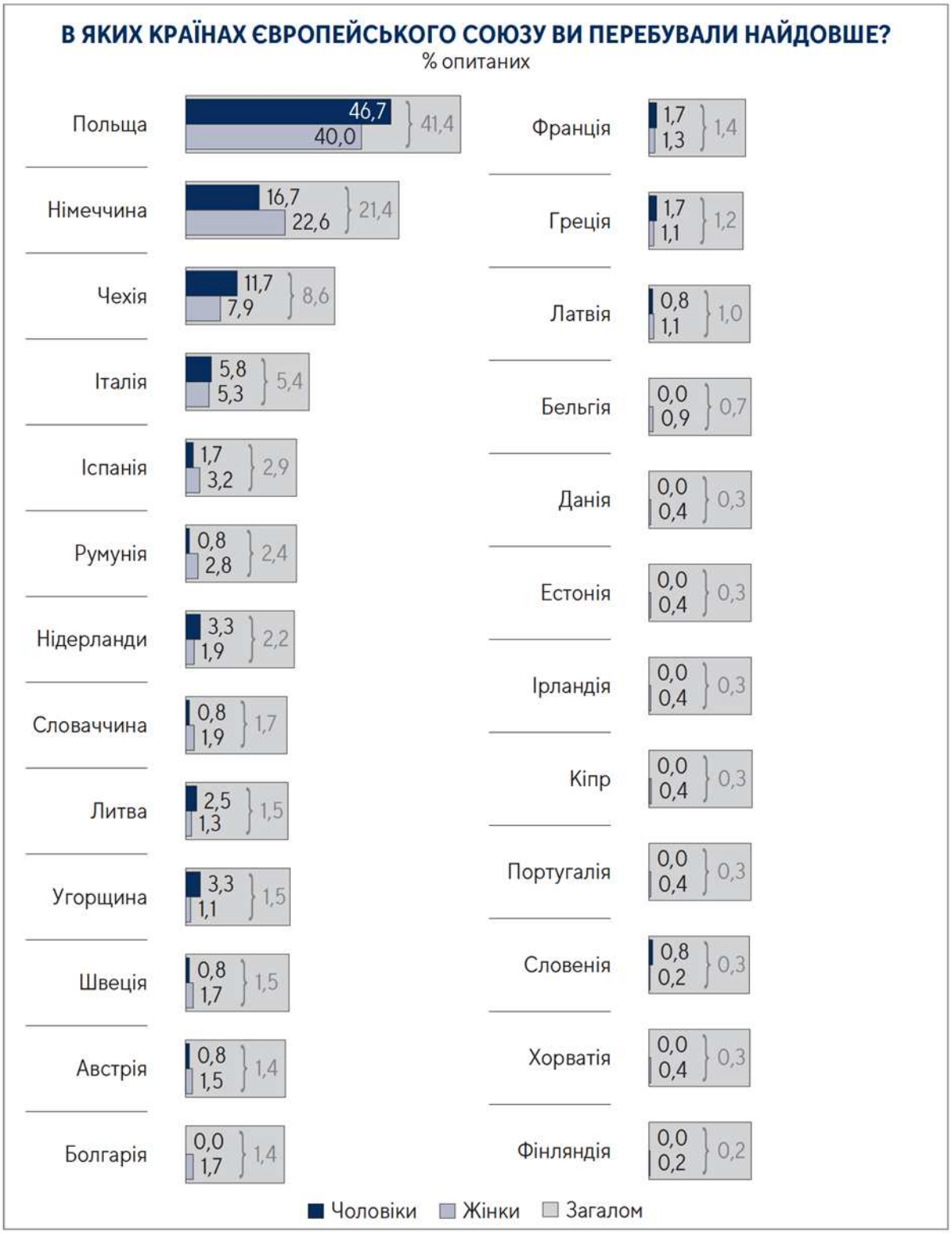
Людмила ГАЙДАР

ДОДАТОК Б

Джерело: Пищуліна О. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Інформаційно-аналітична доповідь. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Київ, 2024. 205 с.

ДОДАТОК В 1

Джерело: Пищуліна О. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Інформаційно-аналітична доповідь. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Київ, 2024. 205 с.

ДОДАТОК В 2

USAID ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ ЄДНАННЯ УНЦПД ЦЕНТР ДЕМОКРАТІЇ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА Razumkov centre

ЯКІ ВИДИ ДОПОМОГИ ВИ ОТРИМУВАЛИ У КРАЇНІ ВАШОГО ПЕРЕБУВАННЯ?
% опитаних

	Чоловіки	Жінки	Загалом
Допомога речами першої необхідності (продукти харчування/одяг/засоби гігієни тощо)			
Отримували в достатній кількості	49,2	56,4	55,0
Отримували, але недостатньо	11,7	20,1	18,4
Не отримували	20,0	15,4	16,4
Ви не потребуєте такого виду допомоги	17,5	6,6	8,8
Важко відповісти/не відповіли	1,7	1,5	1,5
Допомога у пошуку житла			
Отримували в достатній кількості	37,5	44,8	43,3
Отримували, але недостатньо	19,2	18,8	18,9
Не отримували	21,7	20,9	21,1
Ви не потребуєте такого виду допомоги	20,0	13,7	15,0
Важко відповісти/не відповіли	1,7	1,7	1,7
Грошова допомога			
Отримували в достатній кількості	33,9	43,9	41,8
Отримували, але недостатньо	22,3	34,6	32,1
Не отримували	26,4	15,6	17,8
Ви не потребуєте такого виду допомоги	16,5	3,6	6,2
Важко відповісти/не відповіли	0,8	2,3	2,0
Допомога з інтеграції в країні перебування (мовні курси тощо)			
Отримували в достатній кількості	21,7	34,2	31,7
Отримували, але недостатньо	10,0	14,0	13,2
Не отримували	31,7	26,0	27,2
Ви не потребуєте такого виду допомоги	31,7	22,4	24,3
Важко відповісти/не відповіли	5,0	3,4	3,7
Допомога з працевлаштування			
Отримували в достатній кількості	21,5	18,4	19,0
Отримували, але недостатньо	14,0	14,2	14,1
Не отримували	26,4	33,6	32,2
Ви не потребуєте такого виду допомоги	36,4	29,0	30,5
Важко відповісти/не відповіли	1,7	4,9	4,2

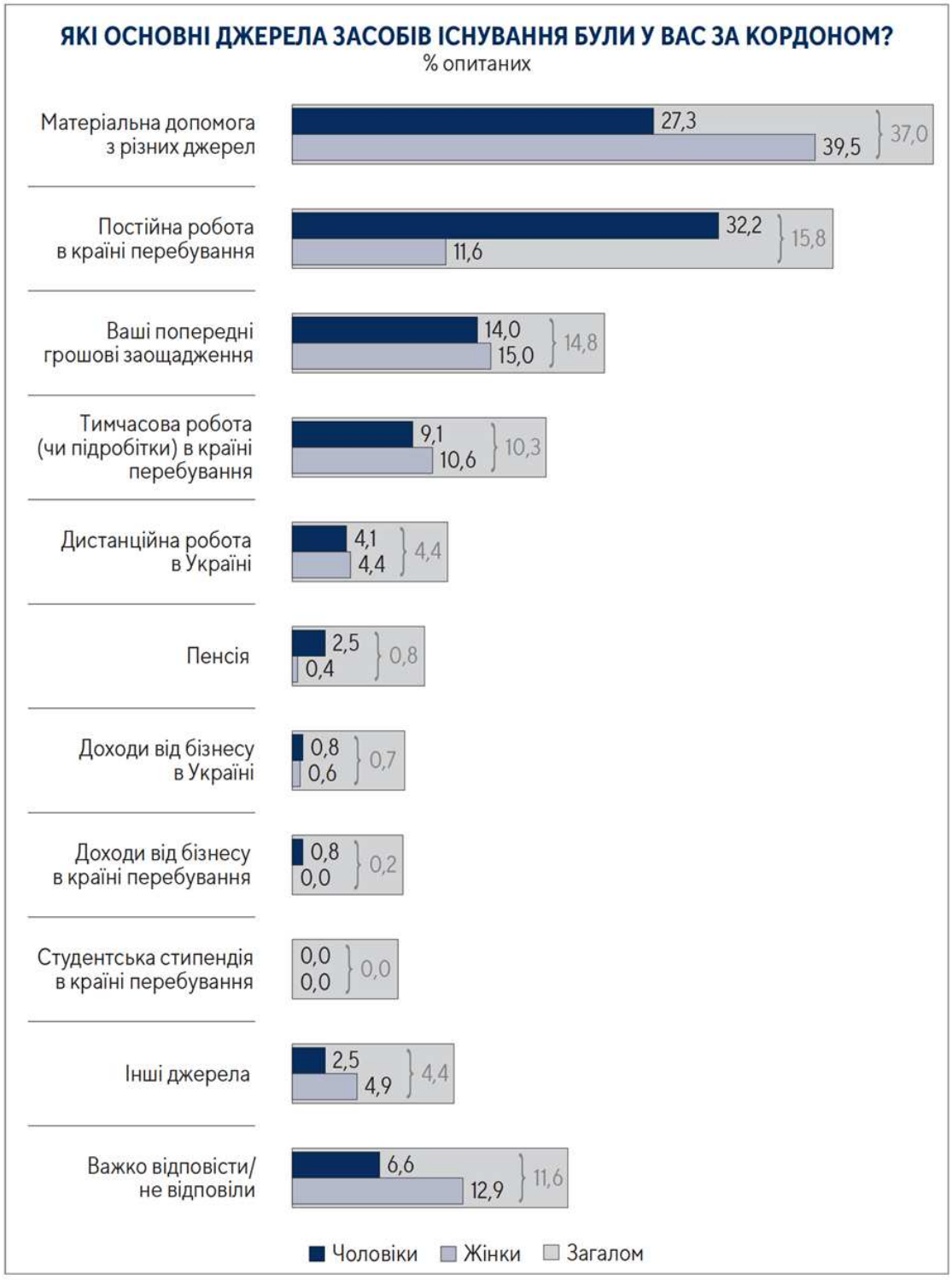
Продовження додатка

ЯКІ ВИДИ ДОПОМОГИ ВИ ОТРИМУВАЛИ У КРАЇНІ ВАШОГО ПЕРЕБУВАННЯ?
% опитаних
(продовження)

	Чоловіки	Жінки	Загалом
Юридична допомога			
Отримували в достатній кількості	17,4	18,6	18,4
Отримували, але недостатньо	9,1	12,1	11,5
Не отримували	26,4	30,9	30,0
Ви не потребуєте такого виду допомоги	41,3	30,9	33,1
Важко відповісти/не відповіли	5,8	7,4	7,1
Допомога по догляду за дітьми/з організації дозвілля дітей			
Отримували в достатній кількості	10,0	19,2	17,3
Отримували, але недостатньо	6,7	11,0	10,1
Не отримували	25,8	25,5	25,6
Ви не потребуєте такого виду допомоги	50,8	38,0	40,6
Важко відповісти/не відповіли	6,7	6,3	6,4

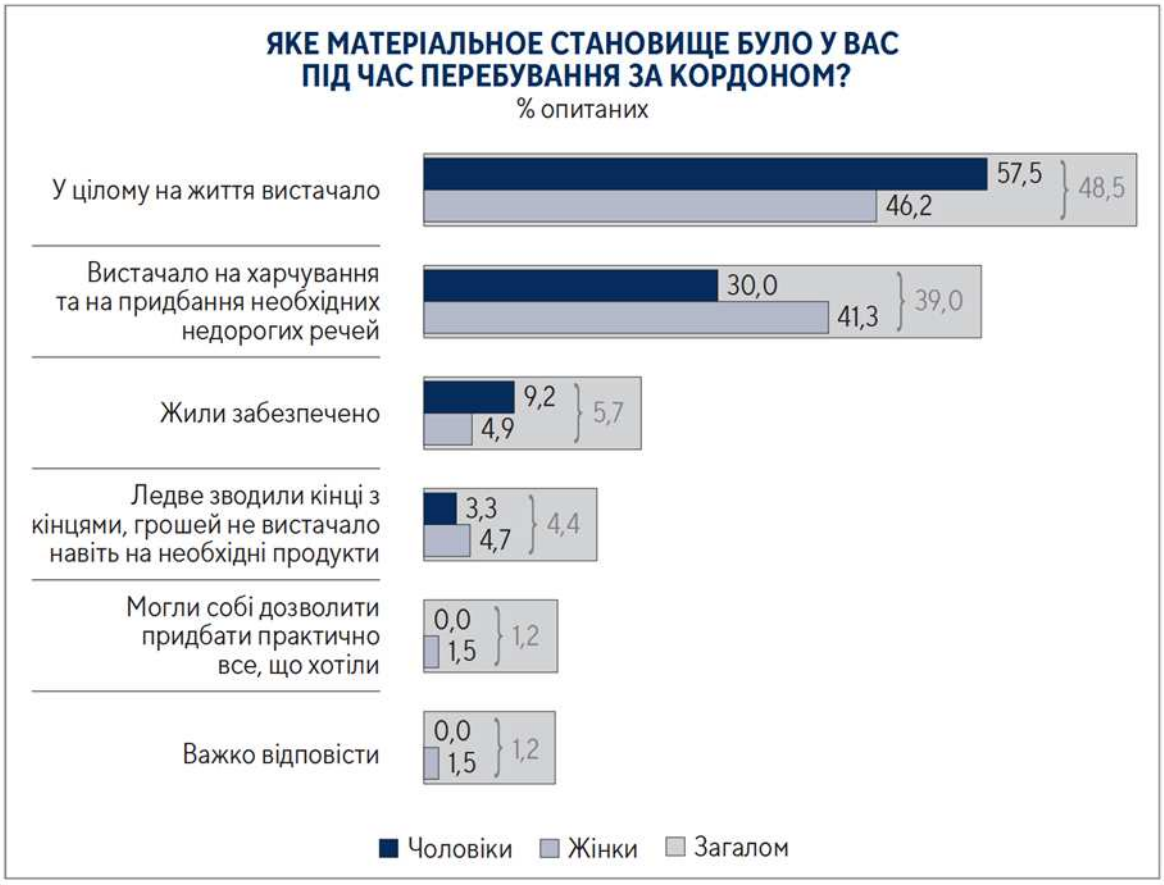
Джерело: Пищуліна О. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Інформаційно-аналітична доповідь. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Київ, 2024. 205 с.

ДОДАТОК В 3

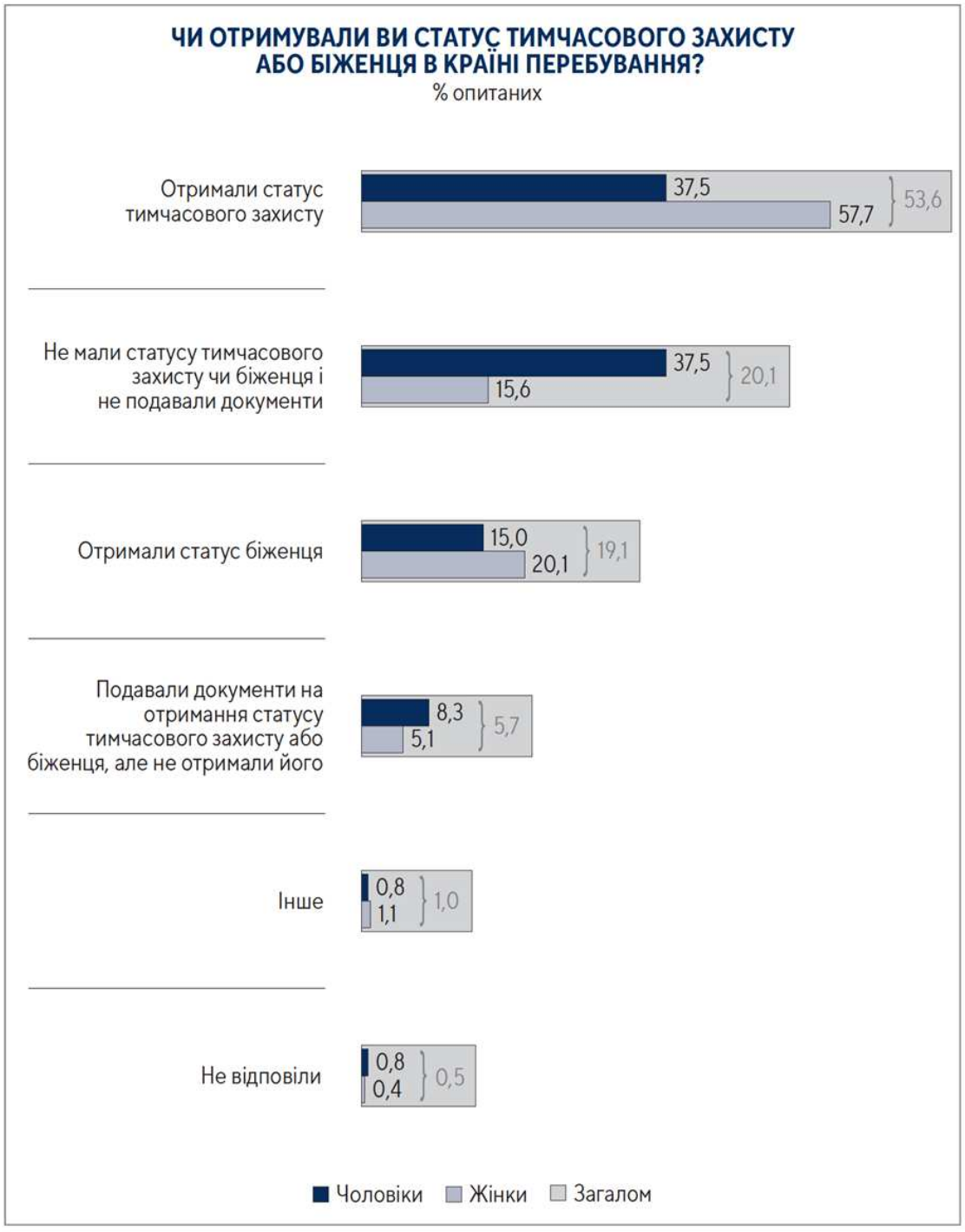
Джерело: Пищуліна О. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Інформаційно-аналітична доповідь. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Київ, 2024. 205 с.

ДОДАТОК В 4

Джерело: Пищуліна О. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Інформаційно-аналітична доповідь. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Київ, 2024. 205 с.

ДОДАТОК В 5

Джерело: Пищуліна О. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Інформаційно-аналітична доповідь. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Київ, 2024. 205 с.

ДОДАТОК В 6

Джерело: Пищуліна О. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. Інформаційно-аналітична доповідь. Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, Київ, 2024. 205 с.

ДОДАТОК Г

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Країна	Конституційні гарантії гендерної рівності	Спеціальне законодавство	Існування гендерного омбудсмена	Гендерні квоти	Захист від дискримінації на роботі	Оцінка Єврокомісії / ЄІБ
Швеція	Так	Закон про дискримінацію (2009)	Так (Ombudsman against Discrimination)	Так (у партіях і держслужбі)	Високий рівень захисту	Визнана лідером у ЄС
Франція	Так	Закон про рівність (2014)	Так	Так (у політиці, держкомпаніях)	Сильна правова база	Високий рівень
Німеччина	Так	Закон про однакове ставлення (AGG, 2006)	Так (Федеральна агенція)	Часткові (держ. рівень)	Помірний, із зауваженнями	Середній рівень
Іспанія	Так	Закон про ефективну рівність (2007)	Так	Так (на виборах і в бізнесі)	Високий	Прогресивна політика
Польща	Так	Часткове	Обмежено	Ні (немає обов'язкових)	Проблеми з імплементацією	Низький рівень, критика
Угорщина	Формально так	Частково	Обмежено	Ні	Слабка реалізація	Критично оцінюється
Італія	Так	Закон про рівні можливості	Так	Частково	Помірний захист	Покращення, але повільно

Джерело: eige.europa.eu — регулярні звіти про Gender Equality Index, національні профілі країн ЄС. Державні законодавчі бази (через EUR-Lex або офіційні портали). OECP (OECD Gender Data Portal) – детальна статистика і законодавча база. Світовий банк – Women, Business and the Law Report. Freedom House та Amnesty International – огляди правових і політичних умов у країнах Центрально-Східної Європи. CEPS, Bruegel, European Policy Centre — публікації про ефективність впровадження рівності в ЄС. Gender mainstreaming policy evaluations.

ДОДАТОК Г 1

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ: КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Країна	Формулювання у Конституції	Особливості підходу	Інституційні механізми реалізації	Коментар
Україна	Конституція України (ст. 24): *«Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Жінки і чоловіки мають рівні права».*	Принцип рівності проголошено загально, гендерний вимір – інтегрований через тлумачення прав людини	Урядовий уповноважений з гендерної політики, парламентський комітет, Нац. стратегія з прав людини	Не має окремого розділу про гендер, але принцип імпліцитно визнаний основоположним
Німеччина	Основний закон ФРН (ст. 3): *«Усі люди рівні перед законом. Чоловіки і жінки мають рівні права. Держава сприяє фактичній реалізації рівноправ'я та усуває наявні перешкоди».*	Акцент на **фактичну** (реальну) рівність, а не лише формальну	Федеральне міністерство з питань сім'ї, громадянського суспільства, жінок і молоді	Дуже сильна законодавча база та практика правозастосування
Франція	Конституція (1958) + Преамбула до Конституції 1946: *«Закон гарантує жінкам у всіх сферах рівні з чоловіками права»*	Рівність є складником **республіканського принципу**, гендерна політика входить у державну ідеологію	Верховна рада з питань рівності між жінками і чоловіками, Хартія рівності у державній службі	Високий рівень політичного представництва жінок завдяки законодавству про паритет
Іспанія	Конституція (ст. 14): *«Іспанці рівні перед законом, без жодної дискримінації за ознакою статі...»; ст.*	Закріплена не лише рівність, а й **активна роль держави** в усуненні бар'єрів	Міністерство рівності, Інститут жінки (Instituto de la Mujer), Стратегія з гендерної рівності	Один із найрозвиненіших підходів до **гендерного мейнстримінгу** в Європі

	9.2: «Держава сприяє умовам для реальної рівності»			

Джерело: eige.europa.eu — регулярні звіти про Gender Equality Index, національні профілі країн ЄС. Державні законодавчі бази (через EUR-Lex або офіційні портали). ОЕСР (OECD Gender Data Portal) – детальна статистика і законодавча база. Світовий банк – Women, Business and the Law Report. Freedom House та Amnesty International – огляди правових і політичних умов у країнах Центрально-Східної Європи. CEPS, Bruegel, European Policy Centre — публікації про ефективність впровадження рівності в ЄС. Gender mainstreaming policy evaluations.